קורות התורה והאמונה בהונגריה

מצב התורה והאמונה, התיסדות הקהלות, המחלוקות והוכוחים בין הקהלות והרבנים השתלשלות הרפורמציה הדתית בתוך היהדות ההונגרית מיום שבאו היהודים לארץ הגר עד שנת הפרוד, (הקונגרס בשנת תרכ"ט) וסבת התפרדות היהודים ההונגרים.

מאת

יקותיאל יהודה גרינוואלד

מחיר הספר באמעריקא 1 דולר, באשכנז 12 מארק, ובערך זה בשאר ארצות.

בודאפעשט תרפ"א.

נדפס בבית הדפוס של האחים קאטצבורג

Druck von Katzburg Budapest, VII., Kazinczy-utca 35.

אלה הספרים כבר יצאו לאור מהמחבר:

1) בית יונתן. תולדות ר״י אייבשיץ. סיגעט תרס״ח

2) זכרון לראשנים. תולדות רבני מארמארושסיגעט. סאטמאר תרס״ט.

3) פארי חכמי מדינתנו. שם הגדולים מאונגארן. סיגעט תר״ע.

4) תולדות הג׳ מהר״ם שיק. לעמבערג תרע״א (הוצאת מחזיקי הדת)

5) שרטוטים אחדים מתהלוכות הקאנגרעס באונגאריא. לעמבערג הנ״ל.

6) קורות עיר פרעשבורג וגדוליה. סיגעט תרע״ב.

7) לקורות השבתיים באונגאריא. ווייצען תרע״ב.

8) היהודים באונגאריא. ״ תרע״ג

9) A chászadizmusz Magyarországon הוצאת Egyenlőség
פעסט תרע״ח.

10) תולדות משפחת ראזענטהאל. פעסט תרפ״א.

11) קורות התורה והאמונה בהונגריה. פעסט תרפ״א.

12) Magyar zsidó néplegendák 1920—1. במכ״ע Egyenlőség

ומוכנים לדפוס:

1) קורות עשרים קהלות. קורות היהודים והרבנים בקהלות. אוהעל אלט־אפען. אפען. באיא. הוסט. טרענטשין. (באלאשא) יארמאט. מאטערסדארף. מאקאווא. מונקאטש. מיקולאש. סוליש. סיגעט סעמניץ. סערעד. עיר חדש. (ניישטאדטיל) צאהלעם. קארלסבורג. קראל. רעכניץ.

2) קורות היהודים והרבנים באונצדארף.

3) קורות החסידות באונגאריא.

4) ספר הזכרונות. מה שכתבתי בעת הייתי בעל מלחמה.

5) תולדות אנשי שם. תולדות גדולי וחכמי הונגריה.

ספר

קורות התורה והאמונה בהונגריה

כולל

מצב התורה והאמונה, והשתלשלות הרפורמציה הדתית בתוך היהדות ההונגרית מיום שבאו היהודים לארץ הגר עד שנת הפרוד, (הקונגרס בשנת תרכ״ט) וסבת התפרדות היהודים ההונגרים.

מאת

יקותיאל יהודה גרינוואלד

מחיר הספר באמעריקא 1 דולר. באשכנז 12 מארק ובערך זה בשאר ארצות.

בודאפעשט תרפ״א — 1921

בדפוס של משולם זלמן ואחיו מנחם הכהן קאטצבורג.

Katzbnrg's Buchdruckerei Budapest VII. Kazinczy-g. 35.

ע׳ רומנים נושנים במחשבות ותורות׳ ח״ב

מ׳ ר׳ ברדיצבסקי

תוכן ענינים

דברים אחדים

ירושלים הבנויה היתה למעי מפלה, זבול מקדשה לשרפת אש, בני ציון היקרים הלכו שבי לפני צר, ושוביהם העבידו אותם עבודת פרך, או מכרום לעבדי עולם בשוקי הערים הגדולות, ובחורי ישראל נועדו ללכת אחרי מרכבת־הנצחון למרבה תפארת מנצחיהם בשערי רומא עליזי הנצחון, ומאז מרחפת לפני עינינו תמונה איומה שוברת לב, אנו רואים את היהודי הנודד הזה, נודד זה אלפים שנה ובכל מקום בואו מוקשים שתו לרגליו, וירדפוהו מנוחה על כל מצעדיו, סגרו בעדו כל בית מבוא, וכל ארץ הקיאה אותו כטמא, ויקרא אחריו מלא „צא טמא" „ירושלים היא נחרבת" שונאי ישראל רדפו אותו עד חרמה, כל מוצאיו אכלוהו, רמסוהו ברגלים, שרפוהו חיים, הוקיעוהו לעיני השמש, אנית ישראל, האניה הסוערה בלב ים סוער, אשר נתקו חבליה, ורבבות גלי שחת ומשברי מות רום ידיהם נשאו אף פערו פיהם ברצח לבלעה ולהשחיתה, וסופות וסערות הדפוה ויקלעוה . . . והאניה אשר חשבה להשבר פעמים אין ספורות, נחה שקטה בחסדי ה', ולאט לאט החזיקו בני עמנו מעמד ויפרו וירבו בארץ גלותם, וכל התלאות אשר מצאו את ישראל לא עפלו נפשו והלך רוחו, ולא נכחד עצמו ממנו, ואנכי שואל מי שמר כבוד נפשו פנימה? מי תכן מעלות רוחו וחין ערכו?

יודעי בינה לעתים ישיבו דבר: כי באלף ושמונה מאות והמשים שנות נדודיו, הטה ישראל שכמו לשאת את ארון הקודש עם ספר התורה, ולוחות העדות נשארו חקוקים על לוח לבבו, התורה הזאת היא שעמדה להעם הזה, כי כל התלאות אשר מצאוהו לא השפילו את רוחו בקרבו לא עכרו את זכות נפשו, הכתם הצהוב אשר נשא היהודי על בגדו בימי הבינים לאות היהדות היה לאות כבוד וגודל נפש, התורה היתה נחמתו האחת בעניו ותעודדהו בצדק, ותלמדהו להכיר ערכו, ולהוקיר תעודתו, התורה והמצות הי' לשני מלאכי השלום אשר סככו באברתם על היהודי הנודד, לבל יאבד בעניו ולבל יתיאש מן הרחמים, וזאת היתה לטל של תחיה, וצרי מרפא ללב האומה הכואבת על שברה לנחמה מינונה, ואז כאשר נטל כבוד מבית חייהו, והעולם כלו היה לו לבור אסיר נפתחו לישראל שערי שמים, ויתכללו ויתלכדו באהבת תורתם, והתורה היתה נשמת חיים של האומה המטלטלת ממקום למקום, ונאמנים דברי המדרש (איכה רבתי פ"ג י"ט) אלולא תורתך שנתת לנו כבר אבדונו האומות . . .

כן הוא הדבר, התורה היא הנשק היותר טוב, הנשק היותר בטוח, הנשק שאלפי שנים הננו משתמשים בו, והנצחון עמד תמיד בידינו.

הסגולה השנית הרבנות. אשר נשאר לנו בחסדי ה' בכל ימי גלותנו, בחיק הרבנות צפונות כל עתותי היהדות, ולולא הרבנים שהיו לנו יאמר נא ישראל לולא הרבנים שהיו לנו מה היה לתורתנו, כי אמנם מי הם נושאי דגל התורה? מחזיקי בדקי היהדות ושומרי חומת הדת? אם לא הרבנים שבכל דור ודור, המה עמדו על המשמר המה בנו חומות ומבצרים לפני האויב המה לחמו כל ימיהם, המה לחמו ויכולו . .

המה לחמו ויכלו, המה חרבו והרעו, פעולתם בכל אופן נראו על בני עדתם, פעולת רב מפורסם, ופעולת רב אשר עזב את חקי אלקים ודת משה והתמכר לעשות חדשות ולהרוס כל מנהגי ישראל.

לדאבוננו, בארצנו נראו עד היום הזה, פעולת הרבנים הללו, לפני שנות מאה הרבה לא ידעו דין והלכה, מחסרון ידועתם שלא יגעו ולא למדו, וכאשר נתרבו הרבנים

ות"ת, אז קמו הרבנים המתחדשים אשר הפירו תורה. פעולת הרב אהרן חארין־אראד, והרב צבי פאססעל־קאניזשא,[1] הרב יהודה ליב־ לעוו־פאפא־סעגעד, הוכמוטה־וועספרעם, ועוד, אשר החריבו קהלתם, וכמעט אין זכר לישראל סבא שמה.

הרעפארמער מצד זה, ומריבות וקטטות מצד אחר המה החריבו את הקהלות כי המהלוקת גרמה בזיון התורה, כי עפ"י הרוב פרצו המחלוקת בין ת"ח ורבנים ואז לא ידעו גם המה כל משטר וגבול והמון עם אמרו הותרו הפרושים את הדבר . .

גם בראשית ימי המאה השביעית קמו מורים חדשים מורי דת בהרבה קהלות, המה היה בעוכרי הקהלה, לקחו שבט הממשלה מידי הרבנים והטיפו לעמם לקה חדש בקטן החלו[2] ולאט לאט הרסו כל המנהג הישן ועזבו את התורה והדת ואת עמם.

המורים הללו הי' ילדי מעהרין בעהמין המה החריבו את ארצם, המה רצו ג"כ להרוב את ארצנו, נראו נא מעמד ומצב התורה לפני מאה שנה במעהרין, הארץ הזאת היתה אז מלאה תורה, הרבה ישיבות גדולות ומפורסמות הי' אז, ישיבת ניקולשבורג (ר"ן תלמידים) לייפניק (ר' תלמידים) טריביטש, באסקאוויטץ, אייבנשיטץ, גרויסמעזריטש, טריעש, ווייסקירכען, האלעשוי, רויזניטץ ועוד, נראו נא מה עלתה להם, מעט מעט הלכו הישיבות הלוך וחסר, ותחתיהן קמו ישיבות ממין אחר, והן נקראות בתי המדרש לרבנים, וגם אלה חרבו, ולאט לאט נשתכחה תורה שם . . . הסבה לב"ז למוד הכמות זרות, שמה עשו החכמות לעיקר, ולמוד התלמוד לטפל, ע"כ נחרבו הישיבות. אם כי גם בארצנו עסקו בסתר אהלם, הרבנים העלימו עין, כי עשו א"ע כאלו אינם יודעים, ועמדו על המשמר לבלי ליתן להמשחית מקום להרחיב במדה גדושה, ע"כ גדלו והצליחו.

להרבנים משפט הבכורה בקורות עם ישראל ובקורות כל קהלה וקהלה, המה השפיעו על העם, אם מצאה הקהלה רב גדול וצדיק אז עשה הרב כל מה שבכחו לגדל ולרומם את התורה ואם מצאה רב מהמתחדשים מיד הרס ועשה שנויים בקהלתו, והיראים המועטים ועפ"י הרוב ענייב, לא הי' להם די כח לעמוד לפני האויב ונפלו לפני צר וכל הקהלה קבלה פנים הדשות . . .

בספרי זה כתבתי מעמד התורה והדת בארצנו. מי היה מנהיגי הדור, ומי היה ממחריבי הדת, הרבנים שהחריבו הקהלות, והמה יתנו דין וחשבון על חורבן הקהלה.

בחיק הרבנות צפונות כל עתותי היהדות, וכעת שא נא עיניך וראה מה אתה בוחר! אל תתן עיניך בממון, אל תתן עיניך במשפחה, רק שיהי' מקחך לשם שמים . . .

יקותיאל יהודה גרינוואלד

---

[1]) פאססעל היה רב בארצנו משנת תר"ו עד יום מותו שנת תרמ"ג. הג"ר מרדכי בנעט היה הראשון שלחם נגד פאססעל כאשר נתקבל בפרוסטיץ על מקום הרב ר"ל שוואב יצא הרב רמ"ב נגד קבלתו בחימה שפוכה כי קהל ישראל רננו אחריו ונתנו דופי במעשיו ובדרכיו, וכי הקיל באיסורין והתיר את האסור עד שבא הדבר לפני ערכאותיהם אבל פאססעל יצא זכאי בדינו למרות רצון הרב דמדינה והקהל קהל יראים (א"ה ווייס: זכרונותי דף 47) [2]) בשנת תר"ו פרסם המורי דת באוב"י כי עלתה בידו להעביר המנהג הישן לעשות החופה תחת השמים, ולמכור המצות בפומבי, וכן השולקלאפפען והשמיע הבשורה הזאת לכל העולם (אללג. צייטונג דעש יודענטומס שנת 1846 דף 119).

פרק א׳

מצב התורה עד שנת תמ״ו.

חכמי עסטערגום, פר״ב, ר״י טירנא, עדענבורג, אפען, חרבן אפען, אייזענשטאדט, שבתי צבי חכמי הונגאריא, חרבן אייזענשטאדט, חרבן אפען.

באותו זמן אשר ארץ גרמניא, אוסטריא, צרפת זכו לחכמים אנשי שם, אבירי החכמה ואדירי המדע אשר באורם הי׳ אור בכל העולם, ויצאה משם הוראה לישראל, באותו זמן עוד חשך וערפל באונגאריא, שמש התורה והחכמה טרם זרחה בארצנו עגני החשך יכסו שמה וזכרה, וצללי אופל עליה ישכוני, אולי הסבה לכ״ז לפי שארץ אונגאריא היא אחת מן הארצות אשר בה מצאו היהודים נוה שאנן ומנוחה שלמה1) ועמדו בדד בלי התיחסות ישרה למאורעות של ישראל בארצות אחרות ויתערבו בארץ ויתבוללו, וישכחו מהר התורה ומנהגי ישראל, גם הרב שלהם היה רב ומלמד ושלוח צבור מו״ץ ושמש הקהלה2) כפי עדות הרב מווינא בספרו או״ז, א״כ אין להתפלאות כי לא מצינו זכר לחכמינו מימים ההם.

הרב הראשון הנודע לנו בארצנו ואולי גם הרב הראשי בארץ הגר היה הרב ר׳ קלונימוס בר׳ שבתי החזן3) היה בשנת ד״א תת״ק בערך, כפי השערת הה׳ קודן4) היה רב בעיר עסטערגום שהיתה אז עיר הבירה לממלכה ודרו שמה יהודים, שמו נמצא על פס״ד שפסק, מהפס״ד למדנו כי היהודים בעסטערגום החזיקו במצות ושמרו שבת, מעשה שהי׳ פ״א באו ב׳ יהודים מריינשבורג ר׳ אברהם בר׳ חייא, ואחיו ר׳ יעקב המה באו מרוססיא עם עגלות טעונות בע״ש מבעוד יום ע״י שכירים גוים אל הקהל, המה נשארו מן העבר הזה לנהר דונא כי נשברה אחד מעופני העגלה שלהם ונשתהו שם עד שתקנוהו, וכשבאו העירה עיר עסטערגום היו הקהל יוצאים מבית הכנסת בליל שבת, וכאשר ראו היהודים מה שהאורחים עשו, הבדילם מתוך הקהל לא נתנו להם שלום, ולא הניחם ליכנס שחרית לבית הכנסת. ובעת באו ביום שלאחריו לקבל עליהם הדין צוה עליהם שיצומו ז׳ שבועות ג׳ ימים רצופים ואח״כ לצום, ביב חדשי השנה ג׳ ימים בכל חודש שני וחמשי ושני שהוא ל״ו ימים נגד ל״ו כריתות שבתורה.

עוד

---

1) והיהודים בארצות פזוריהם שמעו מהטוב אשר לאחיהם בארצנו, וכאשר נגרשו מאשכנז ופיהם באו לארצנו ומצאו פה מנוחה, ר׳ יצחק צרפתי שהיה בתוגרמה ערך קול קורא אל שארית הפליטה קהלות יהודים מאשכנז, השוכנים כעת בערי שוואבן מעהרין, אונגארן, שם הודיע להם מיטב ארץ תוגרמה, ראה, כרם חמד מחברת 9 דף 49 גזרות תתנ״ו להה׳ יעללינעק לייפציג תרי״ד, גרץ־שפ״ר ח״ו 241. 2) תשובת מהרם בר ברוך ותשו׳ או״ז. 3) ראה שבולי הלקט השלם (ווילנא תרמ״ז) הוצאת הרב שלמה באבר, מר׳ צדקיהו בר׳ אברהם הרופא ז״ל דף כ״ד ע״א, וראה דברי הה׳ לעוו בספרו געאגר. רעקוויזיטען 211 וראה דברי הה׳ א׳ ברלינר במכ״ע המזכיר לר׳ משה שטיינ־

עוד רב גדול מצינו בימים ההם בארצנו ה"ה החכם ר' יצחק יוסקונטו מוזכר בס' הפרדס הגדול מרש"י 1) . . כן מצינו רב מפורסם שהיה רב בעסטערגום ה"ה הרב ר' יעקב בר' יצחק „בר אוריין ובר אבהן" חיי בזמן הרב בעל-אור זרוע ומזכירו בספרו ח"א דף כ' עמוד ג' כי שאלו אדם שהרג נפש בשוגג אם מותר לו להתפלל לפני העמוד בעד הצבור, הוא יזכיר את העיר עסטערגום בשם אדם טריגום, אבל כוונתו על עסטערגום כי במק"א כתב המחבר (שם דף נ"א) ואני המחבר אקלעתי לארץ הגר לבודון ואדם טריגום2) . . .

כן מצינו את החכם ר' יונה בפרעשבורג שנהרג על קידוש השם3) בין שארי יהודים שנהרגו ונשרפו-שמה, ואת הרב ר' יהודה לברמן בפרעשבורג4) מלבד הנזכרים פה אולי ימצא החוקר עוד שם איש חכם בארצנו, אבל בדרך כלל לא היה ביניהם רב חכם ונאור איש רב פעלים, ובעה"ב שכחו דין ומנהגי ישראל עד שקם הרב ר' אייזיק טירנא5) אשר היה בימיו גאון אונגאריא ולמדן מובהק תלמוד ר' שלום מאוסטרייך ור"א קלאזנער ור"מ הלוי גדולי ווינא. הוא לא רצה לחבר ס' פלפול או שו"ת כי ראה כי דורש אין להספרים הללו בארצו, ובמר נפשו הוא כותב בהקדמה: נתמעטו הלומדים, ותלמידי חכמים בעוה"ר. אפסו אנשי אמונה ותורה, עד שראיתי יושב או קהלה שלא נמצא בהן שנים ושלשה אנשים היודעים אמתת מנהגי העיר . ; ואנכי הצעיר אייזיק. כתבתי מנהג מדינתנו הגר . .

בזמנו ובדור אחריו מצינו איזה חכמים בארצנו בערי פר"ב אייזענשטאדט, עדענבורג6) אבל בדרך כלל אי-דעת ללא תורה ולא חכמה

שניידער שנה י"א דף 137 שהוכיח בצדק כי הכוונה על ארצנו. 4) הח' קוהן בספרו
1) A zsidók tört. Magyarorsz. הפרדס הגדול (ווארשא תר"ל) דף י"ב, גם נזכר
בשבולי הלקט הנ"ל סי' ר"ה. 2) ידידי הח' ווערעס ז"ל במאנאטשריפט שנת 1904:
והח' ברלינר בהמזכיר הנ"ל כתב שם כי הכוונה על „אוסטרייך" וטעות, כי איך יכתוב
המחבר בעת היה רב בעיר הבירה לאוסטרייך „אני המחבר אקלעתי לארץ הגר, לבודון,
ולאדם טריגום ויש שם חמי טבריה נובעין מן הקרקע וכו' . . ובל"ס כוונתו על עיר
עסטערגום. 3) מעמאר-בוך להקהל מאינז, והח' קוהן בספרו הנ"ל ונתחבר קינה עליו
בשם אקונה נפשי והנחם מאנה וכו' בכת"י קויפמאן. 4) מהרש"ל שו"ת סי' כ"ט, בר"
מרדכי בר' שלמה מברונא בר' מרדכי מקולניאה בר' שמואל בר' נטראי חתן הג' ראב"ן.
5) ראה בספרי היהודים באונגאריא בערכו, ואולי הוא שהיה רב בקרימזא, פסקים וכתבים
לבעל תרוה"ד סי' קנ"א. 6) הרב החכם הנבחר בתעודה האלוף מו"ה שמואל סג"ל מארץ
הגר" ראה בס' בנימין זאב שחבר ר' בנימין בכה"ר מתתיהו ז"ל וויניציאה רצ"ט דף פ"ח.
הרב ר' יעקב פרעשבורג מוזכר בשם „החבר ר' יעקב פרעשפאג" ראה לקט יושר הנ"ל
דף 48. והרב ר' אליקים ווייבלמאנן בר' קלונימוס חתן הרב ר' חיים הי"ד, היה רב
בפרעשבורג עד שנת רמ"ד ומשם נתקבל לק"ק ווינר ניישטאדט, בשנת רמ"ח כבר היה
מת, (ראה פאללאק קורות היהודים בווינר ניישטאדט, וראה משפחת ווייבלמאנן בספר
של הח' דוד קויפמאנן תולדות חות יאיר דף 34). אחריו היה שם הרב ר' יהודה

6 לברמנש

חכמה השתררה בגלילות אונגארן גם השתרר כמו סגרו שעריה על מסגר אין יוצא ואין בא . . .

כיוצא מן הכלל היתה העיר בודא (אפען) 1) העיר זכתה לשם גדול גם אז, וגדוליה וחכמיה נודעים לתהלה עד היום הזה, היא עלתה במעלותיה מכל ערי ארץ אונגאריא, רבני אפען עמדו במשא ובמתן עם כל גדולי הדור המפורסמים בזמנם, וכולם נתנו כבוד ויקר להם, כולם התימרו והתכבדו עמם, את בעת שהלכו בני אפען בגולה (או מרצונם הטוב) 2) לערי תוגרמה הי' פרושים ומצויינים במנהגיהם, הנהיגו מנהגים וחומרות בפרושים והרבה גדולי ישראל 3) הביאו מנהגיהם ודיניהם

לברמנש, היה מקודם מו"צ תחת ממשלת הרב הנ"ל ואח"כ נתקבל לרב שם, אחריהם מצינו שם חכם בפר"ב ה"ה ר' הירץ מוזכר בשו"ת רמ"א סי' נ"ז ושם העיד הח' ר' מנוח בכ"ה אשר כי ראה שמו"ה הירץ סדר גט בפר"ב ושלחו לאפען.

אז היה איזה רבנים בעדענבורג, ה"ה ר' מאיר היה שם רב בשנת ק"ס ובא בדברים עם הג' מהרי"ל וכן הרב ר' קלמן שהיה שם בשנת קצ"ה (ראה מכ"ע המזכיר להח' שטיינשניידער שנה 9 דף 83 „הח' ר' קלמן מאדבורג") ואחריהם הרבנים ר' גאדיל, ור' יהודה (מוזכר בס' הדורות דף ע"ב ובס' שלשלת הקבלה דף ס"ב ע"ב ר' יהודה אידנבורק כל אלו היו חכמים גדולים באשכנז) וראה בספרו של הח' פאללאק לקורות היהודים בעדענבורג, שהביא גם את הרב ר' מערקל משנת רכ"ג, ויש להוסיף גם את הרב ר' יעקב פראג בהרב ר' יצחק פראג מרגליות בשנת ר"מ (אולי הוא הרב ר' יעקב פראג מרגליות אבד"ק אייזנשטאדט שנפטר כ"ד אדר רפ"ה (ענף עץ אבות 50) התן ר' שלמה לברמנש מעיר הברזל, ראה שם ושארית צד 51 הערה 10 מרי"י כהן־צדק). וכן הרב ר' יוסף אבד"ק עדענבורג בר' דוד בר' אברהם אפפענהיים בר' חיים פאלק שתקע אהלו באפענהיים אם רהיין (ראה קויפמאנן מאנאטסשריפט שנת 43 דף 48, והח' פראנקל־גרין מצא מצבה באונג־בראד „ר' נתן בהרב ר' יצחק עדענבורג". כן היה אז סופר ומשורר בטירנא וכאשר נהרגו ונשרפו היהודים שם בשנת רנ"ד כתב הוא קינה עליהם, מהקינה ראינו כי היה אז בטירנא יראים ושלמים וקדשו שם שמים ברבים, גם בפעזינג נשרפו יהודים בשנת רפ"ט וקדשו שם שמים כי הלכו בשמחה בתוך האש המתלקחת. גם אולי היה החכם ר' יוסף בר' נתן חזן (צונץ ליטג. ד. ס. פאעזיע דף 271) יליד טירנא. הוא בא מטרנא לק"ק ווירצבורג, היה משורר וכתב גם שירים וקינות, ראה צונץ הנ"ל. גם הרב ר' יוסף בר' אברהם מאונגארן נתקבל מכאן לרומי והיה בין הב"ד שמה בשנת רע"ה, ראה הח' ברלינר קורות היהודים ברומי ח"ב 86, וראה השחר לר' פ"ם משנה י"ב דף 548, וראה הסכמתו ע"ס הבחור, רומא רע"ט וחתם יוסף הגר' בר' אברהם ז"ל . . . 1) קורות היהודים בבודא כתב הרב הח' המפורסם ד"ר שמעון ביכלער נר"י בספרו A zsidók története Bpesten וכן הרב הח' המפורסם ד"ר שמואל הכהן ז"ל בספרו A zsidók tört. Magyarorsz. וגם אנכי מצאתי חדשות, ופה הבאתי הרבנים המפורסמים שהי' שמה. 2) היהודים באפען עזבו את העיר בשנת רפ"ו, והרבה חכמים התעסקו בהשאלה הזאת (ראה ביכלער בספרו הנ"ל דף 76) אם הלכו היהודים מרצונם הטוב מבודא (אפען) לערי תוגרמא, או מוכרחים הי' לילך. 3) בית יוסף יו"ד ס"ד, דרכי משה או"ח סי' תרצ"ו, שערי אפרים סי' קי"ב. כן כתב הג' שערי אפרים

ודיניהם, עיר אפען היתה הקהלה הראשנה באונגאריא שהי' שמה רבנים ות"ח וחסידים כמה מאות שנה.

באיזה שנה באו היהודים לאפען לא נוכל להחליט דבר ברור, רק זאת אנו יודעים כי כבר לפני שמונה מאות שנה 1) הי' שמה יהודים, גם עליהם עברו כפעם בפעם כוס התרעלה גם שמה נהרגו ונשרפו יהודים. כפעם בפעם נשתנה מצבם לטובה ובפרט ע"י השתדלות המשפחה הנעלה מענדל שהי' שתדלנים בחצר המלך וראשי המדברים בעם 2)

רבנים וחכמים הנודעים לנו ה"ה הרב ר' נתן תלמיד ר' נתן מאיגר 3), הרב ר' אברהם כ"ץ אשר החליף מכתבים עם הרב ר' ישראל המכונה איסרל בעל תרומת הדשן 4), אחריו הרב מוהר"ם כ"ץ גם הוא החליף מכתבים עם הג' בעל תרומת הדשן ומוזכר בתשובה קל"ה.

אחרידהם היה הרב מו"ה יוסף זלמוני היה מפורסם לבעל הוראה מובהק ומחמיר בגטין 5). בזמנו דר באפען הרב הגדול ליהודים וקרוב למלכות מפורסם בכל העולם בשם הנשיא ר' עקיבא הכהן . . . הוא זכה לתורה וגדולה, והיה חשוב אצל המלך וכתב שמו באותיות זהב, אבל מחמת גדולתו נתקנאו בו השרים והלשינו עליו וברח משם לק"ק פראג, גם שמה היה מפורסם, זכה לבנים והתנין רבנים גדולי ישראל, בתו הצעירה יוכבד היתה אשת ר' שעפטיל זקנו של הג' השל"ה, והג"ר שבתי שעפטיל בן השל"ה בצוואתו אשר כתב לבניו כתב בזה"ל . . ויש לחוש פן במשך הימים יעמדו אנשים ויטילו מום בקדושים, ויאמר אחד שהיא מאותו זרע, לכן מהראוי שכל איש יעשה סדר ליוחסין לזרעו . . בכן להודיע . . ואני בן הגאון הגדול החסיד מו"ה ישעי' סג"ל בעל שני לחות הברית בן בנו של איש אלקים מו"ה ר' אברהם

תשובה ס"ז „קהל אפען הם מסוימים ומפורסמים בכל ארצות והמה מאחת הקהלות החשיבות אשר המה בכל תפוצות ישראל" וראה מהרשד"ם יו"ד סי' מ'. 1) הח' ביכלער בספרו הנ"ל. 2) הח' קוהן וביכלער הנ"ל, ועד היום נמצא בארכיון המדיני מכתב התחייבות מהשתדלן יעקב מענדל אשר התחייב עצמו ליתן להשר אישטוואַן באַטהורי ד' מאות זהובים כסף לשנה שיגין על עם ישראל שלא יעשו להם הנוצרים רע, המכתב נכתב בשנת 1520 כ"ד יוני, את השתדלן יתארהו בשם „ראש לכל היהודים באונ־גארן" ונחתם עליו, דוד בן הרב ר' אברהם זצ"ל עובד עבודת הקודש בק"ק בודא השם יצילה, אהרן בן הרב גמליאל הי"ד השם יצילה, הכת"י ראיתי בארכיון המדיני תחת הנומ' Dip. lev. sz. 23411. וראה A magy. kir. orsz. levélt. jegyzéke Bpest 1882 דף 43. 3) ראה לקט יושר (נדפס ע"י מקיצי נרדמים) בהקדמת הה"ג החכם ר"י פריימאנן רב בפוזנא מבוא 47 אות ק"ט ומהרא"י השיב לו, וראה בתרוה"ד סי' מ"ה, וכת"י של ה"נ היה בידי מהר"י ברונא (סו"ס רס"ז) ועי' רי"א צד 134 הערה ד' וראה ר"מ פדאבה תשובה ל'. 4) אולי הוא הרב אשר שלחה המלכה אשת המלך זיגמונד עם שני יהודים מאפען לקבץ המס מיהודים במדינת אשכנז. 5) נזכר בשו"ת הרמ"א סי' נ"ז ובס' היוחסין לר"א זכותא בסו"ס, ובס' גטין למהרא"ז מרגליות, ובש"מ, וראה בס' דעת קדושים להח' ווינר דף 72. ובמכ"ע M. Zs. Sz. משנת 1906 דף

ר׳ שעפּטילם בעל עמק הברכה. וזקני היה חתן נשיאה עקיבא הכהן מאובין זצ״ל וקברו בק״ק פראג . .

בימים ההם חיי באפען הנוצרי המלומד בחכמת ישראל פרופעססור זימאן גרינעאום. בידו היה הכת״י ספר מלות הגיון להרמב״ם מתורגם בלשון לאטיין מן החכם מינסטער בשם הגיון של הח׳ ר׳ שמעון, ואחרי שער הספר נמצא מכתב נדפס לרעו יאהאן קאמפענזיז שם יזכיר כי קיבל הכת״י מהח׳ פרופ. זימאן גרינעאום ממדינת הגר בעיר אפען, ועל שמו קרא הספר בשם הגיון של הח׳ ר׳ שמעון. הס׳ מחזיק ס״ב דפים עם השער והקדמה למתרגם באותי׳ מרובעת עם נקודות. (באזעל רפ״ז).

אחריו היה הרב ר׳ נפתלי הירץ בר׳ יצחק הכהן, הוא היה רב מפורסם ש״ב להרב מהר״ם פראבה1) ושאל אותו הרבה שאלות כן גם החליף מכתבים עם גדולים מפורסמים 2)

בימיו עזב יהודי אחד ה״ה שניאור בר׳ אפרים את דתו ונשתמד, המשומד הזה היה יהודי חשוב וגם לאחר שנשתמד לא הנהיג א״ע כשאר משומדים, אך מסר נפשו גם אז בעד עמו.

המשומד הזה כאמור, פתאום רוח שטות נכנסה בלבו ודבק עם אשה נכרית וכאשר נודע הדבר לפני הקהלה רצו לענשו כפי העונש שנתנו בימים ההם, לגלח את זקנו, והוא כדי להציל את נפשו מהבושה, עזב את עמו ואת אלקיו ונשתמד וקבל שם חדש 3) Szerencsés Imre אשתו ובניו (ר׳ אברהם זר׳ אפרים) נשארו יהודים כשרים.

הוא לא נהג א״ע כשאר מומרים בימים ההם ובימינו אלה, לבזות את תורת ה׳ וישראל עמו, לא, הוא היה קרוב למלכות, ודאג כל ימיו להציל את עם ישראל, והיה להם לשתדלן ולדואג טובתם, חבריו הנוצרים בזהו, קללהו גם גמרו בנפשם להכותו נפש, עבור כי יעמוד לימין יהודים אבל למרות כ״ז לא שנה טעמו, כל קהלה וקהלה בעת הי׳ להם בקשה מיד פנו א״ע אל המומר, והוא מיד יגע עד כי הצליח להם מה שבקשו ממנו. הוא בטל הרבה גזרות, גם עלילת־דם שהעלילו הנוצרים על היהודים, וכמעט רצו להרוג ולשרוף כל היהודים, והוא לא נח ולא שקט עד שעלתה לו לגלות את הנעלם, ונהרג המלשין, וכל היהודים נצולו. הוא חלק בכל ערב שבת כסף לעניים־יהודים, ואז לא ידע הרב ר׳ נפתלי הירץ באפען לשות עצה בנפשו כי בניו נשארו יהודים כשרים באו בכל יום להתפלל ובעת שנקראו לעלות לתורה היאך יקראום שמה? אם בשם אביהם הלא סוף סוף משומד הוא ופנה עורף לדתו, ולבייש אותו ואת בניו ג״כ לא רצה הלא הוא מלאך מושיע לעם ישראל

---

38 שהביא הה׳ מארמורשטיין מהתשובה שנדפס ע״י החבורה דובבי שפתי ישנים בהוסיאטין תשובה מ״ן „וסדר הגט הרב הזקן מו״ה יוסף זלמונא והוא חיי בזמן הנשיא ר׳ עקיבא״ 1) מהר״ם פדאבה בתשובה ס״ג יתארהו „אהובי עמתי שניי האלוף מנא דכוליה ביה כמוה״ר נפתלי הירץ י״ץ״ 2) מוזכר גם בס׳ תומת ישרים (וויניציאה) תשובה ר״ד ובש״מ. 3) ביכלער בספרו הנ״ל, והחכם קוהן בספרו.

ישראל, אז פנה ר' הירץ אל גדולי ישראל הי"ה הרב מהר"ם פראבה[1], והרב ר' אליהו הלוי רק בקאנסטאנטינאפאל[2]. ר"מ פראבה כתב „שלפי הנשמע אביהם של האחים אף כי הוא מדומע בין הנכרים, דורש טוב לכל עמו, מיטב לקרוביו ולרחוקים, וישרים בלבותם בגופו ובממונו, א"כ מחשבתו נכרת בתוך מעשיו שנתחרט ויירא אלהים, וככה שמעתי עליו מעדים נאמנים א"כ ראוי לקרבו" —

הנוצרים לא נחו ולא שקטו צערו את המשומד גם העלילו והתנפלו עליו גנבו רצחו שדדו, הרבה סבל צער ויסורים, ובשנת רפ"ו מת המומר הזה בתשובה בעד עמו ודתו, ואז עזבו בניו את העיר ונסעו לפראג, ושמה דרו עד יום מותם . .

היהודים באפען הצליחו במסחר וקנין אבל פתאום בא שוד ושבר על העיר נהרסה נחרבה עד היסוד, כי אז עלה בשנת רפ"ו, השולטאן שולימאן בראש מאות אלף אנשי חיל, ויותר משלש מאות כלי תותח ואצל מוהאטש על שפת נהר הדונא היתה מלחמה גדולה וכבדה מפנים ומאחור, אך התוגרמים הראו גבורתם ותכנע הארץ לפניהם, השולטאן נסע לבודא, ואנשי העיר ברחו וינוסו לנפשם, היהודים העשירים נמלטו לפרעשבורג והנשארים התנפלו לפני רגליו[3] והשולטאן שלחם[4] לארץ תוגרמה המה התיישבו בעיר סופיא, אדרינאפאל, קושטנטינא, פליבנה, ביניהם קהל אנשים חשובים חכמים ונבונים[5]. היהודים שבאו מאונ־גאריא הביאו עמהם מנהגים זרים ושונים אשר לא הסכינו אחיהם בסופיא[6] ויוכל להיות כי ע"ז פרצו מריבות ביניהם עד כי עזבו את העיר סופיא, והתישבו בעיר קאבאלא[7].

בימים הראשונים החזיקו היהודים מאונגארן בתוגרמה במנהגיהם, ונקראו גם שמה קהל בודון[8], ולאט לאט שכחו היהודים את מקורם ובלי ספק נתערבו בין אחיהם היהודים בתוגרמה . .

אחר

---

1) תשובת מהר"ם פדאבה פ"ז, 2) שו"ת זקן אהרן (קושטנטינא תצ"ד) תשובה צ"ה, 3) ביכלער בספרו הנ"ל, ובס' דברי ימי ישראל בתורגמה מהח' רוזאנס ח"ב 245 והוא יפרסם שם את הפערמאן מהשולטאן כי היהודי יוסף בן שלמה אבי היהודי שלתי עמד לפני השולטאן לשרתו והשולטאן קרא דרור להם ולבניהם אחריהם. 4) עם רוב יהודים מארץ אונגאריא, וראה במהרשד"ם אה"ע ט"ו כי שמה באו „יותר מס' בתים בבת אחת כפלים מתושבי העיר", וראה בשו"ת מהרשד"ם יו"ד מ' „וכאשר כבש המלך יר"ה את מלכות אונגאריא באו יהודים אשר שם שהביאם המלך יר"ה וקבעו דירתם קהל רב מהם בעיר סופיא". 5) מהרשד"ם הנ"ל 6) מהרשד"ם הנ"ל 7) כפי הנראה פרצו מחלוקת ביניהם ע"כ עזבו את העיר והלכו לקאבאלא מקום שהי' מים רעים והארץ משכלת ורגנים (דברי ימי ישראל בתוגרמה להנ"ל ח"ב 37) ואין כאן מקום לתמיהת החכם ביכלער כי טוב פת הרבה בשלות אמר החכם וראה במהרשד"ם יו"ד מ' „ונהגו בענין בדיקה מנהגים זרים לא שערים אבותינו הקדושים והומרות יתירות לא נמצאו בפוסקים הנהוגים, וגם קולות לא עלה על דעתם" וכו' 8) בשו"ת רמ"א תשובה פ"ב „שאל הרב הגדול מו"ה גרשון בר־

אחר חרבן אפען נסתם כל ידיעה ממצב התורה באונגארן עד שקם חכם אחד שמו נודע בתבל ואסף חרפת הארץ העזובה הזאת ה״ה הרב הגדול בדורו ר׳ שלמה לברמנש רב באייזענשטאדט, הוא החל לפחת רוח חיים חדשה בעצמות היבשות באונגאריא, הוא הורה להם הדרך והמעשה אשר יעשון, הוא נגש אל הערפל והביא אור במחנה העברים, והמעמד הדת נשתנה מימיו לטובה.

הרב ר׳ שלמה לברמנש אחד מגדולי הדור מהגאונים הראשונים שהרביצו תורה בפולין, הוא עם הג״ר שכנא ובנו ר׳ עזריאל ור׳ מנחם פראנק אלו ארבעה גדולי ישראל מצוקי התבל אשר הופיעו באור תורתם בסוף המאה השלישית מאלף הששי בפולין. ר״ש עזב את ארץ גליציאה ובא לק״ק אייזענשטאדט ושם הרביץ תורה, ושמו נודע למרחקים וכאשר היתה בפראג מחלוקה גדולה בין הרב ר׳ מן רב בפראג עם דייני פראג אדות הגט שסדרו המה והרב ר״מ ערעור עליהם שאלו אז גדולי ישראל ובראשם הזקן מו״ה שלמה מעיר הברזל 1) כן בשו״ת שארית יוסף סי׳ כ״ה נזכר שמו בתור ראש המדברים ויתארו „ראה ראיתי מה שפסק וכתב ה״ה הגאון המופלא בחכמה וזקנה מהר״ש בן לברמנש״ גם נזכר שמו בשו״ת הב״ח סוף סי׳ פ״ו.

כן היה באייזענשטאדט הרב החכם ר׳ אביגדור בר׳ משה איצמוניש 2) הוא ראה מחלת עמו, כי היהודים יתפללו ולא יבינו מה שיאמרו ע״כ שם לבו לתרגם את המחזור והסדור לשפה המדוברת, ויקם ר׳ אביגדור ויעתק התפלות והמחזור לע״ט ובזה זכה את הרבים. כן היה שם הרב ר׳ שמואל 3), הרב ר׳ אהרן שמואל מקרעמניץ שדר באייזענשטאדט 4), והמשפחה קצנלבויגען 5) ועוד חכמים 6) מפורסמים אבל

יהודה וכו׳ הן אמת כי זה ימים רבים נתקשרו קהלה גדולה אשכנזית וקה״ק הגריים אשר פה פליבנה, וז״ל הכתב נחנו ח״מ יהידים מקהלה קדושה אשכנזים ויחידים מק״ק בודון יצ״ו וכו׳.

1) ראה מכ״ע ישרון לקאבאק ח״ה דף קנ״ט דברי הה׳ שזח״ה, ודברי הה׳ קויפמאנן בס׳ לקורות היהודים בלובלין דף 154 שם ידחה את דברי הה׳ פערלס אשר רצה להחליט כי הרב ר״ש הנזכר הוא הוא הרב ר׳ שלמה בר׳ לייביש רב בפוזנא ראה דבריו במכ״ע מונאטשריפט הו״ג צד 371 בהערה 11 וצד 409. 2) מר׳ אבינדור כתבתי בספרי היהודים באונגאריא דף 17, שמה תמהתי על מה שכתב בן־יעקב כי המחבר חבר גם הס׳ ווינר גזירה שהי׳ בשנת 1420, והדפסו בקראקא בשנת שס״ט, והאמת כי הוא לא חברו רק הוא הו״ל בהוצאה שניה, כי הס׳ הזה העתק מתוך השפה האשכנזית ללשה״ק בשנת שמ״ב הה׳ יהיאל בר׳ ידידיה מראפשיק, בקראקא, ראה שטיינשניידער ברשימתו הגדולה סי׳ 3476, ובספרו ספרות ישראל (העתקת הה׳ מאלטר ללשה״ק) דף 410. 3) ראה שם הגדולים להרב חיד״א ערך של״ה הביא את הרב החסיד מו״ה שמואל מאייזענשטאדט. 4) כ״כ הה׳ ר״ח בר״מ בספרו אור החיים (ואולי ט״ס, ומקום מגורו היה באייבלשטאדט) משם הלך לפולדא, תלמוד הג׳ לבוש מוזכר ממנו פסקים בשו״ת מאמר מרדכי דף מ״א לר׳ מרדכי אבדק״ק דיסלדארף (ע״ס מאמר מרדכי

אבל גם קהלת אייזענשטאדט נחרבה בשנת 1) ת"ל, והחכמים עזבו אותה והתישבו בשאר קהלות 2), ואז נשארה הארץ באמת עזובה כי הי' בלי מנהל ומורה ומדריך, (מלבד איזה חכמים 3) אשר ידענו מהימים ההם), חסרו אז איש אשכולות גאון וחריף שיהי' בכחו להחזיר העטרה עטרת תפארת ישראל ליושנה ללמוד וללמד את העם.

כיוצא מן הכלל היתה גם כעת העיר בודון (אפען) אמת כי משנת רפ"ו עד שנת תמ"ו, היתה העיר תחת ממשלת התרקים, ועם חכמי תוגרמה עמדו חכמי העיר במשא ומתן, והמה השפיעו על היהודים בבודון, ורוב חכמיה הי' מתוגרמה, מ"מ גם פה אתן לחכמיה מקום. הרב הראשון שהיה באפען אחר חורבן הקהלה הוא ר' חיים הערצמאן בר' יצחק, היה יליד אפען 4) ובעת שנחרבה העיר נסע למדינת מעהרין ונתקבל שמה לרב, וכאשר שמע שבאפען דרו יהודים שב ממעהרין ונתקבל שמה לרב 5), דייניו הי' הרבנים ר' דוד הכהן 6) בר' יעקב והרב ר' שמחה

הנז' נמצא הסכמה „מהרב הגדול המופלא חתנא דביה נשיאה הלוי ה"ה קדוש ישראל מוהר"ש הלוי אבדק"ק נ"ש ולעת הזאת מקום כבודו בק"ק ק"ב במדינת הגר והסכמתו נאבדה") וחתם שם נאום המוטל במטה ה' יסעדני על ערס דוי כותב בשברון מתנים, אהרן שמואל במו"ה משה שלום מקרעמניטץ פ"ק פולדא 5) ראה מכ"ע Magyar Rabbik להרב הח' ר"מ שטיין הערות נכונות למשפחת קצנלבויגען באייז"ש. 6) שמה נולד גם גר הרב ר' ברוך בר' זלמן סג"ל אויסטערליטץ שהיה אח"כ רב בקעלין ודרשן בפראג ראה מגלת שמואל לקורות היהודים בפראג, (מקיצי נרדמים, הו"ל הרה"ח ד"ר אהרן פריימאנן) ורבנים חכמים שישבו על מדין ה"ה ר' קלמן, ר' מרדכי סג"ל בר' משה, ר' משה דיין, (מצבות פראג ס' האקק 14) ר' ישראל איסר מאייז"ש רב ות"ח מפורסם בר' זכריה שנהרג על קידוש השם נפטר בוויען יום ד' כ"ד אייר ת' לפ"ק ראה Magazin משנת 1890 דף 290, ובנו היה החשוב היקר הרב מו"ה זכריה מת בשנת ת"ב, והרב מו"ה דוד מוויען חתן הרב צמח צדק היה רב בברודא ואייזנשטאדט משם לטרעביטש (צמח צדק צ"ב צ"ג) ראה כוכבי יצחק כרך כ"ו 11. ועוד אנשים מפורסמים 1) ראה קויפמאנן דיא לעצטע פערטרייבונג, ובס' אבק סופרים לר' אברהם בר' לוי קונקא. 2) ה"ה ר' מאיר בר' חיים קצנלבויגען ראה היהודים באונגאריא 27, ואחיו ר' משה (היהודים באונגאריא 24). והח' ר' שמעון בר' אפרים יהודה (בספרי הנ"ל 25) כולם חברו ספרים וגדול שמם. 3) הרב ר' העשיל שוסבורג אבי הרב ר' גבריאל אשר חבר פתח תשובה סליחות וקינות משנת ת"ח—ת"ט, (אמסטערדאם תי"ג) ואבי הרב ר' נפתלי הירש רב מפורסם מנ"כ בוויען. והח' ר' חיים רשפיץ יליד ראדושיץ מחוז נייטרא היה אח"כ בקראקא חבר ס' תפלות לאמרו בשעת צרה היה סופר העדה בווינא ושם מת בשנת שצ"ח מצבת ווינא, וואכ־שטיין נומ' 4. גם הרב ר' חיים בוכנער רב בלאקענבאך ראה בספרי היהודים באונ־גאריא בערכו. 4) הח' ר"ש הכהן במחברתו הלק ד' 399 Litt. Berichte aus Ungarn. 5) מוזכר גם בס' השמות. 6) הוא הוא הר"ד המחבר ספר מגדל עוז שהיה תלמוד מהר"ש לוריא ז"ל (ראה ספרי היהודים באונגאריא 18) ובהנם תפסו עלי רבים ובראשם הרב הח' הגדול ד"ר אהרן פריימאנן שר"ד היה בווידין (בולגאריא) ולא באונגאריא, עדות

שמחה פריידעמאנז בר' חיים[1] אחריו היה הרב ר' בנימין הלוי, הוא שמע תורה מפי מהרשד"ם, ורבו יזכירו הרבה פעמים בספרו[2].

אחריו אנו יודעים מג' חכמים משה, אברהם, דוד[3], אז היה מעשה[4] „חכם אחד מבודון ירד לשאלוניקי לשרת בתור שלוח צבור בק"ק הנ"ל, היה רב מובהק וגדול בתורה, בקי בהוראה ודינים והיה לו קרוב עשיר שלא רצה לתמכו, הגם כי כתב לו כ"פ כי עני הוא, ואין לו במה להחיות את נפשו: גם בנות רבות אשר הגיעו לפרקן פרק בתולה נשאת וביתו ריקן, וגם שיבה נזרקה בו ולשמחתו שמע כי בא שלוח מהגביר קרובו הנ"ל עם סחורה, ושמע זאת קרובו העני והלך לב"ד לעכב איזה סחורות לצרכו, והב"ד נתנו לו רשות".—

אחריהם נתקבל הרב ר' גדלי'[5], יגע לעשות שלום ולפשר בין אחיו, אשר הי' דו"ד ביניהם אדות רעש המלחמה שהסיבה להם טענות ותביעות וקטטות, אחריו נתקבל הרב ר' עזריאל לוי בשנת שפ"ט היה גדול בתורה שקול וטרי' עם הרב מהרי"ט[6] ומוזכר בספרו „כמו השחר עלה האירו לפני אמרי פי דברי חן החכם השלם נחית לעומקא דדיני האח נפשנו כמוה"ר עזריאל סגן לויה, ראיתי המבשרות צבא רב במלחמות של תורה דבריו הנחמדים מזהב ומפז".

אחריו נתקבל הרב ר' חת[7], ואחריו הרב מו"ה ישכר בערמאן אפענהיים היה משפחה גדולה בישראל, קרוב להרב מו"ה דוד אפענהיים מפראג עד ר' שמעון הגדול הפייטני, מוזכר ג"כ בספר שערי אפרים

תשובה

לדברי התשובה במהרשד"ם אב"ע קי"ד ששם נזכר הב"ד מאפען ה"ה ר' חיים הערצ־מאנן ור"ש פריידעמאנן עם הרב ר"ד הנזכר, בנו של ר' דוד הנזכר ה"ה הרב החכם ר' יודא אריה מוזכר בהקדמה של תוס' יו"ט בפירושו על משניות קדשים וז"ל „החכם השלם מו"ה יהודה ליב אשר הדפיס הספר תקוני שבת מהארי ז"ל בן האלוף מו"ה דוד הכהן ז"ל מתושבי עיר בודון". חבר ס' „תקון קריאת שמע" סדר ק"ש על המטה עם כוונת ותקוני הרב קורדובורו וגם תקון אשמורות להאריז"ל פראג שע"ה, ספר „תקוני שבת" מר' אברהם הלוי עם פי' ר' יהודה בר' דוד הכהן אשכנזי מתושבי עיר בודון קראקא שע"ד. ר"ד מוזכר גם בס' שו"ת הרמ"א סי' קי"ד ראה שם ובמפתחות להרמ"א.

1) ר"ש הוא אבי זקנו של הר"ש בעל השמות. 2) מהרשד"ם חו"מ רע"ב, אבן העזר מ"ג. בימיו הי' חכמים בבודון ר' משה בר' יונתן ור' ידידיה ונזכרים במהרשד"ם אבה"ע הנז' 3) החי' ביכלער בספרו הנ"ל דף 108. 4) שו"ת מהרש"כ ח"ב סי' קפ"א. וראה עין משפט על חו"מ לר' אברהם הלוי תשובה יו"ד שאלה מרב דאפען וראה דברי ימי ישראל בתונרמה ח"ב, וראה במביט ח"א שכ"ז מעשה מאפען משנת של"ה ראשי העדה היה כנראה מהדברים הנ"ל גמליאל בר' אברהם, אהרן בר' ישראל, נפתלי בר' יצחק אשכנזי, גם נזכר שם הר' יעקב בר' מנחם המכונה קופין ר' מתתיהו בר' שאול ור' משה בר' חיים צלצול (הב"ד?). 5) הוא נתקבל אחר שנת המלחמה, שפרצה בין ההונגארים ותונרמים שהיתה בשנת ש"ס בערך, והיהודים סבלו אז הרבה צרות ויסורים. מוזכר גם בס' תורת חיים לר"ח שבתי רב בשאלוניקי חו"מ כ"ה. 6) מהרי"ט ח"מ כ"ג. 7) הרב ר' חת מוזכר בשער אפרים ס"ג ובס' השמות.

תשובה ס"ג, בנו היה הרב מו"ה יהודה ליב אפפענהיימער אבדק"ק באסקאוויטץ ראה יחוסו בריש ס' הכריתות לנכדו הרב ר"ש קרומנוי דיין בפעסט.

למלא מקומו נבחר הרב הדרשן המהולל ר' מרדכי בר' יצחק כהן אשכנזי המחבר ס' ראש מר דרור נ' דרשות בסדר התורה (נדפס בוויניציאה שע"ה) בא בהסכמה ע"ם נחלת צבי על מס' אבות (ווילנא בשנת הית"ה) בשנת ת"ב וחתם מרדכי בר' יצחק הכהן אבדק"ק אפען, והרב שער אפרים בתשובה קי"ג יזכירו בכבוד. בימיו פרצה מחלוקת וקטטות בבודון אדות מנהגים ותקנות אשר לא יכלו לבוא לידי החלטה, אז קראו את הרב ר' אורי' שרגא פייביש שהיה רב בוויען נרצה ליסע לארץ ישראל בא לבודון 1) ושם עשה תקנות הרבה גם שלא יקבלו רב אם יש לו קרובים בהקהלה, התקנות נגמרו בשנת תמ"ו כ"ב סיון וחתם שם „אורי שרגא ווייבש יכונה חותם פה ק"ק אובן עפ"י בקשת המנהיגים דק"ק הנז', לדין ביניהם ולתקן כל הפירצות דקהלתם יצ"ו היום יום א' כ"ב סיון דרך עבי"ו לארץ קדושה לפ"ק".

בשנת תב"א נתקבל לרב הרב ר' שמחה פריידעמאנן 2) בר' גרשום בר' שמעון בר' יצחק הכהן ונכד הרב ר' שמחה בר' חיים שהיה דיין באפען, נתגדל בבלגראד היה חתן הגביר ר' אברהם בר' יחזקיהו מאפען, היה מפורסם בתורה ובחסידות נתקבל לבלגראד, ובשנת הנ"ל לאפען, אבל לא חיי חיי־שלום, כי התקנה שתקן ר' אורי' שרגא הנ"ל מי שיש לו קרובים לא ישמש בתור רב גרמה מחלוקת גדולות כי היה לו הרבה קרובים באפען. ושב הכהן לבלגראד, ושם מת הוא לא האריך ימים ולא הגיע לכלל זקנה 3) . . אחריו נתקבל הרב ר' אלעזר 4) גם הוא עזב את הקהלה אחר שהיה שם רב איזה שנים.

אבל מלבד הרבנים הי' באפען לומדים ות"ח וחשובים, ושמה נתפרסמה בתבל לקהלה חשובה ומפורסמת, אבל פתאום צרה חדשה באה עליה כי אז רוח עועים מסך ה' בקרב רבים מבני עמינו על ידי שבתי צבי ונביאיו אשר השחיתו דרכי עם אלקי יעקב.

בימים ההם ימי המאה החמשית לאלף הששי התחילו ישראל לחלום חלום שיבת ציון, שיבת ישראל לכבודו הראשון וגאולת ישראל קרובה לבוא, לפי החשבון מספרי הקבלה הגיע קץ הימים והופעת גואל צדק קרובה לבוא. היהודים הי' בימים ההם כחלומי רעם, מהמון

השמועות

---

1) ראה שער אפרים תשובה ס"ג, ובס' פרח מטה אהרן א' מ"ד. וראה אדות רא"ש בס' תבואות הארץ (ירושלים תר"ח) ח"ב דף ס"ב, היה תלמוד מהר"ם לובלין נפטר בשנת תי"ז. 2) ראה ביכלער בספרו, ובספרי היהודים באונגאריא. 3) קורא הדורות לר"ד קונפורטו, וראה בספר פרח מטה אהרן ח"א תשובה מ"ד. חתנו היה הרב ר' יוסף אלמושניני דיין בבעלגראד, ראה שם הגדולים חיד"א בערכו. 4) ראה ביכלער בספרו, ובשו"ת שער אפרים תשובה קכ"ט. ובס' פרח מטה אהרן או"ח מ"ה, ובס' תורת חסד לר' חסדאי הכהן פרחיא סי' ל"ב וסי' ל"ג.

השמועות המפליאות, גם בארצנו חכו היהודים לקראת הגואל 1), קרעו הגגות מעל בתיהם למען יקחו עמהם כל דברים מטלטלים וחדלו מהתעסק במשא ומתן, בכל אופן מנעו מהכנם בעסקים חדשים 2), בעיר עפעריעש באו עד כדי הכאה בבית המרזח בין יהודי ונוצרי אדות משיח 3) ואם אמת בדברי נחמיה חיון 4) כי הדיין ר' יעקב 5) אבי הגאון חכם צבי היה ג"כ מאמיני שבתי צבי והוא התיר דמו של החזן באפען על אשר לא עשה מי שבירך בביהכ"נ לחיי שבתי צבי, ופסק דינו שהוא מורד במלכות בית דוד והתירו דמו של אותו יהודי, גם שם אכלו ושתו בט"ב 6). בעיר אייזענשטאדט קם איש משוגע שמו מרדכי מוכיח 7) אשר הרעיש את כל העולם עבר כל ארץ אשכנז, מעהרין, באהמען, איטאליא, דרש לפניהם ברוב התעוררות ומת בשגעונו בפולין, והרבה בעלי חלומות משוגעים ופראים ונביאי השקר קמו אז אשר הוליכו את בני ישראל שולל.

הרבה

1) ראה מאמרי במכ"ע הצופה מארץ הגר שנה ב' חוברת ד', שמה הבאתי מהאספה בנאגי־אידא. וראה בהקדמה לספרי היהודים באונגאריא דף 6 שמה הבאתי גם הכת"י (מר' ברוך מאריצי) תולדות שבתי צבי שהביא שם מכתב מר' שלמה בן הקדוש מו"ה ליב כ"ץ שהיה י"ב שנה רב בבודון ר"ש. 2) גרץ־שפ"ר ח"ח 255. 3) שודט, יידישע מערקווירדיגקייטען ח"ד 4) בריש ספרו הצד צבי, 5) אחדים מחכמינו (ה"ה ר' יוסף שווארטץ בס' תבואות הארץ ח"ב מעשה הארץ זמן ד', ובס' האסיף סאקאלאב שנה ג' דף 81) טעו והחליפו את ר' יעקב הזה עם ר' יעקב בר' בנימין מווילנא שחבר עם עמיתו מהר"ן הס' יאיר נתיב הנדפס ביחד עם ס' מאורי אש למהר"ם פאפירש אשר יצא בלוית הר"ב ר' יהודה החסיד לאה"ק, וטעו בזה מאד כי הלא לר' יעקב האחרון היה בן בשם ר' חיים ירוחם הידוע אשר עמד לימין הרב ר' יונתן אייבשיטץ בדבר הקמיעות, וה' יעב"ץ לא הזכירו לשבח. ואלמלי אחד הוא הרי הוא דודו של הר' יעב"ץ. 6) ראה קויפמאנן תולדות חות יאיר דף 129 וראה גרוש האחרון מווינא (הגרית) דף 83. 7) במאמרי הצופה מארץ הגר הראיתי לדעת כי להקת חכמים ה"ה ד"ר ביכלער (במאמרו דיא גראבשריפט דעש מרדכי מוכיח, בהספר געדענקבוך אן דוד קויפמאנן) והחכם פאזנאנסקי (בספרו תהלה לדוד), והח' ב' מאנדל (במאמרו במכ"ע Imit) הח' בעטטעלהיים (במכ"ע Ungl. jüd. Zeitung) טעו במה שהחליטו כי הנוכל מרדכי מוכיח הזה הוא הוא שנקבר בפר"ב, אבי ר' ליב מוכיח מברעסלא ואב ממשפחה גדולה ונכבדה בישראל, ואשר יתגוסס בראש לתפארת בביה"ח הישן בין מצבות גדולי הדור בפר"ב. ואנכי דחיתי דבריהם בראיות ברורות וכמה הכמים מפורסמים נתנו לי הצדק ואחד מנכדי ר"מ מוכיח, ה"ה החכם הגדול פרופעססור אברהם בערלינער מבערלין כתב לי „ובזה הסירות חרפת משפחתי המיוחסת בישראל", אבל לדאבוני ראיתי כי לא נתקבלו דברי אצל ראש המדברים בענין הנ"ל כי פרופ. ביכלער שנה דבריו במכ"ע Egyenlőség שנת 1918 נומ' 31. ואין פה המקום להתוכח עם הח' הנכבד נר"ו ולא אכפול דברי מה שכתבתי אז בהצופה מארץ הגר אבל ראיה אחת אכתוב פה, נכדו של ר"מ מוכיח ה"ה הרב ר' יוסף שטיינהארדט בספרו זכרון יוסף סי' י"נ דף י"ז ידבר שם מזקנו ר'

הרבה יגעו, הרבה עמלו גדולי ישראל לטהר את עמם משקציהם באפען היה אז הרב הגדול ר׳ אפרים הכהן[1] בעל שער אפרים אחד מגדולי הדור המפורסמים בזמנו הוא ובניו וחתניו לחמו כל ימיהם בעד התורה גם זכו להרחיבה ולהתפשטה, כן הדיינים המפורסמים[2], עד כי בזמנו היתה הקהלה חשובה ומפורסמת[3] בכל הארץ, אבל פתאום שוד ושבר באה על העיר תאניה ואניה, שבר על שבר וצרה על צרה הרבה נהרגו הרבה נטבעו והנשארים סך ה׳ מאות יהודים מאלה הלכו שבי לפני צר, ספרים וספרי תורות נשרפו ונזרקו.

מלחמה קשה ועזה היתה לפני אפען בין אנשי חיל התוגרמים עם חיל המלך מאוסטעררייך, ב׳ שנה לחמו כאריות עד כי נפלה העיר, היהודים באפען להמו כאריות להגן על העיר, הלא מוכרחים הי׳ ללחום, וכאשר נפלה העיר לא היה עוד לישראל באונגאריא חרבן קשה כחרבן אפען . . הרב ר׳ יצחק שולהויף אשר עינו ראה חרבן הזה, איכה ישבה בדד העיר, יספר בתוך דבריו[4] ואני הייתי רגיל בתחלת ימי המצור הגדול האחרון להיות בבה״כ עם בני הנחמד מו״ה שמשון ז״ל כל היום מהבוקר עד הערב עומד בתפלה ועבדות ה׳ ולא ידעתי דבר מה, עד כי באו כמה אנשים לנום בבה״כ מפני מהומת חרב ויצעקו, אוי אוי לנו ומשוטט ברחובות ובשוקים ופורץ בבתים הרס ולא חמל, אבדנו כולנו אבדנו, עוד המה מדברים, ויבואו כל בני ישראל מקציני בני הקהל אנשים ונשים וטף דחופים וסחופים לחוצים ונחוצים, במנוסת חרב, וגעו כולם בבכיה גדולה ויללה

עד

מרדכי ז״ל וכתב עליו „וזכה להיות שכל צאצאי מעיו כמותו“ ויאריך בשבחו, ובהקדמתו לספרו יקלל ויבזה את כל הנוטים לש״ץ ואשר נטו בסתר, גם יקלל את חסידי שבתי צבי ויאמר „כולם יעקרו מן העולם ותוציץ הרעה מהם. גם הבאים אחריהם ותולדותיהם כיוצא בהם“ לפי דעתי די בזה להוציא מלב המתעקש כי תרי ר״מ מוכיח היה ועפ״י מקרה שניהם דרו באייזענשטאדט. 1) תולדות ר״א הכהן ראה בספרי היהודים באונגאריא ובס׳ של ביכלער ובש״ס, וראה בס׳ עבודת הגרשוני לר׳ גרשון אשכנזי שאלה ב׳, שו״ת פרח מטה אהרן ח״א מ״ה, תורת חסד להר׳ חסדאי הכהן פרחיא סי׳ ל״ב ול״ג אדות המהלוקה שהיה אדות הרב באפען כי היה לו קרובים בהקהלה, הרב ר״א נפטר שנת תל״ח עש״ק י״ג סיון, מבניו הנודעים ה״ה חתנו ר׳ יעקב הנזכר לעיל, (אבי הרב ח״צ) נפטר באה״ק בן ע״ג שנה, התנו מו״ה יצחק שול־הויף ראה להלן והקדמת הח׳ קויפמאנן לספרו הריסת אפען, בנו ר׳ יחזקאל. בנו ר׳ אהרן (שערי אפרים תשובה קי״ב). בנו ר׳ יהודה ליב הוא אשר הו״ל ספרו, דמר אג״ה והיה לו בן בשם ר׳ ידידי׳ שהיה חתן הרב מוהר״א יצחק (שם הגדולים היד״א דפוס ווינא דף נ״ב). 9) דייניו ר׳ מרדכי סג״ל בר׳ משה, ר׳ מרדכי הכהן בר׳ דוד. ר׳ אלכסנדר בר׳ שמשון, ר׳ גרשון בר׳ יוסף, ר״ד הכהן רב״ד (שער אפרים קי״ב ובש״מ), 3) שם גר המפורסם ר׳ נה שערי אפרים קי״ג, ר׳ יעקב קישש (לאוו יידישער קונגרעסס 7), ועוד. 4) יפרסמו החכם ר״ד קויפמאנן בשם מגלת אפען וכן מאמרו הגדול במכ״ע Imit שנה ראשונה, כן דברי הה׳ קויפמאנן בהערותיו לס׳ קורות היהדים

עד לשמים אשר לא נשמע אוזן דאבה נפשנו. ושם היה המנהג שהחכם הדורש לרבים לא היה עומד לפני הארון כמנהגנו באמרם אין דרך כבוד של מעלה לעמוד אחוריו להיכל הקדש, ועשו מרפסת גבוה בשנים ושלשה מדרגות בצד מערב ושם היה הדרשן עומד, ועליתי עם אשתי ובני, ובעוד שקבצתי אותם מתוך רעש גדול בא אלינו כמה בעלי מלחמות בקני השריפה וחרב שלופה בידם ויזבחו זבח בבית ה׳ וישפכו דם נקי בני ישראל, אוי לאזנים ואוי לעינים שכך ראו ושמעו, ארץ ארץ אל תכסה דמיהם, כשבא האויב לבית הקדש שלף חרבו, זה הורג וזה טורף, זה חומס וזה רומס, וקול נתנו בבית ה׳ כיום מר אין למלל ולספר מקול ענות חלושה ואנוסה, אשר אנכי שמעתי בעת ההוא. ואחרי שהרגו והמסו ראו אותי במקום מרפסת הנ״ל, וירוצו אלי ויכה מיד אחרי בקני השריפות שבידם ונפלתי ארצה, ואחלה פניהם בדמעות, ואומר אל נא אדוני תרעי לי באשר אנכי ממדינת הקיסר מפראג ונשבתי תחת הישמעאל, וקללתי את הישמעאלים . . . וכאשר באתי החוצה, והנה הרחוב מלאה הרוגים מיהודים וא״י עד שבאתי עמהם להביאני לפדות, ובתוך כמה יגיעות וסכנת נפשות מצאו אשר דרשו ומצאו אנשים טובים שנתנו עבורי שלשים שקלים . . וכו׳

הרב הזה חבר גם ב׳ קינות1) קינה אחת על מות אשתו בת כהנא רבה הרב הגדול בדורו אבדק״ק אפען כמו״ה אפרים מווילנא, שמה יספר כי נפדה ע״י היהודים ר׳ הירש לזלש משטאמפי2) ור׳ שמואל היידלבורג בערבי צומא רבא, גם יספר שם כי בנו יחידו מת בשבי ונקבר בעיר ראַב (Győr) „ולמען לא ישכח מפי כתבתי אותה לאמר מידי שנה בשנה ביום המר בחודש אלול בבכי ודמע״.

גם חבר קינה גדולה „הקינה הזאת יסדתי על הצרות והגזרה רעה שנעשה אצל הנהר בספינה שנהרגו כמה וכמה נפשות מישראל ונטבע במים גדולים וקטנים שם והנהר דֻונַא, ומעשה שהיה כך היה, שנשבו שם כמה מאה נפשות מישראל בספינה, ושומרים אצליהם מעם הקיסר יר״ה מעט הי׳ ובאו עם חרף נפשו למות הוסַארין ועשו עצמן כאלו באו לראות השבויים לשמוח ברעתן ומיד קפצו אל הספינה בחרבות שלופים עד שלא יוכלו עם הקיסר לעמוד נגדן, והרגו כמה נפשות ומהם קפצו למים ונטבעו.

והנה . ...

מלובלין דף 152 כי איש אחד מאפען בשם ר׳ שמעון הלך לעיר לובלין לקבץ כסף לפדיון אשתו ובניו אשר נפלו בידי צר, וראה בספרו של ביכלער, וראה מאמר על הרוני אפען מהח׳ ר״ד קויפמאנן הנ״ל במכ״ע Revue כרך 21 דף 133 ובמכ״ע הירחי 1881 ושנת 1882 דף 541, וראה יידישעס ליטעראטור בלאטט 1881 דף 66. 1) גנזי נסתרות להח׳ קאָבאַק ח״ג דף 14. 2) נפטר ט״ז מנחם תנ״ט, גם הצטיין הגביר ר׳ אברהם בר׳ משה שפיטץ (נקבר בוויען) הוא בנה בית הכנסת באייז״ש ופדה הרבה שבויים משבויי עיר אפען של״ח ב׳ אייר תק״א, ראה בן חנניה 7 דף 426, וויענער אינשריפטען 376, בכורים מהח׳ קעללער, וויען 1864.

והנה זה כמה שנים וימים רבים אשר למדו בכל ליל ה׳ מדי שבת בשבתו כל הלילה עד הבקר לומדי תורה יותר מעשרה יחד בבית ה׳, וזה כמו ג׳ שנים הדשים מקרוב באו התאספו קרוב לשלשים בעה״ב ובחרו אותי ללמוד עמהם, ולמדתי עמם בכל שבוע בליל רביעי כל הלילה עד הבקר תורה נביאים וכתובים משניות אגדה ומדרש, וכאשר הגיע זמן עליות עמוד השחר למדתי זהר, ואח״כ קמנו על רגלנו בשיר ושבח פזמון ידיד נפש הנדפס בספר שערי ציון בקול רם ובנעים זמירות, ואח״כ קדיש דרבנן בניגון, וקנאת סופרים תרבה חכמה אשר התאספו עוד אחרים, התנים ובעה״ב אשר מקרוב נשאו נשים כמו עשרים, ולקחו להם חכם אחד שילמוד עמהם כמוני וכו׳ . . גם יספר בהקינה כי כמה מאות ר״ט אשר מדי שנה בשנה שלחנו לארץ ישראל להחזיק עניי ארץ ישראל ללמוד תורה״ וכו׳ . . .

עוד גדולי תורה ומפורסמים הזכירו בספריהם את חרבן אפען אשר עינם ראו בעת נחרבה העיר, הרב חכם צבי כתב בהקדמה לספרו „בהפוך את העיר בודון 1) דמתקריא אובן בשנת תמ״ד כי אז ספו תמו כל ספריי ומחמדי הטובים גם כספי גם זהבי או נשבר או נשבה ויוציאני טרם נלכדה העיר, וישלחני אלקים לרעות צאן קדשים בק״ק שאראי הבירה אשר בארץ בוסנייא במדינת טורקייא״.

כן הרב ר׳ יוסף בר׳ גרשום הו״ל הס׳ שו״ת ר״י איסקופא 2) הוא יספר „וקורות הזמן לא הניחוני, זנחוני ודחפוני, הממוני והלמוני, וגרשני והוציאני מבית אבי שבשמים מחמת חרון אף שנלכדה ק״ק בודון היא אפען אשר לחרב ואשר לשבי״.

כן הרב מו״ה יוסף במו״ה שמואל הו״ל הס׳ זמירות ובקשות (וואנדסבעק תצ״א) והתם יוסף בן שמואל מגורשי אפען 3)

כן הרבני מו״ה יונתן בן החבר ר׳ יעקב שאותו פדאו בק״ק ניקולשבורג, הו״ל הס׳ קשת יונתן, והרב ר׳ דוד אפפענהיים הסכים על ספרו וז״ל „למען מצוא טרף ופרנסה לביתו, כי המחבר היה בראשנה אחד ממנהיגי הקהלה קודש אבען ובא בשבי ויפדו העם את יונתן״ וכו׳ כן חבר הס׳ מאמר העתים, וס׳ נייא מעשה בוך ספורים ומעשיות.

כן תאר בשיריו אחד האסירים את גורל יתר האסירים שהיה אתו ואת פרשת גדולתו ונדבת רוחו של סנדר טויסק מפראג אשר הוציא את כל האסירים לחפשי, בשם „ליד פון אפען״ פראג תמ״ח (שטיינשניידער רשימתו.

1) ראה ח״ס אבה״ע ב׳ קי״ח שתמה מדוע הביא הח״צ את העיר „בודון דמתקריא אפען״, והג׳ בעל פנים מאירות הביא „אפען דמתקריא בודון״, ופשוט היא כי בימי ח״צ הי׳ התגרמים בבודא, והמה קוראים-בודון דמתקריא אפען, אבל בימי פנים מאירות כבר פסקה ממשלת התרקים שמה ע״כ קראו אפען דמתקריא בודון כי אצל חגט שם המדינה עיקר והתוגרמים קראו לה בודון, והאוסטרייכים אפען. וראה ים של שלמה גטין דף ל׳ ע״ב דברי מהרי״ב וראה בתקוני גטין, ובספר השמות בערכו. 2) ראה בספרי היהודים באונגאריא בערכו. 3) ראה שם דף 36.

רשימתו הגדולה 3654) ועוד להקת חכמים 1) מפורסמים אשר הלכו בגולה.

אבל נוסף עכ"ז מה שסבלו היהודים באפען, נשחטו נהרגו, עוד סבלו כל היהודים אשר חנו תחת ממשלת המלך מאוסטרייך, כי הוציאו קול כי היהודים ילחמו ברוב עוז וגבורה להגן על העיר וע"כ לא עלתה בידי חיל הקיסר לכבשה ובכל עיר ועיר עברו עליהם כוס תרעלה.

ועוד יותר מכ"ז סבלו היהודים באיטאליא שם פחדו לילך לרחוב בלי שומר.

כן יספר הח' מו"ה יצחק חיים כהן מהחזנים בספרו פחד יצחק 1) מה שסבלו היהודים בפאדובה בעת יצא הקול כי היהודים בבודא עומדים לימין התוגר ויצערו את הנוצרים ואת חיל המלך . .

(בדף ט') ויהי לתשובת השנה לעת צאת המלכים למלחמת חובה, דוכוס לורינא שר צבאות ליאפולדו נתן קולו לפני הילו כל הבא לצבא צבא, ויבואו למדינת אונגאריא, ויקרבו על פשט על דאניבא (נהר דונא). ולא נגואלו בדם כי צבא התוגר עזבה, וישרות אחרי גוו הגשר ויעברו אחרי בן הקיסריים ויחנו בששה עשר לחודש יולי 1684 נגד בודא קריה נשגבה, ויצורו עליה וירץ מגיד לקראת מגיד בכל אדום ותפיצות מושבה, ויאמין העם וגם הכמי לב האמינו כי יסופר עוד מעט אחרית הקצבה תפול בודא ביד הקיסר ושללה לבוז לנפש רעבה . . לשמע אוזן שם בודא, ואת מצבה, אז הוחל לקרא בשם בדאי קול כל המספר בה, הספרים שקרים, הכתבים כזבים, בדים לבהים לשאת את החרון בהם על היהודים, לרדות בפרך תמימי דרך מחנה קרובה . . . כי לא יוכלון העברים לאכול לחם על הנצרים כי היא תועבה, ולאכול קרציהון ולבקש נפלאות וגדולות ואין חקר לא היא דרך טובה: ולא יקרבנו לגלות ערוה . .

(דף י"ב) ויהי כי החל הדם לזוב על פני האדמה, והמלחמה כבדה סביבות בודא . . ויקחו להם חדושים מכל אשר בחרו זרע מרעים בנים משחיתים, להוציא חרם מן הארץ, לחבל היהודים הנקיים עם מפוזר ומפורד בין הגוים . . מן היום ההוא והלאה חוקקים חקקי און במקהלות עם שם ישראל הזכירו למעצבה ולדאבון שיחות זכרון מזכרת עון . . היום הזה תאמרנה שפתות כחש ובדאי שפתות חרש ובנאי אשר שמעו את דבר היהודים הנמצאים בבודא כי המה שלשים אלפים

רובם

1) הרב מו"ה יעקב במו"ה יוסף שנסע לפראג ראה חכ"צ תשובה י"ז.

2) „פחד יצחק" מגיד מראשית אחרית התלאות הנוראות לקהלת פאדבה יום א' י"ד אלול שנת תמ"ד בדפוס הר' דוד תרתאות באמסטרדם וראה ספרות ישראל שטיינשניידער העתקת מאלטער דף 413 כי גם קרובו ר' משה חיים כהן מהחזנים חבר ס' על הצרות הנ"ל בשם מראה הסנה, וראה לוח אחיאסף תרנ"ו דף 139 „פורים די בודא בפאדוי" מהה' שפ"ר, גם הר' דניאל לוי ברדיוס כתב חרוזים לספר המאורע בדרך שיר ראה אחיאסף הנ"ל.

רובם תקיפים בעלי אסופות תופשי המחלפים, ליתן את אויביהם לפניהם נגפים, וכדי בזיון וקצף לקופצם המקציפים . . . ויוסיפו עוד שנוא ויספרו אחרי שבוע זאת את רוב עשרם כסף צרוף מזוקק שבעתים, שקלי זהב אלפי רבותים . .

ובכל זאת לא שב אפם בקצפם על כספם, וירחיבו זעפם בהגיע תור אגרות אחרות משקרות המבשרות צבא רב מהשבויים הנצרים אשר בבודא בית הבור עניים מרודים נהרגו באכזריות חמה ושטף אף בחרב היהודים, ויאמרו עוד לאמר קיימו וקבלו היהודים לענות נפשם, קדשו צום, קראו עצרה, בט׳ אב להחדשם וישבו לארץ וישאו את קולם ויבכו וישימו אפר על ראשם להתפלל על אחיהם ועל ההגריים, שלא תפול בודא ביד הקיסריים ירדו שאולה חיים זעום ה׳ יפול שם . . .

מה זאת ואמרת, האין במחנה הקיסרים תחת בודא רבים מחורי העיר הזאת אם צופה אין שם ממשפחותיה המיוחסת בוצאקאריני צאקי אבריאני, הלא מדי שבת בשבתו תבוא כל בשורה באגרותיהם לקרוביהם ולא כתבו מאומה, ואין אתם יודע עד מה, ומה קול סאון האסון הזה באזני, שאון כל החרדה הזאת מבוסה מבוכה ומהומה, אין זה כ״א רוע לב, איש צר ואויב, למצוא עון ואשמה, דברת כואבים דבת כזבים, וידברו בערמה, עצת רהבים, עצה גנבים, ויענו בערמה, להצית אש החמה, להשית עד חרמה, ולהסית בעצמה הערב רב לקרב ולמלחמה, והיה בית יהודי שממה, והמה יקחו את התרומה . . . .

(דף י״ז) ביום א׳ (כ׳ אגויסט תרפ״ד למספרם) יוד אלול תמ״ד, ויהי אך יצאתי בטוב לב מן החדר ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד, כי שמעתי דבת רבים מגור-מסביב, שמעתי אומרים . . נלכה בודא זה היום שקוינו בודא נלכדה, זה היום עשה ה׳ נגילה ועל היהודים חמתנו נפילה, גורלנו נטילה, נלכה אל בית יעקב כי מלאו מכתם ופנינים בפשתים, ולילדי נכרים ישפיקו. ועל הארץ יריקו . .

והקול נשמע נתפשה בודא, נתפשה בודא, והיא לא נתפשה כי לכל העם שגגה יצאה באה מוויניציאה אשר שם ריץ הגיע ויאמרו הרואים זה מבשר טוב משמיע מפלת בודא ותעל האש השמימה ויאר את הלילה, ובבוקר כ׳ אגוסטו השמועה לפאדובה הגיעה, ולפני התבלע דברי בלע, האמין העם נאם בלעם, ובת יהודה ביד פשעם, ותרבץ תחת בלעם . . .

(דף י״ט) קול השמועה כבר באה עד למרחוק בכל תפוצות העיר רחבת ידים וברגע אחד נשמע באזני תושביה אחרית מצור בודא, ושללה לבוז וראשית מצור חצר היהודים הנבזים והיה למשיסה יעקב וישראל לבוזים . . .

(דף ל״ח) עוד הוסיפו העם לשקר כי דוכס לורינא שר צבא הקיסר השמיע באזני היהודים אשר בבודא, אם מהרה לא ישיבו ממעשיהם ומדרכם הרעה לפי חרב יפלו כל היהודים אשר תחת אדוניו איש לא נעדר . .

בימים

בימים ההם בא מעיר ווינא נוצרי אחד איש פאדובה אוראציו קלימינט שמו. והאיש מנגן הקיסר וארוחתו ארוחת המלך, ויאמרו לו כל אשר הוגד על היהודים הנמצאים בבודא, ואת כל המוצאות למו פה על זאת, ויתמה על הקצף כי גבוה מעל גבוה הוא אדוניו הקיסר לא ידע מאומה לא שמע לא מהם ולא מהמונם. וכל ימי שבתו שמה לא לקחה אזנו שמץ מנהו לשמצה בקמידהם, וישמע בחוץ קולו לכל שואל בשוקים וברחובות, ובחנות הבושם בית נתיבות, מענה רך משיב חמה, משיב חכמה למקשיב מרמה, רק הפתן חרש אטם אזנו, כצור החלמיש לא ימיש שם בסלע קנו, ויתחזק בראשית אונו, קול אויב למינו . .

ואחרי כל התלאות אשר מצא את ישראל בפאדובה, בא מווינא אחד מחורי העיר הנכבדים, „קונטי קוראדי צאקו", ולו כל ימי מצור בודא במחנה צבא הקיסר מהלכים בין העומדים, ודברת אמת היתה בפיהו כי טפלו עלינו שקר זרים, בגד בוגדים, ויקשבו הנגידים, ויהיו לעדים ויהם קול פחדים . . . עכ"ל,

גם את העיר אפען אבדנו חכמיה וגדוליה או נהרגו או הלכו בשבי ואז נשארה ארץ אונגאריא בלי תורה, בלי מורה ומדריך, חסרו אז איש השלם שיהי' בכחו להשפיע על העם במדה גדושה: ובעת החשך והאפלה ההיא דרך כוכב מאיר בשמי היהדות אשר האיר מאפל הבערות בנוגה ברק זרדו, הוא הגבר הוקם על ושמו שמשון ווערטהיימער.

....

פרק ב'

מצב התורה משנת תמ"ו—תק"פ

ר"ש ווערטהיימער, ר' מאיר בעל פנים מאירות, השבתיים, הפראנקיסטעם, חכמי הונגריה, הרב מקירמענד, המשומדים, יארמאט, מאקאווא, אפען ישן, אוהעל, גריסהאבער—חריף, אונצדארף, ביאה,

הרב הגדול בדורו המפורסם מו"ה שמשון ווערטהיימער 1), אשר היה רב הראשי על כל ארץ הגר יגע מאד לפאר ולרומם קרן התורה בארצנו, לאייזענשטאדט שלח את האיש הגדול ר' מאיר אייזענשטאדט 2), לרעכניטץ את הרב ר' אברהם עפשטיין 3), למאטערסדארף את הרב ר' יהודה ליב פפר"מ 4), המה יגעו להפיץ תורה בארצנו, ביותר עמל בזה הרב ר' מאיר אייז"ש, הוא החל להעלות נר התורה ויחשף זרועו ויפזר ענני החשך, ויסול הדרך חדש, ויתן נתיבות לא נודעו עד זמנו באונגאריא, אליו נקבצו בחורים שואפי דעת, וירבצם על מעינות התורה, ובבן ירה בארצנו, אבן פינה לתורה ולתעודה ויטע עץ הדעת

1) תולדות האיש הנעלה הזה כתב באריכות הח' ר"ד קויפמאנן ז"ל. 2) ראה תולדותיו בספרי היהודים בהונגאריה, 3) ראה להלן, 4) ראה פאללאק במכ"ע Imit שנת 1900.

לגאון ותפארת, וייף בגדלו, ויעש פרי תנובה להרהיב עין בישיבתו הגדולה של תלמידים רבים, בחורי חמד מכל אפסיים, וישאבו שקדו ממעינו מעין חיים, ומימיו התחילה תקופה חדשה בארצנו, הוא היה האור הגדול אשר התחיל להאיר חשכת ארצנו, ואשר התחיל להפיץ תורה ברבים, ותצלח עליו רוח ה', ויטיף לעמו לקח לחבש לעצבותיו, ולחדש נעוריו, והאיש הזה הולך וגדול עד כי גדול מאד, הוא לחם נגד השבתיים בכל כחו ונפשו, הוא לחם נגד הקבלה שלא תהיה תורת־הפקר, 1) וגם נגד בגדים לבנים שהלכו אז הרבה אנשים בשבת 2).

כ"ו שנה היה רועה צאן קדשים (משנת תע"ח עד תק"ד) בקהל אייזענשטאדט, ואז כבר נראה פעולתו על כל ארץ אונגאריא, הרבה חכמים מאונגאריא שאלו אותו שאלות קהל גינס 3), קהל טעמעשוואר 4), עיר המוקפת חומה קאמארום 5), רבני לאקענבאך 6), רבני רעכניטץ 7), רבני פרעשבורג 8), הרב ממאטערסדארף 9), רבני שטאמפא 10),

חכם

---

1) מאורי אש עה"ת פ' בראשית. 2) פנמ"א ב' תשובה קנ"ב. 3) פנמ"א ח"ב נ"ב, 4) טעמעשוואר קהלה ישנה (נובי"ת יור"ד כ"ח „והא ודאי שקהלתו קהלה ישנה היא") אחרי המלחמה הגדולה בן ההגרים ותוגרמים בשנת רפ"ו הנקראת מגפת מוהאטש באו יהודים גולי ספרד לטעמעשוואר, היה שמה אנשים מפורסמים כמו ר' משה לופיץ פירייךי, ר' מאיר אמיגו שתדלן ועשיר גדול וקרוב למלכות, גם היה שם הרב הנכבד (בערך שנת ר"ם) ר' מרדכי לאיפניק רב ומורה לשתי עדתות קהלת יעקב קהל ספרדים וקהל אשכנזים (ראה פראנקל־גרין בספרו קורות היהודים באונג. בראד 23) וכן הרב יעקב שהיה אח"כ רב בסלוצק (ראה Imit שנת 1907 דף 149 מהח' זינגער, והח' ביכלער יפקפק בזה) כן נזכר בפמ"א ח"ב צ' הרב ר' חיים שבא לטעמעשוואר ואת השוחט ר' ברוך שהיה ירא שמים מאד, ר' בנימין זאב וואלף (ובנו היה ר' אליעזר ליפמאנן ראש המדברים במאקא, שלעזינגער, חברא קדישא במאקא) ועוד חכמים מפורסמים ראה לעוו סקיצען צור געשיכטע דער יודען אין טעמעשוואר, והח' זינגער לקורות היהודים בבנאנאט פעסט תרס"ה, 5) שם תשובה ס"ח משנת תע"ט, וראה בספרי תולדות משפחת ראזענטהאל דף 21, 6) פמ"א ח"ב תשובה כ"ד הרב המופלא מו"ה מאיר, והדיין מו"ה יוסף שם תשובה ס"ה, 7) הרב ר"א עפשטיין משנת תע"ת תשובה ס"ט, והרב ר' אהרן מעזריטש תשובה ב' משנת תפ"ז, (ראה בערנשטיין במכ"ע M. Zs. Sz. קורות היהודים ברעכניטץ) 8) עוד לפניו היה הרב ר' יום טוב ליפמאנן רב בפר"ב (בן ר' עזריאל שהיה דיין בוויען, וחתן מו"ה יהודה מאיר קטן רופא מוויען נפטר ד' סיון תי"ח) היה יליד וויען ובשנת ת"ל הלך בין הגולים, בשנת תנ"ה כבר ישב בפר"ב כנראה מהסכמתו ע"ס ויקהל משה, בשנת תפ"א עוד היה בין החיים, אחריו היה הרב ר' בנימין וואלף פאללאק בהרמ"י, משנת תפ"ו מצינו הסכמתו ע"ס תולדות יעקב (פיורדא תפ"ו) ובספרי קורות עיר פ"ב הבאתי ב' מצבות מב' בניו שמתו בפרק אחד, אחריו היה הרב ר' משה אב"ד, יש לו הרבה תשובות בפמ"א ח"ג. והח' ר' פרץ שליסלבורג מפ"ב ראה ח"ג ד' מ"א ועוד. וכן הרב ר' יוסף במו"ה ישעי' ז"ל מקראטשין נכד הרב ר' אפרים רעדיש רב בליסא, ח"ג ט"ז, 9) מאטערסדארף קהלה ישנה בשנת ק' היה שמה יהודים והרבה רבנים הי' לה, מהנודעים לנו, הרב ר' משה בשנת ת"י.

חכם מאייזענשטאדט 1), וכן גם הרב מקאדלבורג 2), מלבד הנזכרים היתה אז קהלות בערי סאבאטיש 3), וועספרעם 4), פאלוטא 5), (Várpalota) פרויענקירכען 6), פאקש 7), אונצדארף 8), קארלסבורג (Gyulafehérvár) 9),

באלאשא

אחריו הרב ר׳ אלעזר זקנו של אור חדש, אחריו ר׳ צבי הירש ליסקער, ועל מקומו ר׳ מרדכי נימפל (פאללאק במכ״ע Imit שנת 1900) אחריהם הרב הגדול המפורסם ר׳ אריה יהודה ליב בן הרב הגדול מו״ה שמואל ר׳ חיים יהושיעם אבדק״ק פפד״מ היה ידיד נאמן להרב ר׳ שמשון ווערטהיימער כנראה מדבריו בראש הש״ס שהדפיס בבית המדפיס יוהאן קעללנער מפפד״מ, נזכר בפמ״א קפ״ב וח״ג כ״א, 10) גם רבני שטאמפא זכו לשם, הרב הראשון ר׳ מאיר קצלנבוינגען מגורשי אייזענ״ש מנ״כ בשטאמפין אחריו היה הרב ר׳ יעקב עשקעלעש בר׳ גבריאל עשקעלעש ? (לפי דעת המחבר קורות היהודים בשטאמפין ה״ה הרב הערצוג וראיותו מספר אור החיים לר״ח בר׳ מיכל נומ׳ 657 אשר הביא מהס׳ מגלת ספר לריעב״ץ כי הרב ר׳ יעקב רב בשטאמפי שידך א״ע עם בת ר״מ הכהן, ובס׳ מגלת ספר אשר לפנינו לא נמצא זכר לכ״ז. אבל לפ״ד טעה הכותב ובמקום שאפי כתב שטאמפי, כי נודע כי הרב ר יעקב היה רב בשאפי כנזכר בס׳ תבנית יוסף פפד״א תקי״ב לר׳ מרדכי בר׳ מאיר קלמנש) אחריו היה שם מו״צ אחד (פמ״א ה״ב שאלה י״ג), ואחריו הרב ר׳ אורי׳ שרגא פייביל דיין בליסא ורב בשטאמפי (היהודים באונגאריא 36) אחריו ר׳ יחיאל מיכל בר׳ שלמה של״ת בשנת תק״ו, 1) ה״ה החכם ר׳ קאפל קאמן נזכר בפמ״א ב׳ תשובה י׳, היה בן ר׳ הירץ סג״ל קאמן בר׳ אברהם, (ר״א היה יליד פפד״מ מת שם שנת תי״ב ראה מצבות ביה״ח דק״ק פפד״מ דף 79 נומ׳ 773 מהה״ג הורוויטץ), אחיו של ר׳ קאפל היה הילד אברהם מת בן יוד שנה ונרשם על מצבתו בווינא. „והיה מלא תורה כאחד מן הגדולים״ נפטר יום ג׳ י״ב סיון תכ״ו, ר״ה עזב את עיר וויען שהיה שמה ראש המדברים וחד מבי״ד של הרב ר׳ גרשון אשכנזי, ובא לאייז״ש ומת שמה בשנת תל״ט כ״ג תמוז. לר״ק הנזכר פה היה בן בשם יוסף (או יהושיע) קאמן רב באסאד (ראה מארקברייטער בספרו לקורות היהודים באייז״ש 26, ובס׳ של הח׳ וואידא קורות היהודים באבוני דף 19), וראה Imit הנ״ל, קויפמאנן הגרוש האחרון מווינא 88 וואכ־שטיין מצבת ווינא. 2) הרב הראשון היה ר׳ שלום מטרעביטש בשנת תצ״ד, פמ״א ח״ג תשובה ב׳ והכוונה שם על קאדלבורג Oroszvár (3 שם היה רב עוד קודם שנת ת״ק ה״ה הרב ר׳ מתתיהו בר׳ מתתיהו (מכ״ע רבני הגר לר״מ שטיין ה״ה דף 90) וגם דרו שמה ח״י משפחות יהודים (הח׳ מאנדל במכ״ע .M. Zs. Sz) 4) הרב ר׳ ראובן, ומשם נסע להאלבערשטאדט (אויערבאך קורות היהודים בהאלבערשטאדט 78) אחריו הרב ר׳ מרדכי ואולי הוא הרב ר׳ מרדכי לעווין רב בלאנדעסבערג ומקודם באונגאקן בשנת ת״פ (ראה בלאך Emlékkönyv 97 (5 ראה נובי״ת או״ח מ׳ אשר כתב הג׳ נו״ב להרב מו״ה ישראל בשנת תקס״ג ז״ל „והעם אינם מקבלים דבריו וירגנו באהליהם באמרם כי המורי הוראות שהיו שם מקודם התירו״ 6) רבני פרויענקירכען כתב הרב ר״מ שטיין במכ״ע M. Rabbik הרב הראשון ר׳ נפתלי הירץ אויערבאך מגורשי ווינא של״ח י״ז תמוז תצ״ז. אחריו הרב ר׳ נפתלי הירץ שטערן יליד פפד״מ משנת תצ״ח עד תק״נ. 7) הרב הראשון ר׳ מרדכי דוב (קונשקריפציאה בארכיון המדיניה הח׳ ב׳ מאנדל), 8) אונצדארף קהלה גדולה עם חכמים וסופרים וכתבתי עליהם ספר

באלאשא יארמאט 1), צעהלעם 2), קראל Nagykároly 3), אפען ישן4), ואולי עוד איזה קהלות, ובהרבה קהלות היה גם רבנים חשובים ומפורסמים, אבל בשעה שהמה עמדו ללחום בעד התורה והדת קמו עוד משוגעים אשר התחילו להטיף לעמם לקח חדש.

שבתי צבי מת באמונתו החדשה, וכל ישראל ראו כי טעו בו, אבל המשוגעים ומאמינים בו לא תמו בקרב העדה, פה ושם נסעו איזה מסיתים בסתר להרחיב תורת ש"ץ וכמובן גם בארצנו היה הרבה מאמינים, גם הרבה רבנים נחשדו שהמה מכת ש"ץ. בעיר פרעשבורג העמידו הרבנים קומיטע5) לבדוק את כתבי כל איש עובר אורח לידע מה הוא ומי הוא ומה מעשיו, בארצנו נחשדו הרבנים ר' אייזיק קאליש רב בשטאמפא והממלא מקומו ר' נתן אורהוליא, 6) והרב ר' יהודה ליב סטאשאף רב ברעכניטץ7), הרב ר' מרדכי אייבנשיטץ בן הרב המפורסם ר' יונתן אייבשיטץ אשר גר אז בפרעשבורג8), הרב ר' משה חריף אבדק"ק פרעשבורג9), ר' ליב קוניטץ רב בליפטוי סנט מיקלויש

....

מיוהח, הרב הראשון ר' בנימין סיני בר' משה נפטר בשנת תס"ו ה"י שבט. אחריו נתקבל הרב ר' אלכסנדר זיסקינד בר' דוד קאנטשיגר (טעה בן יעקב ברשימתו נומ' 2072 כן הח' פירסט בכתבם כי היה בר' משה, הח' שטיינשניידער ברשימתו לא הזכירו) היה רב בוואלברום ומשם לק"ק אונצדארף, ושם מת בשנת תקל"ג. חבר ס' מצנפת בד עה"ת זאלקווא תקי"ו. 9) ק"ב קהלה ישנה ובשנת רפ"ו באו הרבה יהודים לק"ב מערי הבאלקאן, היהודים מק"ב נזכרים בשו"ת הב"ח תשובה ע"ז שם נקראה העיר בשם עיר־לבנה (שהיא העתקה משם Fehérvár ותוכן התשובה כי יהודי אחד בשם יהודה בן יעקב מרוססיא בא לק"ב ונהרג על אם הדרך (ולא כמו שכתב הה' ה' ציפסער במכ"ע Orient 1846 ל"ב 765 כי הכוונה על העיר Székesfehérvár (כבר הוכיח הח' קוהן בספרו Héber kútforrások. דף 106 כי כוונה על ק"ב.) הרב הראשון ר' אברהם רופי יליד בעלגראד, מת בשנת תצ"ח ו' חשון) למלא מקומו נבחר ר' יוסף רייז אוירבאך לרב, אחריו ר' שלום זעליג בר' שאול כהן ציון, אחריו נתקבל הרב ר' יוחנן יליד קארלסבורג אחריו הרב מו"ה בנימין זאב וורצקנד מקראקא וכו' ראה במכ"ע Imit שנת 1901 דברי הח' אייזלער ובספרי עשרים קהלות. 1) הרב הראשון ר' יהודה ליב ענגעל (ראש ספר שירת אדם פעסט תרל"ב), אחריו הרב ר' בערמאן בה' דוד ז"ל מביזענץ (ראה להלן). 2) בשנת תצ"ו היה שם הרב ר' דוד קויפמאנן אחריו נתקבל הרב מו"ה אהרן ליב האמבורגער בן הרב ר' יהושיע (ראה ב' מאנדל במכ"ע M. Zs. Sz. 3) בשנת תפ"ד כבר היה שם רב אשר שלה להם הגראף קארלי (ראה Károlyi Ferenz Gróf és kora 88) רב מעיר פרעשבורג, אחריו היה הרב ר' מאיר יודא. (ראה בספרי עשרים קהלות באריכות) 4) הרב הראשון שנודע לנו ר' ישכר בר' ליב אפענהיים (ראה הה' ביבלער בספרו הנכבד A zsidók története Budapesten 5) הרב יעב"ץ בהתאבקות, וראה מאמרי הגדול במכ"ע הצופה מארץ הגר שנה ב' חוברת ד'. 6) בהתאבקות הנ"ל ובמאמרי הנ"ל. 7) הנ"ל ובספרו של הח' בערנשטיין קורות היהודים ברעכניץ, וראה בספר הגרן ה"ג דברי הח' לעווינשטיין־מאספבאך 8) התאבקות הנ"ל ובספרי קורות עיר פרעשבורג. 9) הר' יעב"ץ בתורת הקנאות

מיקלויש1) הרב ר' משה האמבורג רב בעיר חדש, הרב ר' נתן נטע רב במאטערסדארף2) . . .

גם עמד בימים ההם הנוכל יעקב פראנק, שהיה אחד מן הנוכלים הגדולים בזמנו שהרעיש את כל ישראל, ובערמתו מרמת נבליו ומאורעותיו המשונים עלה על כל הנוכלים בזמנו עד נחשב לרבים לאיש גדול ומעולה, והריקים והפוחזים והשוטים חשבוהו לאחד מבני עליון שרוח קדושה שורה עליו, ואז הוכרז על עצמו כי משיח הוא ועליו שרתה קדושת ש"ץ, גם בארצנו מצא מאמינים, בעיר מארמא־רושסיגעט היה ג' משפחות הסידי פראנק, הממשלה תמכה אותם, וכאשר ראו כי המשומד יעקב פראנק השתמד עזבו גם המה את דתם ואיזה יהודים במ' סיגעט השתמדו עמו 3) ג' אנשים בסיגעט הלא המה משה בן ישראל, אנשיל שלמה בן אריה, מאיר בן דוד, חתמו על הבקשה אל הבומר הגדול בפולין שיקבלם תחת כנפי שכינתם. גם בקארלסבורג (זיבענבירגען) הי' אז מאמיני ש"ץ ופראנק כנראה מהפנקס החבורה דשם.

ומעמד התורה והדת ירדה אז פלאים, וכמובן הרבנים שנתקבלו להורות, הרבה מהם שלא הגיעו להוראה, כאשר יתאונן על זה הרב ר' עקיבא איגר רב"ד בפרעשבורג 4) „ועם היות שמיום בואי אל המדינה, וראיתי שהמדינה זו משובשת בגסות מאותן שגם לבן בהוראה, ולא ראו אור מימיהם כי רבים המה, עד שכמעט נדמה בעיני שכל מי שרואה שיצרו מתגבר עליו הולך למדינה זו ומתעטף שחורים ועושה מה שלבו חפץ, לשום העקב למישור וכו' הן אבות נזיקין שאין בהם רוח חיים ודרכם לילך ולהזיק, ועל ידיהם בעוה"ר נתחלל כבוד התורה, והתורה חוגרת שק עליהם, אי לזאת מיד עלתה במחשבה בהסכמה בלבי שלא להשיב לשום אדם . . .

הרבנים המצויינים המפורסמם יגעו בכל כחם לתקן המעות, אבל דבריהם לא עשו רושם, גם נשאר לנו מימים ההם רשמים מדאיבי נפש, שני רבנים עזבו את דת ישראל והתנצרו, האחד ה"ה שלמה פרעשבורגער היה רב בעיר קאניזשא 5) (Nagy-Kanizsa) היה יליד ניקולשבורג, מתחלה היו קטטות ומריבות בינו לבין הקהל על כי זלזל בדתו, ופ"א פרצה מחלוקה גדולה בין הראש הקהל איש ירא ה' ובין הרב ביום השבת לפני הספר תורה, הראש הקהל שכח לפני מי הוא עומד ונתן מכת לחי להרב לפני התורה והקהל, ב' שנה חיו במחלוקת וקטטות כי הקהל מאסו בו מחמת כי ראו כי קל הוא, עד כי גמר הרב בנפשו לשום קץ לכ"ז ביום אחרון של פסח שנת תק"כ

בערך

מ"ב. 1) הח' הערצוג בספרו A zsidók története Liptószentmiklóson. 2) הח' פאללאק במאמרו במכ"ע Imit שנת 1900. 3) גרץ בספרו פראנק אונד פראנקיסטעם 21 וביכלער במכ"ע M. Zs. Sz. שנת 1907. 4) שו"ת ר' עקיבא איגר הראשון בשם משנת דר' עקיבא דף ק' 5) אללג' צייטונג דעס יודענטומס שנת

בערך עזב הוא ואשתו וב' בניו יוסף ויצחק את דתם ונכנסו בעיר טשאקטורנא לאמונת הנוצרי. מ"ד שנה חיי הרב המשומד שם באמונתו החדשה ומת בשנת תקס"ד ביום אחרון של פסח שמו לדראון עולם.

גם לעיר גרויסוואראדיין Nagyvárad (1 בא רב אחד ביום י"א לחודש דצמבר שנת תקכ"ד להתנצר, הרב ד"ר ביכלער פרסם הפרטי כל מהארחיב המדיני 2), ביום הנ"ל בא איש זקן לגר"וו, הרשיון־ליסע (רייזעפאסס) קיבל מהסופר הכפר מאד H. Mád היה איש קטן הל בשר זקן ושבע ימים, ראשית דרכו בגר"וו היה ישר לבית הכומר בטענה כי רצה להתנצר, שר העיר שאל אותו מה הוא ומה מעשיו, הוא השיב כי שמו אליעזר בן אברהם בן פ"א שנה יליד פראג רב ורופא, היה גם בעיר קראל (Nagykároly) אצל הכומר לבקשו כי יקבלו תחת דתו אבל היהודים הפריעו אותו משם, היה רב בכמה קהלות וכו'.

גם הרבנית בעיר מונקאטש ה"ה אשת הרב ר' אברהם גאטעס־מאנן שהיה רב בין שנות תקמ"ט—תקס"ה עזבה את דת ישראל, ובעלה הרב מוכרח היה אחר המעשה הזאת להסר מעליו אדרת הרבנות.

לדאבוננו היתה זאת למעשים בכל יום, אם נוצרי או נוצרית העידו כי המה שטפו על ילד או על ילדה מב"י במים הנוצרים אז נתנה

---

1) גר"וו שהיא אחת מהקהלות הגדולות בארץ גרו בשנת תקי"ח י"ז משפחות יהודים, הרב הראשון ר' נפתלי הירץ ליפחאוויטץ מת בשנת תקל"ג (ולא כמו שכתב ביכלער במכ"ע M. Zs. Sz. שנת 1907 דף 127 כי רב לא היה בכל המחוז ההיא עד שנת תקל"ד) והעתק מצבתו בידי, אחריו היה הרב ר' אליהו צאלין שהלך משם לק"ק באטורקעז, אחריו הרב ר' שרגא ווינר. בימים ההם התגורר בגר"וו רב נכבד שהיה רב בב' קהלות בארצנו ולא נזכר שמו בשום מקום ע"כ אזכירו פה, ה"ה ר' ישראל נחמן דרוהביטשער בר' יוסף בהיותו בן כ"ב שנה חבר ב' ספרים גדולים (הקדמתו לס' פקודת המלך) היה רב בכמה קהלות בפולין ואח"כ נתקבל לדיין בק"ק אוסטרא הגדולה, ומשם בא לארצנו והתגורר בעיר ווארי (אצל אראד) אשר הטיבו עמו בשעת הדחק (הקדמה לס' פקודת המלך) משם הלך לעיר גר"וו ושמה נתקבל בכבוד גדול כאשר יספר בהקדמתו של ח"ב מספר הנ"ל, והחזיק שמה ישיבה עם תלמודים, משם נתקבל לשימאנדא, ומשם גמר בדעתו ליסע לאה"ק והתישב בצפת, הו"ל פקודת המלך ב"ח ח"א פלפול, וח"ב הספד על הרב ר' משולם טיסמיניץ, הס' נדפס בהסכמת גדולי ישראל, ר"מ מינץ באו"י, ב"ד רבא בליוורנא, הרב ר' דניאל טירנוי רב בפירינצי, והרב ר' אברהם אליעזר רב בטריעסט, ספרו השני יקרא דחיים, ודרוש אמת ליעקב, וחלק תנחומי הנחמני, וס' קהלות עם פי' המדת ישראל ליוורני תק"פ. בסוף ח"א מפקודת המלך יזכר לשבח את "ידידי חביבי ותלמודי האברך החכם חשלם ידו בכל ולו יד נשם בכל חכמה ומדע וכו' מו"ה קלונימוס קלמן בהרב המאוה"נ המפורסם ר' יודל אבדק"ק שעניא" (ר"י היה רב שמה כ"ב שנה ומוזכר בס' זבד טוב והן טוב משנת תקס"א) 2) החי' ביכלער 1842 דף 97,130) בשנת תקי"י נתיסדה הקהלה שם, ראה שם.

נתנה הממשלה צו כי הילד או הילדה שלהם הוא. (אמת כי היה גם בארצנו מאורעות כי נוצרים נכנסו בדת ישראל, ובשנת תקל״ח נכנסו י״ד נוצרים שומרי־שבת בעיר אנדריאנאפאל בדת ישראל ולפני חמשים שנה נכנס כל כפר עם כל יושביה לדת ישראל כאשר אדבר עליהם עוד במקום אחר) מעשה כזאת אירע גם בכפר ראדיץ כאשר יתעורר הרב ר׳ אהרן האליטש 1) רב ברעכניטץ את מנהיגי עדת ישרון דק״ק אובן ישן 2) וז״ל. רעכניץ יום ויו עש״ק ב׳ שבט תקס״א.

אל עמודים, הגבוהים, צדקה וגמילות חסדים רודפים, בחכמה ובירא׳ה משאר ישראל עודפים, ה״ה ראשי מנהילי העדה מנהיגי דת העברים כל אדיר ואדיר לפי מצבתו ומדריגתו, יברכהו ה׳ ויש שכר לפעולתו, וע״ג יהל המנהל, ויהי ה׳ עמו ולכל הנלוים עמו, כן יעשה הדורש טוב לעמו.

דברי שלום ואמת וכתב יושר ממדבר קדמות זה שבועות שתיים שהן לא ארבע, אשר התחננתי לפני מעלת כבודכם הרמה בעתר עתרות, עבור נערה אחת בקומיטט שלנו בת יהודי אחד בכפר ראדיץ סמוך ונראה לק״ק גערמענד, אשר נכרית אחת העלילה לאמור שהיא טמאה את הנערה בהיותה ילדה במים הזדונים, וגם הודעתי למעלתכם הרמה בכתב הראשון, שכבר יצא הפסק בעוה״ר, שאביה ואמה יגדלו את הנערה עד ט״ז שנים, ובתוך כך תלמדה נמוסי א״נ ואח״כ יקבלה את דתם, וע״ע הנערה משולחת למרחקים, ובתוך כך שמעתי עליה לאמור כי קומידטאט שלנו ישלחו את דבריהם לקאמיר קונצליום ירה״ה כי לא טוב יהיה לקיים פסק הנ״ל, כי אם תיכף ימסרו ללמוד אמונתם, ואוי לאזנים שכך שומעין, בדורותינו אשר לא נשמע משנים הקדמוניות, כבר קיסר יאזעף היה ממבטלי דוברי רעות כזה, ובעוה״ר א״כ אין לדבר סוף, זה דבר נוגע לדתנו, היום יאמרו כך ולמחר וכו׳ ובלתי ספק קרוב לודאי, שכבר בא אליכם לכבוד הדרתכם כתבים מראשי העדה דק״ק פ״ק בדבר הנ״ל, באשר שמעלתכם הרמה קרובים אל היכלי קאמיר וקאנציליום, ועליהם דבר מוטל לראות ולראות, ואל יתרשלו בדבר הנוגע לדת ישראל, ואל ימעטו בהלוכם, ולהיותם מן הזריזין המקדימין נעשה לנשמע ח״ו, וקודם שיבוא דברי פתשגן הכתב מעם קומיטט

---

1) ר׳ אהרן האליטש יליד פריישטאדטיל היה מקודם מגיד בהאליטש אבל פרצה מריבות שמה ועזב את העיר ונסע לפרוסטיץ וגם שם מאנו בו רוב העיר אז שב להאליטש אבל לא הסכימו רוב העיר שישאר שמה ונסע ממקום למקום עד כי נתקבל לרעכניטץ, שם ישב עשרים שנה משם נסע לירושלים. חבר ס׳ בית אהרן ראה בספרי היהודים באונגאריא בערכו, וראה ציפסער בבן הנניה 8 דף 133 ובמכ״ע M. Zs. Sz. דברי הח׳ ב׳ מאנדל ובש״מ. ונזכר בשו״ת נוב״י, ח״ס במכ״ע M. Zs. Sz. שנת 1907

2) העקתי מתוך הכ״י אשר שלח לי בטובו הרב הה׳ שמעון ביכלער נר״ו תשח״ה לו. (ראה דברי הח׳ הנכבד ריכטמאנן במכ״ע M. Zs. Sz. שנת 1912 דף 310, שהביא שמות איזה משומדים.)

קומיטט שלנו הנ״ל לקאמיר קאנצליום יר״ה, יהיה השם אתכם ויתן בלב כל השרים לעשות טובות עם ישראל אחינו . . . . הק׳ אהרן בה׳ יואב ז״ל.

הרבה יגעו אז הרבנים הגדולים בארצנו לרומם קרן התורה, בין אלו שהקדישו כל כחם לטהר את ישראל מזוהמתם עמד אז בראש הרב ר׳ אלעזר קליר רב ברעכניטץ, הרב ר׳ מאיר ברבי רב בפרעשבורג, הרב ר׳ ירמיה 1) רב במאטערסדארף, ועל גביהם הרב ר׳ יחזקאל לאנדא שדבריו היו נשמעים בכל ארץ אונגאריא, המה עמדו על המשמר לישע את הדת ואת היהדות, ע״כ קצפו מאד בעת ראו כי הרב מקירמענד קפץ לסדר גט מבלי שידע בטוב גטין ובהוראה.

הרב מרדכי יהושע פאלק רב הראשון מקירמענד, הוא היה יליד פולין 2), סדר גט מבלי ששאל את גדולי ישראל, ובפרט את הרב ר׳ אלעזר קליר רב ברעכניטץ שכנו הקרוב אליו וגדול ממנו בחכמה, וכאשר ראו גדולי הדור את הגט מצאו בו כמה פסולים, הוא שלח דבריו להרב ר׳ יחזקאל לאנדא־פראג, ולפני שאר גדולים, וכולם רצו לפסול את הגט, אם הכותבו׳ הרב הגדול ר׳ יחזקאל לאנדא עמד לימינו ולא הסכים לאסרו (את הרב) לפי שהיה זקן בא בימים 3), קהל רעכניץ כתבו לו אז מכתב 4).

רעכניטץ בחודש אב תק״מ. לקהל ישרון מקירמענד 5). באה אלינו השמועה כי רבכם ר׳ מרדכי סדר גט שלא עפ״י הדין, הוא שלח לדבריו לפראג, והרב מפראג השיב לנו כי יבא רבכם אלינו ויציע דבריו, ואת אשר יגזור הרב אב״ד דפה רבינו ר׳ אלעזר קליר יקבל עליו, ואם לא יבוא לכאן, אז תדעו כי הרב שלנו יאסר אותו, או אם ירצה, ילך לנסיון לק״ק אייזענשטאדט, לפני הרב ר׳ אשר לעמיל גלאגוי, או לפני הרב דפר״ב.

אם

---

1) מהרב ר׳ ירמיהו שהיה גדול הדור בימיו ראה בספרי היהודים בהונגאריא בערכו, בסוף ימיו היה רב בסנטוב, אבל זמן ומקום מותו נעלם מכל החכמים ואנכי יגעתי ומצאתי אותו בעיר שאמשון Hajdusamson. שם מנ״כ הוא היה בעיר דעברעצין (שם לא היה אז בית הקברות) ונהלה ומת פתאום והובילו אותו לק״ק שמשון והרב דשם הה״ג היקר מו״ה יודא צבי סופר נר״ו בטובו העתק עבורי המצבה מת ביום ג׳ ד׳ לירח אב תקס״ה. ונחקק על מצבתו „רגלי דבר נש אינון ערבין ביה באתר דמתבעי תמן מוביליה יתיה, צהלי ורוני, יושבת שאמשון כי גדול בקרבך קדוש ישראל״ — „האי שופרא דבלי בעפרא, ה״ה הרב הגאון הגדול המפורסם בדורו מו״ר מו״ה ירמיהו שהיה אב״ד בכמה קהלות קדושות ובסוף ימיו היה אבדק״ק סנטוב נח נפשיה ביום ג׳ ד׳ לירח שהובקע בו בכייה לדורות שנת תקס״ה לפ״ק״ — 2) מכ״ע M. Zs, Sz. שנת 1912 דברי הה׳ בערנשטיין, וראה רייך בית־אל ח״ב דף 291. 3) נוב״י אב״ה קה—ז׳. 4) רייך הנ״ל. 5) על מקומו נתקבל הרב ר׳ צבי הירש וואללערשטיין, אחריו ר׳ אליקים געץ באנדצקי היה מקודם רב בקאבערסדארף, יליד צעהלעם (הה׳ בערנשטיין הנ״ל) —

אם המכתב הזה או קול המכתב היה כשורה לא אדבר פה, אבל משום מגדר מילתא בודאי היה להם הכח לזה. הרבנים הגדולים הנזכרים, כאמור התחילו לתקן את אשר הרסו הרבנים קטני הדעת, הרבה רבנים מתלמידי הג׳ מפראג בעל נודע ביהודה נתקבלו בארצנו, והמה לקחו את שבט ההתנהלות בידם, אבל למרות כ״ז לא פעלו מאומה, כי לדאבוננו צרה חדשה פרצה בישראל, מריבות וקטטות.

השבתיים והפראנקיסטים מצד זה, ומחלוקת ומריבות מצד אחר המה החריבו את הקהלות, כי המחלוקת גרמה בזיון התורה, כי עפ״י הרוב פרצו מחלוקת בין רבנים ות״ח, וגם המה לא ידעו כל גבול, והמון עם יאמרו הותרו הפרושים את הדבר, ואם באנו לכתוב כל הקטטות ומריבות בהקהלות בהגר לא יספיקו לנו חמשה ספרים גדולים, אבל עכ״ז אכתוב איזה מריבות מאיזה קהלות בימים ההם, אשר זאת היתה בעכרה שנתמעטה כבוד התורה, גם אנו מקבלים תמונה נאמנה ממצב התורה והקהלה מהימים שעברו.

מחלוקה נוראה פרצה בקהל יארמאט Balassa Gyarmat בשנת תק״ל, עד כי נתחלקו לשתי קהלות, כת א׳ קהלה גדולה אשר חנו תחת צל הגראף זיטשי, וקהלה אשר היו תחת צל השר באלאשא, ושנאו זא״ז תכלית שנאה רדפו איש את אחיו, מסרו העלילו זא״ז, וכ״כ פרצה המחלוקת עד כי ראו בנפשם כי עברו על המדה, אז קראו ב״ד שלשה רבנים, לעשות שלום ביניהם, הב״ד היו הרבנים ר׳ ברוך בענדיט כהן מברודא חונה בסעטשין, ר׳ יוסף יחיאל צבי במהרי״ל ז״ל אבד״ק פאקש 1) ובראשם הרב אב״ד מיארמאט הרב ר׳ בערמאן בה׳ דוד ז״ל מביזענץ 2) המה באו ליארמאט, שמעו הדין והדברים בין העם, יגעו עמלו, עד כי עלתה להם לעשות שלום בין הכתות, אגדו הנפרדים, ואסרו בחרם חמור ונורא את מי אשר לא ישמע לדבריהם, הפס״ד עוד נמצא ביארמאט נכתב ע״י הרב מפאקש והעתקתי אותו.

שמעו הרים את ריב ה׳, ועם עמו ישראל יתוכח, הכצעקתה הבאה עלינו ח״מ מה שאירע פה ק״ק יארמאט יע״א, בין שני הצדדים אשר עברו וחלפו עידן ועידנים בהאי תיגרא דדמיא לבידקא דמיא, וכיון דרוח רבך עמל, ונחלקו כל אנשי הקהלה לב׳ כתות, הלא למשמע אוזן דאבה נפשנו, ואלו כל הימים דיו, ואגמים קולמסים, אי אפשר להאריך

על

---

1) הרב ר׳ יוסף יחיאל צבי קליין במהרי״ל ז״ל נזכר בנוב״י קמא יור״ד י״א משנת תק״מ נתן הסכמה ע״ס כתית למאור, ובשנת תקנ״ב היה רב בגליל שאמדע כנראה מהספר הנ״ל (והה׳ מר ריכטמאנן במחברתו „יחזקאל לאנדא והיהודים מהגר" טעה שם הוא הביא ב׳ רבנים בפאקש האחד בשם יחיאל צבי הנזכר בנוב״י קמא יור״ד י״א ואחד בשם יוסף יחיאל המוזכר בנובי״ת אבן העזר כ״ו אבל אחד היה. 2) בשנת תקכ״ה כבר היה ביארמאט ונזכר שמו בארכיב המדיני (ב׳ מאנדל). אחריו נתקבל לרב ר׳ וואלף באכלוי נזכר בנוב״י תנינא חו״מ י״ג, ונזכר כ״פ בפנקס הקהל דיארמאט.

על הנייר מכל הרפתקאות והתלאות וחלול השם שהיה בינידם זה שנתים ימים בקרב הארץ, וכל השומע תצילנה אזניו, ובכו יבכו כל בית ישראל על חלול השם, ועל בזיון התורה שעלתה בימינו, ועתה בא לפנינו ב״ד ח״מ רובם ככולם מאנשי הקהל לתוך השלום, ופיהם ולבם שוים לטובה לתקן מה שקלקלו, בכן נגזרנו עלידהם שביום ה׳ כ״ח תמוז הסמוך מחויבים להתענות מבן י״ח שנה תענית צבור, ולומר סליחות בשחרית ולמנחה, ומהיום והלאה יאמרו בין מנחה למערב כל יום תמניא אפי, ולמחול זה לזה במחילה גמורה, בלי שום שנאה בלב, ואל יזכר עונות הראשונים, ותשליך במצולות ים כל חטאתם. ומה שעבר אין, ומכאן ולהלאה הושבנא, והיום עמדו במשפט ה״ה הראש הקהל המבורר מצד (עקסעללענץ) גראף באלאשא יר״ה, והראש הקהל המבורר מצד (עקסעללענץ) גראף זיטשי יר״ה, ונתנו לידינו ב״ד ח״מ קונפורמים כתוב וחתום כל מה שיצא מאתנו ב״ד דרך פשרה בעין ד״ת, מחויבים לאשר ולקיים בכל תוקף ועוז, והאריכו בטענותיהם כאשר המה כתובים אצלנו ב״ד ח״מ, ושקלנו במאזני צדק ולהעמיד ד״ת על תילה כדי לתוך השלום, וככה יהיו משפטם.

הבית הכנסת והבית הסמוך לבה״כ לצד מזרח, יהיה באגודה אחת, וכאשר שאב אחד לכולנו, ואין לנו אלא תורה אחת, לכן כל בני הקהלה מחוייבים הן אנשים ונשים וקטנים לילך לבה״כ אחת כמאז ומקדם, וכל איש ואשה על מקומו יבא בשלום, עוד בעוה״ז עד ביאת גואל צדק ומבשר שלום לישראל, ומס מה שנותנים לשררה יר״ה מבה״כ ישולם מקופת הקהל משני צדדים כאשר יושת עליהם השמאים בתוך שארי נתונות כמבואר בתקנות, וכדי לעשות סייג וגדר מצאנו וראינו לעשות עשי׳ לשמה בבה״כ, אין לצד הדרום תחת ע״ק באלאשא יותר מעלה מצד הדרום תחת ע״כ זיטשי, וקטן כגדול תשמעון בבה״כ הן מצד זה או מצד אחר, אונד דארף בכלל קיינר ניכט זאגען מאנשי הדרים תחת ע״ק זיטשי יר״ה עם גבירט איהם קיין היוב או קדיש באשר שהוא מצד זיטשי, מכל מה שהפה יוכל לדבר ולב להבין, אונד לומר ער איזט זיטשיער, הם מלזבור, כלם יהי׳ שוין לטובה, ואם המצא ימצא פרא פורה ראש ולענה, ויסיר אזנו מלשמוע בדברי קול הורים ומורים, ואנשי ק״ק באלאשא הן עשיר או בינינו או עני לאמור לאחד מאנשי זיטשי הן לעשיר או לבינינו או לעני או לאשה ולבניהם, קום רד מבי״ה זו הן בע״א או בע״כ, כי אין לך חלק ונחלה בו ענוש יענש אותו מאן דהוא בלי שום מחילה בעולם, כפי אומד הדעת של אלופי קציני קהל יצ״ו משני צדדים —

והדרים תחת עקסלנץ באלאשא מחויבים להיות לאחי עזר ואחי סמך, לענוש אותו מאן דהוא עד מקום שידו מגעת, ואם על אמירה חייב, מכ״ש לעשות מעשה, ואם יעמדו ראשים מצד באלאשא, או שאר אנשים רובם ככולם מאנשי היושבים תחת עקסלנץ באלאשא לפשוע נגד אנשי זיטשי בכח ובחזקה כדי לגרש מבה״כ אפילו לאחד מהם, מחויבים

מחויבים אנשי צד באלאשא ליתן קנס בלי שום מחילה בעולם, לכל אחד מהשררות יר"ה שנים עשרה אדומים, וגם חלקם מה שיש לאנשי הדרים תחת עקסלנץ זימשי בבה"כ דהיינו מה שנתנו מעות לסיועת הבנין ומקומות מה שקנו בבה"כ וספרי קדש, ובגדי קדש, שעולה לסך ארבעה מאות זהובים במעות מזומנים בלי שום טענה ומענה שבעולם, ולכוף אותם בכל כפיות הן בד"י הן בד"ה והבית הסמוך לבה"כ מצד מזרח מה שהוא תחת האדון זימשי יהי׳ לצרכי הקהלה לדירת הרב ומשועבדים, ומס מה שיתנו לשררה מאותו בית ישולם ג"כ מקופת הקהל משני צדדים בתוך שארי מסים כאשר יושת עפ"י השמאים, ואם יהי׳ מקוה שייך הכנסה ממנו לקופת הקהל לכל בני הקהלה, ואם אחד מאנשי זימשי ירצה למהות לאשה מאנשי באלאשא דרך נקימה שלא לטבלה שם, ענוש יענש אותו מאן דהוא כאשר יושת עליו מאלופים קציני הקהל. ומחמת הריבות וקטטות בבה"כ יבואר בתקנות, מחמת הוצאת הבנין שבנו אנשי זימשי בבית הנ"ל בשעת מהלוקת עשינו פשרה לפי אומד דעתינו, כאשר שאנשי זימשי, מחויבים מקדמת דנא למשועבדים לערך ארבעים יהודים לשלם מכיסם מכספם, לבד זה הס"ך יושם על כל בני הקהלה משני צדדים לעשות אן לאג תשעה אנשים אלופי הקהל יצ"ו לשלם לכל אחד לפי ערכו, ואגרא דתעניתא שלא יעברו יותר על לא תלין, ובכן יראה הקהל שיגבו המגיע להרב והחזן ושוחט ושמש משנים שעברו עם התענית הנ"ל.

ובזה פטורים אנשי באלאשא מלשלם הוצאת הבנין ומחמת הוצאת מזיגת שררות, ושארי צרכי הקהלה, הן כסדרן ושלא כסדרן הכל יהי׳ מקופת הקהל משני צדדים עפ"י שמאים כמבואר בתקנה, ומחמת משועבדים שיש להם קרובים בקהלה עפ"י ד"ת מותר לקבלם לכתחילה רק הקהל לבד אין לקבל שום רב, או חזן, או שוחט או שמש רק בצרוף כ"א אנשים ומחויבים להיות כשרים לאותו שרוצים לקבל, ואחרי רבים להטות מחמת רו"ט וגבאים וב"ת מחויבים להיות מכל צד א׳ ויהי׳ כשרים לפי ד"ת, והעליות מתחיל מר"ה מצד זימשי ואם יהיה להם רב מתחיל מהרב מחמת סכום הקבלה קודם כל יעשו מעות מבשר דהיינו מכל ליטרה א׳ הגר ומאווזא ושאר עופות יעשו כמו שהיה מקדמת דנא והאלמנות ומלמדי תינוקות וכל מי שאינו במו"מ עסוקים, פטורים, והשכירות של השוחט מזימשי יהי׳ עד זמן החורף עשרים וחמשה זהובים ומחויב לשרת לכל בני הקהלה והבה"כ, ומה שקיבל כבר ינוכה לו מסך הנ"ל ולר׳ מורא (ר׳ מורא פאהרלי היה ש"ץ ונאמן ושו"ב בקהל באלאשא) יהי׳ שכירות עד ר"ח אייר תקל"ה כמו בשנה שעברה, וכל שני השכירות ישולם מכופת הקהל.

ולסיים בטוב נתקנו שהחזן או שוחט או אחד משועבדים מחויב לעמוד לפני עמוד ולומר תהלים בכל יום קודם התפלה, ומהיום והלאה מחויבים כל השני צדדים להיות בלב א׳ ובפה א׳, ובזה יכופר עונם, כ"ז יצא מאתנו ב"ה, ומי שיפצה פה נגד פס"ד הלז אפילו דבור קל, אז

 נחנו

נחנו ב״ד ח״מ נרדוף אותו המורד ומעל בכל מיני נדוי ולהחרים אותו עד מקום שידנו מגעת, ויהיה כעבריין לכל דבר . . ולראיה נאמנה באנו עה״ח ב״ד ח״מ בכת״י ממש, היום יום ו׳ עש״ק כ״ב תמוז יאושר״ טו״ב (תקל״ד) לפ״ק פה יארמאט.

ה״ק בערמאן בה׳ דוד ז״ל מביזענץ רב בירמאט ואגפיה.

ה״ק ברוך בענדיט כהן מברודא ח׳ בסעטשין וחותם פה יארמאט.

ה״ק יוסף יחיאל צבי במהרי״ל זלה״ה חונה בפאקש, וחותם פה יארמאט.

כן פרצה תבערה נוראה במאקא, (Makó) שם היה שוחט ומורה צדק ר׳ זעליג ובשנת תקל״ג 1) נתקבל לרב, ר״ז נפסל אח״כ מהגאון ר׳ יחזקאל לאנדא מפראג 2) להורות בישראל, וכאשר שמע הרב ר׳ ליב שהיה אז מלמד באפען בבית הנגיד ר׳ אברהם ר׳ גימפל 3) כי קהל מאקא מבקשים רב נסע למאקא, ומעט יהודים קבלו אותו לרב בשנת תקל״ח, אבל הצד של ר׳ זעליג מאנו בו עד כי בא הדבר לפני שרי הפלך והמדינה, והמחלוקה גברה עד מאד, ומהרה חשו חכמי אפען לעזרת ר׳ ליב, הרב ר׳ וואלף באסקאוויטץ כתב כמה מכתבים לטובת ידידו ר״ל, וז״ל משנת תקמ״א בתוך דבריו4) „וזה הרב הגדול מו״ה לייביש הכרתם את האיש ואת שיחו נאה, נאה דורש ונאה מקיים חריף ובקי בחדרי תורה, וירא שמים גדול, וראוי להוראה להורות ולדון א״פ בקהלות גדולות המפורסמים מאד, אהובי ידידי מעלתכם יצ״ו הנה תדעו נאמנה כי ת״ל ית׳ הרבה רבנים נתקבלו במדינה זו עפ״י עצתי ודיבורי, ות״ל ית׳ כולם מחזיקים לי טובה ואומרים לי תשואות חן חן כי מלאו דברי וראו כי יעצתי להם לטובה, בלי ספק גם אתם תאבו תשמעו אלי לקבל לרב ומורה הרב הגדול מו״ה ליבש נר״ו, ובלי ספק תחזיקו לי ג״כ חן וטובה עבור זה״ וכו׳ . . כנראה לא שמעו קהל מאקא לדבריו, ובשנת תקמ״ב יום א׳ טו״ב מנחם כתב מכתבו השני לק״ק מאקא וז״ל בתוך דבריו״. הלא ידעתם כי ה״ה כ׳ זעליג נפסל מלהיות שוחט ובודק ואף כי מלהורות ח״ו אפי׳ כביעתה בכותחא, ויצא שטר ושוברו של כ׳ זעליג הנ״ל והדת נתנה מהגאון המפורסם רשכבה״ג אב״ד פראג יע״א ויתר גאוני זמננו יצ״ו, מה זה הי׳ לכם להניח לשחוט להבור ריק מים אין בו אבל יין יש בו בזעליג הנ״ל אשר כמה גאונים וגדולי הדור מיחו בכם ואף ה״ה המגיד שלבם ידידינו ודידינו חמידנו צמידנו הרב הגדול המופלא הר״ל נר״ו מיחה בכם. עזבו נא מעתה והלאה הדבר הרע הזה להחזיק ידי כ׳ זעליג הנ״ל מלהיות שוחט או מורה הוראה אפי׳ דבר

---

1) נזכר שמו בארכיון המדיני Act Jud. 141 לרב משנת הנ״ל 2) ראה להלן במכתב ר׳ וואלף באסקאוויטץ 3) שריון קשקשים לרא״ח פראג תקנ״ט דף י״ח ע״ב. ובספר הנ״ל דף כ׳ נכתב עליו דברים מגונים, ובתוכם כי צוה לקהל מאקא אנשים עמי ארץ שיניחו תפילין דר״ת בפרהסיא, וחולצים התפילין דרש״י אחר הקדושה שבעמידה ועוד . 4) המכתבים היקרים הללו הו״ל הרה״ח ר׳ מאיר צבי ווייס נר״ו במכ״ע הצופה מארץ הגר שנה ראשונה דף 40.

דבר פשוט מאוד (חוץ מאם ירצה להיות שם מלמד תינוקות) ועל שאר הדברים שנפל ביניכם ובין הרב הגדול מהר"ל הנ"ל או בין בני עירכם בין זה לזה עד כי שמעתי כי אש יצאה מחשבון אש ומחלוקה והבערה ללהב יצא כי הלכתם בערכאות ואויבינו פלילים, אוי לאזנים שכך שומעות ואוי לעינים שכך רואות, על זה ידוו כל הדווים ולמה זה ברגל בעטו, לבעט ברגל הרב הגדול הנ"ל אשר הוא רב גדול ומופלג בתורה וביראת שמים מאד מאד לא ראיתי כמוהו אחד מאלף וראוי לו להשתמש בכתר הרבנות בקהלה גדולה של ה' או ו' מאות ב"ב ויותר אך שמזלא דידכו גרם לכם כי חשק ה' בכם להיות גר ודר אצליכם, המעט הוא מה שהסיר המנהג הרע מקרביכם להיות בי"ט בחורים ובתולות יחדיו ירקדון, אשר בלי ספק כאלו הוא שעירים ירקדון שם באותן המקומות כי זימה היא". גם הב"ד רבא דק"ק אפען ישן 1) לקחו חלק בהמחלוקה הגדולה הזאת גם המה כתבו מכתב להקהל לתווך השלום, גם עלתה להם וז"ל.

„ע"ד מכתבם דברות ראשונות ושניות מדברי סוברים שהי' הסג אחור משפט ונכותה לא יוכל לבוא בעסק המריבות אשר התעוררו עורר וטוען ה"ה ר' זעליג נ"י שישב מקדם בקהלתכם ונפסל בעבור צוחה, וה"ה הרבני המופלג מו"ה ליב נ"י אשר הושב תחתיו שמה על כסא הוראה ניתן לבוזזים והוכרח לבוא בשערי העיר הזאת וארי' נעשה שואל מדעת בעלים ה"ה מעלת קרו"ט תושבי ועיקרי הקהלה יי"ץ להמציא רווחא ולהשקיט הריב ביניכם שנעשה ע"י הר"ר שמואל קיצע וסייעתו שהי' מקדם קטיגור לה"ה ר' זעליג ה', הנה מלבד הג"ע אשר שלחו לידינו אשר לסיבות דקא חזינא כי ערך אריכות, וועלכע זיך בעידן ריתחא ושעת מחלוקת ניכט בשעה הזאת אונטער זיכען לאזט, כבר קדמונו רבנן וכתבו על ר' זעליג הנז' מה שכתבו, אשר חלילה לכם לשנות תפקידם הן בעניני הוראה, והן בעניני שחיטה, וראוי להכריז בחרם בבהכ"נ ולאסור הוראתו ושחיטתו שם גם על השואל והמביא באיום רב! אבל מצאנו נכון מבמה טעמים שגם עם ה"ה ר' זעליג הנז' יגמלו חסד כפי מסת ידם בסך מסוים לשבוע או מצד קופת הקהל ואו ע"י יחידים מבל ידה מכם גדח והיינו באופן וואן פערנר אב זיצין אונד ניט מחרחר ריב זיין ווירד, ולבר מן דין הרי מו"ע באזהרה לבקש שלום ולרדפהו ולנהוג בכבוד רבכם ה"ה הרבני המופל' מו"ה ליב יצ"ו אשר הלך נכוחו לסבור בדרך הלכה, ורבים השיב מעון". . ר' ליב נשאר רב ואב"ד במאקא עד יום מותו שנת תקפ"ד ל"ד לספירה 2), הוא היה מהלוחמים נגד ר' אהרן חארין רב באראד

---

1) ה"ה הרבנים ר' מנחם בר' צבי, ר' אלחנן בכה"ר איציק, ר' שמואל קן, ר' פסח בר' וואלף כ"ץ רפאפורט בשם הרב ר' נתן בר' מתתיהו נינצבורג אב"ד.

2) ראה מצבתו בקונ' „קורות הה"ק במאקא מאת ל' שלעזיננער". ר"ל נזכר גם בשו"ת נוב"י, פרשת מרדכי אבהע"ז ס"י ג'.

בארא̇ד ובספר מקל נועם להרב ר' יצחק גריסהאבער נמצא כמה מכתבים ממנו, ראה להלן . .

ביותר פרצו קטטות ומריבות בפעסט 1), בין קהל פעסט ובין הרב ר' משה מינץ רב באפען ישן, המחלוקה התחילה שם מיד לאחר שנתקבל הרב ר' משה מינץ, ידידיו ואוהביו עמלו הרבה להנחיל לרבם שם הכבוד „רב הראשי" להוות רב הראשי על כל גלילות פעסט, יגעו עמלו את עלתה להם כי קיבל התואר רב הראשי, אבל עד מהרה אבד התואר הנ"ל, כי נכנס בעסקים שאינם שייכים לו, ובאו הדברים לפני הממשלה, ונתנה הממשלה פסק כי אבד התואר „רב הראשי" וישלם קנס מאה וחמשים זהובים, אנשיו וידידיו באו עוד הפעם אל הממשלה בבקשה שימחלו לר' משה מינץ את עונו, ולהשיב לו את כבודו שנתנו לו אז, וראשי הממשלה השיבו דבר, כי ישאלו את כל אנשי הפלך, ואם כולם יבחרו אותו בלב חפיצה, אז השב ישיבו לו הממשלה התואר כבוד שלו, אבל רוב הקהלות מאנו בו, והרבה, קהלות קבלו אותו בתנאים שונים.

וכאשר נתקבל בשנת תקנ"ו ח' לחודש מאי, הרב ר' וואלף באסקוויטץ למשגיח ולרב בפעסט, חרה אף ר' משה מינץ מאד, הוא האמין שהרבנות בפעסט שלו הוא, ור' וואלף בא בגבולו, ע"כ אסר ברבים כל התבשולין אשר בכל מלון אורחים בפעסט 2) את אלה שאינם עומדים תחת השגחתו, המחלוקה גדלה עד לב השמים, עד שמסרו טענותיהם לפני שרי העיר, ומפיהם בקשו לשמוע פסק־דין וחות דעת עם מי הצדק, שרי העיר כאשר ראו כל המשא ומתן פסקו ואמרו גם לך וגם לך לא יהיה, שניהם אבדו החזקה להורות בפעסט, ר' וואלף עזב את העיר ונסע לק"ק יארמאט 3) ר"מ מינץ דמה בנפשו בעת ראה כי האויב פנה עורף, וגם ממקום מערכה כי הוא ישאר כעת בפעסט, אבל הקהל קהל פעסט בעת ראו מה שעשה הרב ר"מ מינץ לרבם, מיד פנו א"ע להרב מבודרוג קערעסטור ה"ה ר' ישראל וואהרמאנן בר' שלמה 4) וקבלו אותו לרב. הרב ר"מ מינץ ואנשיו מחאו בדבר אבל ללא הועיל, אז נפל ר"מ מינץ על המצאה חדשה, אשר כמעט לא שמענו

מעולם

1) המריבות הללו כתב באריכות הרב הח' הגדול ד"ר ביכלער במכ"ע M. Zs. Sz, ובמכ"ע Egyenlőség ובספרו הגדול קורות היהודים בבודאפעשט (בשפת הנר) הפסק בכת"י היה תח"י (ובמק"א העתקתי אותו) ותח"ת להח' ביכלער ששלח לי בטובו הכת"י 3) מפעסט נתקבל ליארמאט (ולא לקאלין כמו שכתב הח' ביכלער) 4) נתקבל בשנת תקנ"ט י"א יולי, הוא נולד באפען ישן, תלמוד מהרם ברבי בפר"ב, ור' זרח איידליץ פראג, היה רב בקערעסטור ומשם נתקבל לפעסט, וכאשר רצה לסדר גט בפעסט הי' גם דו"ד בינו ובין ר"מ מינץ (ראה ח"ס אבן העזר ב' י"ג ובתומך כבוד לר"י אלכסנדרוזאהן מכתב הרב ר' שלמה ראזענטהאל להג' ח"ס) אבל הג' ח"ס לא דחה דבריו ראה ח"ס אבהע"ז ב' קי"ח. ר"י וואהרמאנן מת בן ע"א שנה ומנ"כ בפעסט.

מעולם דבר מעשה כזאת, הוא בחר שבעה אנשים מפורסמים מגדולי ישראל בהגר ושלחם אל המלך, שיבקשו מהמלך שרק ר"מ מינץ יהיה המושל היחידי בפעסט, וכי ר' ישראל וואהרמאנן אינו ראוי להיות רב בפעסט, ואנשי פעסט קבלו אותו מבלי שישאלו את גדולי הדור.

הנבחרים היו באמת גדולי והורי ישראל קצינים מפורסמים ר' יעקב קאפיל טעבין מפר"ב, עם ר"מ טעבין, ר' שמעון אפענהיימער, ר' פייביל ניימעגען עם גיסיו ר' שלמה ור' אליהו ראזענטהאל, ור' שמעון בר' ליב מפר"ב, אבל אנשי פעסט השיבו דבר, כי אין להם צורך ברבם ר"מ מינץ, והרב וואהרמאנן הוא אדם השוב ות"ח מפואר, המלך ראה דבריהם כי ישרים ונכוחים, ויצא ממנו הפסק כי צדקו אנשי פעסט בדינם.

גם הרבה סבל צער ועגמת נפש בימים ההם, הרב ר' פנחס אבדק"ק הומונא ואוהעל, ונמצא אדותיו בארכיוו של מהוז־זעמפלען כמה בקשות ומלשינות עליו. הרב מו"ה פנחס, היה יליד זאמוטש, היה מקודם רב בק"ק פאטשנוב 1), בשנת תקנ"ב בעת היה בהומונא (הגר) נתעורר רעש גדול אדותיו בשביל גט שסדר לאיש, וקמו רבנים גדולים, ובראשם הרב ר' ירמיהו אבדק"ק מאטערסדארף לערער על הגט שסדר, ופסקו כי צריך האיש ליתן גט חדש, אבל הרב ר' יצחק אבלי הכהן רב בפינטשיב מח"ם כתר כהונה עמד לימינו והצדיקו בריבו, וצרות וקטטות עברו על ראשו בהומונא, גם ישבו ב"ד לעיין בדינו, ויצא כנוגה צדקו, הב"ד ישבו בבארטפעלד, ה"ה הרבנים ר' אברהם צבי אבדק"ק אפטא, יואב רב על מחוז סיפס 2) (רב באונצדארף והמחוז Szepes) מרדכי פרוסנער רב במאלטש (רוססיא) סוף דבר עזב את עיר הומונא, כי בני הקהלה לא מצאו חפץ בו, והלך משם לק"ק טערעבעש 3), משם נתקבל לאוהעל, הרב דמה בנפשו כי שם ימצא מרגוע לנפשו, אבל לדאבונו צרות האחרונות גדלו על הראשונות, הרבה עלילת דברים שקרים חשבו נגדו, וראש למנגדיו היה המלמד בבית הספר מרדכי גרינפעלד, שהיה מליץ אצל שרי המחוז בעניני ישראל והיה יוצא ונכנס בינידהם, ותכלית שנאה שנא את הרב, והלך אל שרי הפלך והלשין על הרב כי איננו ראוי להיות רב כי שכור הוא, וכאשר היה בשארוש פאטאק הגיע שכרותו עד שכרותו של לוט, אבל הרב הראה להם כי אך שקר ידבר, כי השופט מפאטאק העיד עליו גם ששה יהודים שבעו בביהכ"נ שהדבר שקר וכזב, בכל זאת לא חדל לרדפו, והרב ז"ל כאשר ראה כי מר לו ובאו מים עד נפש עזב את העיר בשנת תקנ"ז, ולא ידענו היכן הלך 4).

מריבה

1) בשו"ת כתב כהונה נ"ו ולא כמו שכתב החי ידידי הרב ר' ישראל גאלדבערגער כי בא מזאמוטש להאמונא. 2) ר' יואב היה אז רב באונצדארף ובעספעש. ולא בסאבאלטש כאשר כתב הרב החי ישנ"ב הנ"ל. 3) בפנקס חחבורה דהומונא כפי שמסר לי הגבאי הרה"ח ר"א שפירא. 4) מה שעבר עליו באוהל ראה באריכות דברי החכם

מריבה גדולה ונוראה פרצה באונגאריא בשנת תקנ"ח—ט אדות דג שטירל וטיק, והמעשה שהיה כך היה, עוד בשנת תק"ם בקשו הספרדים בק"ק טעמעשוואר את רבם ר' יוחנן להתיר להם דג שטירל[1], הוא לא רצה להתיר להם, ובשנת תקמ"ב כאשר נתקבל הרב ר' צבי הירש לרב על מקום הרב ר' יוחנן, פנו קהל טעמעשוואר עוד הפעם בבקשתם אל הרב להתיר להם השטירל, הרב ר' צ"ה, שהיה תלמוד מובהק וחביב לרבו הגאון ר' יחזקאל לאנדא, שאל את רבו על הענין אשר לפניו, גם שלח לו הדג המדובר, כדי שידע רבו מה לפניו, רבו ז"ל בדק את השטירל, ומצא כי הקשקשין נקלפין ביד ובכלי והעור תחתיהם שלם, אז השיב לתלמידו כי הדג כשר, גם קבעו להלכה בשו"ת נוב"י, וע"י הוראתו אכלו הדגים בכמה קהלות ה"ה גרויסוואר־דיין, מישקאלץ, אבאניע, אראד, טעמעשוואר, סעמלין.

בשנת תקנ"ח קם הרב ר' יצחק גריסהאבער[2] רב בפאקש ואתו עמו הרב ר' יהודה ליב סג"ל רב במאקא, ואסרו את הדגים, וטענתם כי הקשקשין אינם נקלפים באופן שישאר העור שלם, וכי הרב נודע ביהודה חזר מהיתרו במכתבו להרב גריסהאבער, וכי לא דג שטירל נשלח לפראג רק הטעו את הרב מפראג, ותחת שטירל שלחו דג אחר אז קם אהרן חארין רב באראד המתיר היחידי בארצנו, והדפיס ספרו אמרי נועם (פראג תקנ"ח), שמה יברר כי רק שטירל נשלח לפראג, והרב מפראג לא חזר מהיתרו, וכי הקשקשין נקלפין מהם, עם מכתב גב"ע מאנשי טעמעשוואר ומכתב מהג' נוב"י, אבל מיד השיבו הרב ר' יצחק גריסהאבער, כי הדפים ספר שלם נגדו, החילוק ביניהם, להרב גריסהאבער היה די חומר לדפוס גם בזיונות על חארין כי גם אז יצא עליו קלא וקולות[3] כי יזלזל בתורה, אבל הוא לא נתן מקום לדברים הללו, אבל חאריז הדפיס עליו ועל הרב ממאקא בזיונות והרפות. הרב גר"ה קבץ הרבה מכתבים מגדולי אונגאריא, (גם מהרבה גדולי ישראל מחוץ לארץ) אשר כולם יסכימו לדבריו לאסור השטירל ומי שיאכלם הוא אוכל שקוצים אלה המה הרבנים, הרב ר' ירמיהו רב בסאנטוב[4], ר' אלעזר קליר רב ברעכניטץ ואז בקעלין, הרב ר' משולם טיסמיניץ מפ־עשבורג (?)[5], ר' וואלף באזקוויטץ יארמאצ, ה' צבי הירש מג"ש רב בסעגעד, ר' פייש

בהרב

הנכבד גאלדבערגער במכ"ע M. Zs. Sz. שנת 1911 דף 97. 1) מקל נועם דף ט' ע"ב. 2) הרב ר' יצחק גריסהאבער יליד קראקא בא בשנת תקמ"ב לאונגאריא (מקל נועם ח') היה גם רב בבאיא (תחת השגחת הרב הראשי מו"ה זעקל אייבשיטץ שהיה רב הכולל על כל מחוז באטשקא) משם נתקבל לפאקש שם מת ט' כסליו תקע"ו, ראה קוהן בספרו Götz Schwerin. 3) מקל נועם כ' ע"א ובש"מ. 4) כתב איזה מכתבים, והוא רבו של היין ומזכירו באהבה ובכבוד ומבקשו להשקיט מהריב, אבל לא שמע לקול רבו. 5) במקל נועם דף ט' יכתב ר' אברהם, הסופר בבית ר' משולם הרב בפר"ב

1), בהרב ממישקאלץ רב בגרויסווארדיין, ר' ישראל קצנלבויגען רב בסעמלין, ר' וואלף אבעלעז מנ"ש רב בסעטשין ומצ"פ לק"ק טו"ז, ר' יהודה ליב מקוניץ רב במיקולאש ודגלי אהבת בגליל טהוראץ, ר' צבי הירש טעבין מפ"ב רב בלאוואשבערעני, ר' יהודה ליב סג"ל רב במאקא, ר' בנימין זאב רפאפורט רב בפאפא 2), ר' משה מינץ באובן ישן 3), ר' שמואל בודשפיץ רב באסאד, ר' משה רב בקארלסבורג והמדינה זיעבענבירגען, ר' אלכסנדר מייזלעש רב בסערדעהעל, ר' יחיאל מיכל הלוי מגלאגא רב באייזענשטאדט, ר' משה אריה רב בקראלא, ר' דוד במו"ה צבי רב בטעמעשוואר, ר' משה רב באבוני, ר' יוסף מקוניטץ רב בנייזאטץ ופוו"ד, ר' יהודה ליב אפענהיים רב בפריישטאדט, ר' יהודה ליב מנ"ש רב בראאב. גם בעה"ב לקחו חבל במחלוקה הזאת ה"ה ר' וואלף ביזענץ עיר חדש, יהודה ליב אובן ישן „הוא ארי שבחבורה בתורה ובחכמה וביראה ובעושר בבאנהארד", ר' אליקים כ"ץ שווערין מבאיא (נתקבל שם לרב) ר' דניאל פרוסטיץ פר"ב (נתקבל אח"כ לדיין) והחכם ר' אליהו (מאהר) ראזענטהאל שדר אז בקאמארום שנשאל מהרב גריסהאבער להודיעהו היכן נקרא השטירל בשפת צרפת 4), אמת כי הרבה רבנים מפורסמים לא לקחו חלק בהמחלוקה הזאת, אבל חלק גדול מהם כ"ד רבנים מפ"ה (לפי חשבוני הי' אז בהגר רבנים הנודעים לנו שמונים וחמשה) אסרו את הדגים, ונדפסו דבריהם בספר בשם מקל נועם.

חארין כאשר ראה הספר מקל נועם שלחו לפראג לבן הגאון נוב"י ולחכמי פראג, ויבקש אותם כי יקימו כולם כאיש אחד להלחם ולהציל את כבוד גאון הדור, אשר איזה רבנים מאונגארן וחוצה לה ירמסו ברגליהם את פסק דין שלו, ואף גם עלתה לו כי חכמי פראג ה"ה ר' מיכאל בכרך, ר' אלעזר פלעקלעש, ר' שמואל לנדא, עמדו לימינו והתירו הדגים. גם לקח הארין דג שטירל והביאו לאפען ישן להראותו להרב ר' משה מינץ אב"ד וחכמי עירו, והמה ישפוטו עם מי הצדק, ואם באמת נקלפין הקשקשין ונשאר העור שלם, או לא. הארין שמר את השטירל כבבת עינו בידעו כי מהדג הזה יצא משפטו אם לשבט או לחסד. בא בכה והתחנן לפני הרב שיקרא לאספה את כל חכמי העיר, ובפניהם יבדקו את השטירל להבחין עם מי הצדק, וכן עשה הרב, בדקו ומצאו כי הקשקשין נקלפין והעור נשאר שלם, וע"ז התמו כל חכמי אפען ישן, ביניהם גם הרב ר' בנימין זאב רפאפורט רב

לאסור, אבל במכ"ע הצופה מארץ הגר שנה א' פרסם הח' שגיצער מכתב מהרב הנ"ל שמשך ידו מהמחלוקה הזאת 1), ראה מקל נועם י"ב במכתב הרב ר' ירמיהו רב בסאגנסוב ח"ל „אנכי כותב היום לכבוד מחו' הרב המאוה"ג אבדק"ק מישקולץ, ולבנו מחו' הרב המאוה"ג אבדק"ק גרויסוואראדיין". 2) הוא חזר אח"כ מאיסורו ראה שרין קשקשים דף י'. 3) גם הרב רמ"מ חזר מאיסורו ראה שרין קשקשים דף י' 4), מקל נועם דף י"ג.

רב בפאפא שהיה אז באפען ישן, אז קם האריין והדפיס ספר בשם שריון קשקשים, כולל איזה מכתבים מבי״ד רבא דפראג, וב׳ מכתבים מר״מ מינץ, אשר יעמדו לימינו, ויתמרמרו על גריסהאבער.

חארין בחנם יאריך בדבריו כי רק את כבוד רבו הוא לוחם, הלא ראינו בספרו ילד זקונים איך יעשה צחוק מדברי רבו. הלא כה דבריו בדף ח׳, „חלילה מחשוב כדבר הזה״, „זר ורחוק מן הדעת המה דבריו״. ואם כי במחלוקה הזאת עלתה לו לתלות באילן גדול בהגאון נודע ביהודה, אבל מיד אחר שנים נתודע חרפתו בקהל ע״י מעשיו, וע״י ספריו, כאשר עוד אדבר ממנו בפרקים הבאים.

כן סבל צער ויסורים הרב ר׳ יואב באונצדארף. ר׳ יואב היה אחד מגדולי הדור המפורסמים בזמנו 1). גם אונצדארף היתה קהלה גדולה ומפורסמת מלאה תורה 2), ולמרות כ״ז פרצה תבערה נוראה, עד כי הקהל לא חסו על כבוד רבם, ועל כבוד התורה, ובערב שבת אחר חצות שלחו להרב הודעה על ידי השמש כי ימהר לעזוב את העיר, כי לא ימצאו עוד חפץ בו ובתורתו. והרב עזב בערב שבת את קהלתו בלוית ב׳ בעלי בתים ידידיו, ה״ה ר׳ פסח דונייץ 3), והראש הקהל ר׳ שלמה ליב ווינטער, ואנשי אונצדארף יספרו מפי הזקנים כי במוצאי שבת פרצה שרפה גדולה ותאכל כל העיר מלבד דירת הרב, תוכן הריב והמחלוקה התחילה אדות הוספה שביקש הרב, כפי שראיתי בפנקס הקהל, ועי״ז גדלה הלהב עד מאד.

כן היה מחלוקת ומריבות בין הרב ר׳ ישעי׳ בר׳ ישראל הכהן רב בק״ק באיא, בין הרב ר׳ פנחס הכהן רב בק״ק טאפיא סעללע 4), וזה הדבר, ר׳ ישעיהו היה רב בק״ק טאפיא סעללע, ועזב את רבנותו ונתקבל לק״ק באיא (על מקום הרב ר׳ יצחק גריסהאבער שנתקבל לק״ק פאקש)

בשנת

---

1) אדות ר׳ יואב כתבתי בספרי היהודים באונגאריא בערכו, וראה במכ״ע לנייגער כרך ג׳ דף 57, דברי הה׳ צונץ, וכן שטיינשניידער ברשימתו דף 1396, אבל טעו בזמן מיתתו במה שכתבו כי מת בשנת תקס״ז. 2) ליתן להקורא תמונה נאמנה מהקהלה אונצדאדף אציג פה דרשת הרב ר׳ יהזקאל אב״ד מה שדרש ביום הכפורים קודם כל נדרי לפני הקהל, אשר בעת ההוא יעורר כל רב את הקהל לבכי ולתשובה. הלא כה דבריו „אמת הוא כי כל רב מחויב בשעה הזאת לפני כניסת יום הקדוש לדרוש דברים כבושים ולעורר את עדת ה׳ להתחרט על החטאים אבל אנכי נאלמתי דומיה, ואין בפי מלה, כי לא אדע במה אוכיח אתכם, כלכם אהובים, כלכם ברורים, כלכם יראי ה׳ ועוסקים במצות ובמעשים טובים, אין בית בתוככם אשר לא נשמע בו בימי הסתיו קול תורה, בכל לילות הארוכי׳ לכן במקום תוכחה קבלו ממני ברכה, ה׳ ישמע ברחמים וברצון את עתירותיכם, וימלא משאלותיכם וכו׳״. (דרשת ר׳ יחזקאל בריש ספרו תורת יחזקאל ואנכי כתבתי באריכות תולדות היהודים והרבנים באונצדארף). 3) ר״פ נתקבל אח״כ להברה רב באונצדארף. 4) ראה החי׳ קוהן במחברתו

בשנת תקנ"ב, אבל שכרו שקיבל לא הספיק לו לצרכו. ע"כ הלך בקהלות שונות לדרוש. גם בא לק"ק טאפיא סעללע, ושם מצא רב אחר ה"ה ר' פנחס הכהן ומיד פרצה מריבות בינידם אדות גט שסידר ר' פנחס, ור' ישעיהו אמר בפומבי כי הגט פסול, אבל ר' פנחס שם פניו לחכמי הדור והצדיקו אותו; כן שאל גם את חכמי באיא, גם המה נתנו לו צדק, אבל ר' ישעיהו הרעיש עולמות עבור הגט הנז' עד כי קהלתו קהל באיא מאנו בו ואז עזב את העיר, ובתור איש פרטי חיי בנייזאטץ עד יום מותו שנת תקס"ז.

וכאמור מחלוקת וקטטות מצד זה והמתחדשים מצד אחר המה הביאו מהומה בקרב ישראל, גם בימים ההם באה צרה חדשה, מאשכנז באה הרעה אשר הביא הריסה חדשה בקרב בני ישראל.

פרק ג'

משנת תק"פ — ת"ר

השכלת ברלין והשפעתה, מעמד ארצנו, קאנישא, קארלסבורג, דינדיש, טרענטשין, מיקולאש, סעטשין, פעסט, האספה בברונשווייג, מאטערסדארף, החסידות, ב' טשאבא.

באשכנז פרצה בראשנה מלחמת הדת ואמונה, תלמידי החכם ר' משה מענדעלזוהן, בחורים צעירים שלא שמשו כל צרכם, הוציאו את שבט ההתנהלות מידי זקנים בחזקה, ויקימו להטיף לעמם לקח חדש, רוח חדשה עברו על בני הנעורים ההם, וכמו על פי ברית כרותה בינידם מראש, הניחו כולם כאיש אחד את ספר התורה מידיהם, ויתנו עורף לה, ולאט לאט והנה מהפכה גדולה בכל מדינת אשכנז, השכלה החדשה רבתה על הדת, ותפרץ חומותיה, בית המדרש חרבו, ויגרשו את השפה הקדושה מבית הספר, וחדל העם להבין את אשר יבטא בשפתיו בהתפללו לפני אלקים, ויקימו לגרש את השפה הקדושה גם מבית התפלה, ואז בית הכנסת הורקו מאדם, והרבנים הגדולים הלכו וכלו, אבדה האמונה ונכרתה מקרב אחינו, התורה חוגרת שק ומתפלשת בעפר, ולאט לאט נתק החוט שבו נקשרו נפש העם, אל אלפי דורות אבותיו, וכה חדל להבין את הרוח אשר החיה אותו באלפי שנות נדודיו, ויָאש מכל תקותיו ומכל משכיות נפשו, התורה והפלפול חלפו, ולהג הרבה ופטפוט דברים בלשון אשכנזית לקחו מקומם, ולאט לאט הסירו את אדר הקודש מעליהם, ובמים הזדונים שטפו את הדת והאמונה מעליהם . . .

בראש הפוקרים עמד באשכנז האיש ישראל יאקובזוהן, ראשית מעשהו היה בבית הכנסת בעיר קאססעל, הסיר כל מנהגי יהודית והנהיג תחתם מנהגים מבית תפלת הנוצרים, וחנוכת ההיכל הזה אשר בנה מכספו הוחגה ברב פאר, ונוצרים היו בה הרבה יותר מיהודים, ופעמוניה צלצלו, באותה שעה שמעו הנאספים נהמת האורגעל מנגן, וכל

וכל שמחתו היתה כי כהן נוצרי מהאלבערשטאדט קלס אותו בחרוזים בכל לב. יאקובזוהן אשר כל תאותו היתה להתפרסם לעמוד בראש, ושאיפתו לעשות כמנהג הנוצרים בכל דבר ולמצוא חן בעיניהם, העירוהו לאחוז בתחבולות בזיות, ותקונים חדשות רק לדמות לנוצרים . .

חבשו פניכם הוללים, ותכסכם כלימה פושעים, הנכם חושבים לכם לכבוד להתכחש לאמכם הזקנה, בשו והכלמו, דעו וראו, כי אך שפלים מתרוממים, ועבדים יהירים הנכם, יחושם הגדול להם לחרפה, ובשתם בעמם להם לתפארת, אשאל אתכם, הבאמת יש יתרון לשבט זקסי, פרייסי, הגרי, פולני, על שבט בני שם, בני אברהם יצחק יעקב, אבותינו היו שועים ואצילים בכבר הימים, אנו בני עם הראש והראשון לכל עמי האדמה, אשר עוד לפני אלפים שנה התנשא בגדלו ותפארתו בקורות עמי הארץ, ואשר עוד עתידות גדולות ונכבדות לו, כן הדבר, אנו מבני עם עולם אשר מקרני אור דתו נגה על כל העולם, בן העם אשר בחר ה׳ בהם, בן העם אשר לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוחו הכביר שרה עם עריצי גוים ויוכל להם, ואנו לובשים גאות בזכרנו כי בעורקנו נוזלים דם המכביים, דם החכמים, דם הנביאים, דם עם אשר לפני אלפים שנה היה לאור עמים, עם אשר אל חי להם.

ואנשים קלי הדעת, ובלי מזימה האלה התאספו אסיפות, ותקנו נוסח תפלה חדשה בשפת אשכנזית, השמיטו תפלת ציון וירושלים, את יום המנוחה דחו ליום הראשון כמנהג נוצרים, וכל מנהגי יהודים השליכו אחרי גום, ולאט לאט עזבו מקור היהדות ואת אלקי ישראל, ונכדיהם כהיום צוררי ישראל.

גדולי ישראל ראו כי רעה נגד פניהם כי כמעט שנשתכחה תורה בישראל, יצאו כולם ברגש וסערה למלחמת מצוה, בדעתם כי בתוצאת המלחמה הזאת תלויה תחית ישראל התלוים זה בזה כשלהבת בגחלת, וילחמו בכל כחם מלחמת ה׳ . . .

גם באונגאריא היה אז אנשים כאלה אשר התחילו לבעוט בה׳ אלקים, ה״ה הבוגד בעמו ובדתו מרדכי וויים מאונגוואר 1) בתחלה הדפים איזה מחברת לבזות את התלמוד, ובשנת תק״ע השתמד ועזב את

1) ראה קורותיו במכ״ע M. Zs. Sz. שנת 1900 דף 107 מהחו׳ ר׳ שמעון ביכלער. ואגב אעורר במה שחשב החו׳ ביכלער במאמרו בין בעלי הרעפארמער, גם את הרב ר׳ דוד פריעזענהוזען מו״צ באונצדארף וגם באוהעל, מחבר ספר כליל החשבון, גם מוסדות תבל (ראה תולדותיו במאמרו הנ״ל, גם בספרי היהודים באונגאריא (וויצען תרע״ג) בערבו, לפי דעתי לא יצדק בזה, על ר״ד פריעזענהוזען יעידו גדולי הדור הגאונים חתם סופר, ור׳ משה מיטעלבורים, ר׳ קאפיל קונשטאדט ונערבא, ר׳ משולם זלמן הכהן פירדא, ור׳ יצחק גריפהבער מאקש, הרב ר׳ צבי הירש ברלין, כי מנעוריו עד זקנה ושיבה, היתה תורתו אומנתו ולא זז מן כל שהוא מדרך התורה, די לנו לידע מי היה, בעת ראינו כי הקהלה גדולת אונצדארף קבלו אותו למורה צדק. ומצאתי חתימתו בפנקס הקהל באונצדארף כמה פעמים בין הב״ד רבא דשם, בשנת

את דת ישראל, ואח״כ נעשה צורר ישראל . . החלק השני ממנו היה המומר והבוגד ונעשה אח״כ מסית איש ריק ופוחז אליעזר ליברמאנן בן הרב ר׳ זאב וואלף רב בהאניגוי, יליד פולין ומורה צדק בהומונא, הוא מכר ידיעותיו בתלמוד ונאמנות שלו בעד בצע כסף, וכאשר ראה כי הכיס רק ואין בו השתמד ונעשה מסית.

ובעת שקמו המתחדשים בהאמבורג, וחפשו רב אשר יוכל לטהר השרץ במ״ט פנים, אז מצאו את אליעזר ליבערמאנן הוא חפש ומצא היתרים על כל אשר שאלו ממנו. גם מצא רבנים שהסכימו על עבודתו, ואחד מהם היה ר׳ אהרן חארין בארא

אהרן חארין בן כ״ג שנה נתקבל לסופר הקהלה ולרב בארא ושם ישב עד יום מותו, גם הוא היה תל תלפיות שכל מי שרצה לפרוק עול התורה והדת פנה אליו, הוא בטובו מצא היתר לכל דבר, גם כי רשות נתונה לכל רב לעקור דבר מן התורה לפי רוח הזמן, והוא נתן הסכמתו ביד ליברמאנן על ספרו נגה הצדק, ושם במכתבו הנקרא קנאת האמת התיר להתפלל בשפת גרמנית, התיר לנגן בכלי עוגב (ארגעל) בשבת, ביטל תפלה בלחש, כל אשר שאל ממנו ליברמאנן הסכים על ידו . .

הרב ר׳ בצלאל רנשבורג מפראג כתב להרב ר׳ בנימין מחבר שערי תורה רב בעוורבא (מובא בשו״ת ח״ס ח״ו תשובה צ״א) אתיתי לחננו אחרי שזה כשנה תמימה הגעתי אגרת מכבוד ש״ב הרב הגאון מהר״ם רב״ד דק״ק ברלין, שירד שם להשתקע איש פלוני ורב1) באחת הקהלות במדינת הגר, ודרש תחלה בבה״כ, ועבר על פתחי נדיבים יראים

תקס״ד היה הב״ד ר׳ יואב אב״ד, דוד כ״ץ פריזענהוזען, אברהם אונגאר הלוי, וכו׳, וכן הקהלה אוהעל קבלו לרב״ד. וישב שם יום יום עם הרב ר׳ משה טייטעלבוים בר״ת כאשר יעיד עליו ר׳ משה טייטעלבוים וירבה להללו ולשבחו. ומה שהרעיש אז את הארץ על דבר בית־המדרש לרבנים, גם בזה לא עבר אף זה כל שהוא מדרך התורה, כי דבריו על בית המדרש לרבנים הי׳ לפני הג׳ החתם סופר ור׳ קאפיל קונשטאדט מוערבא. הלא חקקו בספרו מוסדות תבל דף 90. והמה קראו דבריו ונתנו לו צדק, כי הלא נודע לנו מעמד הרבנים בארצנו כאשר יתאונן הגאון ר׳ משה סופר בעל חתם סופר (ראה ספרי תולדות משפחת ראזענטהאל דף 27 וראה להלן) כי נתקבלו אז בארצנו הרבה רבנים שלא הגיעו להוראה, כי כתר הרבנות היתה אז הפקר. ר״ד פריזענהוזען מת בשנת תקס״ח ח׳ ניסן ומנ״כ בקארלסבורג Gyulafehérvár, כי בנו מאיר היה אז בק״ב רופא היהודים וז״ל בפנקס הקהל בקארלסבורג דף 226 „קבלנו בשנת תקס״ד לרופא ישראל ר׳ מאיר בר׳ דוד הכהן פריזענהוזען ומקבל פרס מהקהל ב׳ מאות זהובים וכל החבורות בק״ב יקבלו אותו בתור חבר, גם יקבל מקום חשוב בבהכ״נ ואם יקח אשה אז גם לאשתו יתנו מקום בביהכ״נ ועליו מוטל לרפאות חולי ישראל, וכל חולה מוכרח ליתן לו עשרים גרייצער״.

1) רב לא היה האיש הזה, כי בהומונא היה אז הרב ר׳ יעקב שפירא שהיה רב קרוב לארבעים שנה ומת בשנת תקס״ח ב׳ ניסן אבל היה מלמד ומורה צדק שם,

יראים ושלמים ואחרי רצוי כסף בוסף מהם, התחבר עצמו לכת המבקשים חדשות להתפלל בשפת אשכנזית, ולשיר ע״י נכרי בכלי ארגעל בבית התפלה החדשה אשר בנו להם, והתועב הנ״ל בשם ליבר דרש דרש אגדות של דופי, לשמצה בקמיהם ונשתהה שם עשרה חדשים וכו׳ . . . .

ובעת צרה לישראל, בעת אשר האניה אנית־ישראל חשבה כמעט להשבר, בעת צרה הזאת קם והתנשא גבור החיל נורא הוד, אשר ברוחו הכביר הציל את האניה אנית ישראל המטורפת בים זועף הלא הוא האיש ר׳ משה סופר . .

ויקם משה ויתיצב ברגש קודש בפני אויבי ה׳ ויחרף את נפשו למלחמת מצוה, בידעו נאמנה כי בתוצאות המלחמה הזאת תלויה תחיית ישראל, ויצא חלוץ צועה ברב כח, וילחם את מלחמות עמו ודתו הקדושה, וכלי הנשק אשר בו הכה על קדקד זעומי ה׳ היתה ישיבתו הגדולה.

הרב ר׳ מאיר סופר ז״ל היה האיש שהשעה היתה צריכה לו. ואנו רואים בדברי ימי עמינו, כי כמעט בכל דור ודור ובכל תקופה ותקופה, ישגיח ה׳ ממרום אל היהדות שעמודי ביתה לא ימוטו, כאשר נשא עינינו על הימים האלו, ונביט אחורנית, על העת אשר בה באו תורת ישראל עד המשבר, ובנים אשר נתהפכו לבנים זרים קמו עליה מכל עבר לחלל נזרה, כאשר נתבונן על ימי האופל והמצוקה, אשר קמו אויבים עזי נפש על תורת ה׳ ויאמרו לערות אותה עד היסוד בה, היא השכלה אשר יצאה מאנשים קלי הדעת אשר סופם בדרכם על סף השמד הוכיח על תחלתן, ורמ״ס קם עם אנשים גדולי דעה שגיאי לבב, להציל את האניה הסוערה, את אנית היהדות המטורפת בים זועף, ר״מ סופר חרף את נפשו למלחמות מצוה בדעתו כי הוא מלחמת ה׳, הוא היה שר ומנהל במחנה החרדים, הוא עמד בראש הלוחמים, וילחם מלחמתה עד צאת נפשו. .

וקהל ישראל בהאמבורג אשר פנו א״ע אל ליברמאנן לחפש להם היתרים מרבנים להתיר את בית הכנסת שלהם, המה שמחו בעת המחבר מסר להם הס׳ „נוגה הצדק״ והרבה כסף נתנו לו בעד המלאכה הזאת, אבל איך נבהלו בעת ראו הספר, „אלה דברי הברית״ אשר גדולי ישראל חברו נגד הספר נוגה צדק, אז ראו כי עשו עסק עם בריונים עם קלי הדעת, המה ראו כי ר׳ יעקב מליסא, הגאון המפורסם מחבר חוות דעת ונתיבות המשפט העיד עליו 1) „ליברמאנן בעת היה בפוזנא שחק

לקח אשה בהומנא נסע לדרוש לארצות אשכנז ושב בתור נוצרי, אבל הקהל לא ידעו מזה גם אשתו לא ידעה דבר, אך בסעודת שלש סעודות שתה יין ונשתכר או נגלה הדבר כטוב לבו ביין כי נוצרי הוא אנשי הקהלה רצו להכותו, וביום הראשון אחר המעשה הזאת, נעלם מביתו ועזב את אשתו מבלי שוב לעולם, מפי החי אברהם שפירא בן הרב ר׳ אביש רב בהומנא, 1) כס׳ אלה דברי הברית אלטונא תקע״ט דף ע״ז.

שחק בקלפים וקוביאות רוב הלילות שהיה שם". הרב ר' מרדכי בנעט הרב הראשי במעהרין כתב באלה דברי הברית „וע"ד חרינר רב בעראד חלילה לקחת תורה מפיו בשום דבר כי איש זה אין לו יד בגמרא ופוסקים כלל". חכמי פראג כתבו עליו בס' הנ"ל דף י"ז אוי לדור שכך עלה בימינו אוי לאוזן השומעת כי גברו כ"כ פרצות ואפיקורסת מאסו בתורת ה', והס' נוגה צדק הוא חושך רע ואין לסמוך עליו כלל. כן כתב הרב ר' אליעזר רוקח „והנה זה האיש ר' אהרן חארין ידענו מה היה לו אין לו יד בגמ' ופוסקים וחלילה לסמוך על הוראתו ידענו את האיש ואת שיחו". ובעת שראו קהל האמבורג מי המה הרבנים הללו, אז נפקחו עיניהם, כי איש פוחז צחק בהם, וכל ההיתרים אינם שוים כלום, הגם כי ליברמאנן השיב להם כי הוא יחבר ספר להראות לכל העולם כי כולם טעו בהלכה 1), והצדק אתו. אבל כמובן לא חבר ספר בזה ולאט לאט נגלה נבלותו לעיני השמש, ואנשי המבורג לא נתנו לו בסף יותר, אז עזב את דתו ונעשה מסית.

גם המתיד השני ר' אהרן חארין עשו אח"כ מעשים נוראים, אז קמו אנשים יראים מבני קהלתו ובקשו את גדולי ישראל „הצילנו נא מיד המורה הרעה הזה", ובאמת מוכרח היה לבוא לק"ק אפען להצטדק על מעשיו ויצא הפסק 2), „להפשיט מעליו אדר יקר שם רבנות כאשר בקשו בני קהלתו 3) ומורה שקר לא יבוא העיר, ולא יורה שם חיך לשונו בדרשות של דופי ומינות כאשר העידו שם". אולם הרב ר' משה מיניץ רב באפען ישן עמד לבדו על צדו כאשר כתב „אנכי נשארתי לבדי ואין איש עמדי להפך בזכותו עד שהפרתי ונדחתי אותם בזה שלא יעשו שום דבר כ"א נחרוץ משפטו שלא יורה שם בלתי מורה

1) ראה ביכלער במכ"ע M. Zs. Sz. שנת 1900, ובספרי תולדות משפחת ראזענטהאל דף 31, וז"ל, הנה ימים באים ואגלה שפלותן ונבלותן לעיני השמש, וידע כל איש ישראל כי לא לבד מתי הפלגה המה אשר בלל ה' את שפתם פוחלי עפר לא ידעון לשון, אבל גם את התלמוד והפוסקים ז"ל אשר המה מתהללים בו כאולים ירקדון לא ידעו ולא יבינו וכו' . . . 2) שו"ת חתם סופר ה"ו תשובה צ"ג מכתב הרב ר"מ מיניץ להרב ר"מ סופר, הב"ד לשפוט אדות חארין היו הרבנים, ר' מרדכי בנעט אבדק"ק שטאמפי, ר' ראובן אבדק"ק זשאמבעק, והרב ר' שמואל אבדק"ק אסאד, ודייני אפען ישן, ר' שמואל פרייזים, ר' יעקב בנעט, והרב מו"ה יעקב צבי והרבני מו"ה אברהם נ"ה, ראה חוט המשולש להרב ר' שלמה סופר רב בבערעגסאס הוצאה שניה דף כ'. 3) ר"א חארין יספר בעצמו במכתבו (במכ"ע כרם חמד ח"ב דף 99) לר' יהודה ליב לעוו־סעגעד, שהיה אז מורה דת בפרוסטיץ וז"ל, בשנת תקס"ה בשבת שובה קם איש חשוב בקהלתו וקלל אותו קללה נמרצת בעת שעמד על ארון הקודש להגיד לעמו דברי חק ומוסר, הרב ר' מרדכי בנעט כתב הרבה מכתבים נגדו, גם כתב לקהל אראד כי בספר עמק השוה (שחבר הארין) ימצא הקורא מינות וגזר על ספרו שריפה, הוא (חארין) שלח לשאול את האיש אשר קם נגדו לאמר אם ירצה להשלים עמו, אבל הוא השיב אם הרב ר"מ מיניץ יתן עדות עליו שלא נמצא בספרו דברי

מורה א' היודע טוב ההוראה לפי שראיתי בו ובדיבורו שאז יקדיח תבשילו ברבים ויהיה לאבן נגף לישראל" 1), כי הכיר בו כי יוכל לעזוב גם את דתו.

ומאז עד יום מותו יגע בכל כחו לסתור את דברי חכמינו ז"ל, כן בספריו, ובמאמריו, וכן בדרשותיו, אבל כל הקהל וכל הארץ ידעו כבר כי חארין כופר בכל, וכל ישראל הרחיקו. 2)

הרב ר"מ סופר לחם נגד הרעפארמיר בכל כחו, ע"י מכתביו הרבים וע"י דרשותיו, וע"י ישיבתו הגדולה, הוא אמר כי התורה היא הסם המרפא המחלה הזאת, כי ראשית כל עלינו להשריש תורת ה' בלב צעירי הדור לעורר רוחם ונפשם לתורה ולתעודה, כי נפש בני הנעורים היא כמו קרקע בתולה, ובעוד הענף רך נטהו לכל אשר נחפוץ, ובבית מדרשו ראו בחוריו בטוב תורה, וראו והתבוננו כי במעונה אלקי קדם צעדיהם, ובפנה הזאת פעל ועשה רבינו גדולות ונצורות, ובזה הציל את ארצנו מכליון חרוץ, ובבנים נאמנים מתדבקים אל אביהם הדואג טובתם ואשרם, כן דבקה נפש תלמודיו בו בהרועה, הרועה אותם באמונה, וירביצם על מרעה טוב ושמן, וכל רואיהם הכירו וידעו כי הם המה העמודים האיתנים אשר כל בית ישראל ישען עליהם, ובידם מטה ומושל ומקל תפארה לכל הארצות, ומישיבתו הגדולה יצאה הוראה לישראל, והוא עמד בראש להציל את מעמד ישראל, אשר גם עלתה לו . .

הרב ר"מ סופר דפק במכתביו עד בית המלך, הוא שמע 3) כי בהרבה קהלות קמו אנשים וחללו את יום השבת בפרהסיא, פתחו את בית מסחרם, כן בעיר אחת אשר יומא דשוקא הזדמן בשבת, והיהודים יעסקו במסחר וקנין, אז ערך מכתב להמלך ומבקשו שיתן לו הכח והממשלה, לו ולכל רב או לראשי העיר בכל עיר ועיר שיעמדו בפרץ לבל ירהב איש בנפשו לעשות דברים כאלה, ר"מ סופר לא קיבל תשובה מהמלך, אז שנה דבריו, סוף כל סוף עלתה בידו, קיבל תשובה מאת המלך כי כבר נתן צו לכל ראשי ושרי העיר שיעמדו בפרץ נגד אנשים כאלה . .

בימיו לא העיזו בנפשם האוהבי־חדשות לשנות ממנהג אבותיהם, כי רמ"ס היה גבור מזוין עם כלי נשקו בידו, הוא היה הראשון שיצא לקראת האויב ללחום מלחמת ה', וכאשר שמע כי רב אחד קנה הרבנות בכסף, מיד קם וערך מכתב להרב ההוא . .

בעיר

מינות, אז ישלים עמו, אז קרא הרב ר"מ מינץ ב"ד (הנז' לעיל) ופסקו שיפרסם שספרו מעך נגיזה; ואח"כ פסקו לגרוע לו משכרו הקצוב מקופת הקהל, ושיקבלו מרין להורות. הוא התנפל לפני שרי המדינה לבטל הפסק גם עלתה בידו כי שרי המדינה בטלו הפסק גם נתנו עונש להאיש שקילל אותו בשבת שובה, וכו' עכ"ל.

1) בחוט המשולש הנ"ל, 2) ראה ארותיו בספרי היהודים באונגאריא דף 63. 3) לעוו

בעיר קארלסבורג (Gyulafehérvár) (זיעבענבירגען) היתה זאת. היהודים באו לקארלסבורג מתוגרמה בשנת רפ"ו, בשנה הנ"ל עלה השולטאן למלחמה על אונגאריא, ותכנע ארצנו לפניו, רוב היהודים מאונגאריא ומעיר אפען נדדו אז לתוגרמה, ומתוגרמה באו הרבה יהודים לארצנו, רובם התישבו בעיר אפען, פעטער ווארדיין, סעמלין, טעמעש־וואר, וכן בעיר קארלסבורג 1) . . .

היהודים שבאו לק"ב כפי שאנו רואים מפנקס הקהל הי' רחוקים מנמוס ודר"א ומכל חכמה ומדע, גם בהתורה כנראה לא עסקו, לא שמענו מת"ח חובר ספר, הכותב תולדות הרב יחזקאל פאנאטה 2) שהיה ג"כ רב שם, יספר כאשר בא הרב הנ"ל בשנת תקפ"ג, ראה עפ"י סבה אצל אנשי כפרים שהיה להם בחג הסוכות במקום אתרוג, ציטראנען, שסוחר אחד הטעה אותם, והמה לא ידעו להבחין בין אתרוג לציטראן . .

בכלל, העם לא למדו תורה, לא נתנו לבם להעמיק במנהגי ישראל, והארץ היתה עזובה, אולי היתה הסבה לכ"ז, כי היהודים חי' שם חיים טובים ונעימים, ההגמון מק"ב אשר היהודים הי' תחת רשותו, נתן להם כל חופש והירות לגור בעירו ובכל המקומות שהי' שייכים לו, היהודים חיו עם שכנידהם הנוצרים באהבה וברעות, והרבה נוצרים הלכו כאשר אנו רואים מפנקס הקהל בעת שהיה להם דו"ד אל הב"ד הישראלי, הרבנים הי' מאושרים (מטעם שר המדינה) לרב הראשי ולעשות כטוב בעיניהם להעניש כל איש כפי רצונם, הרבנים האלו ידעו היטב מה המה מחויבים לשר העיר, מכל ד"ת שהי' לפניהם ענשו את העושה רע, לשלם קנס „להחצר" ובלי ספק זאת גרמו להם ששכחו את התורה ומנהגי ישראל. — —

הרב הראשון היה ר' אברהם רוסו מבלגראד מת בשנת תצ"ח ו' השוון, אחריו הרב ר' יוסף רייז ארבאך, הרב השלישי ר' שלום זעליג בר' שאול כהן צוין, אחריו נבחר הרב ר' יוחנן הוא נתקבל י"ג אייר תקי"ח, למלא מקומו נתקבל הרב מו"ה בנימין זאב וורצבנד מקראקא, ואחריו נתקבל לרב מו"ה משה בר' שמואל הלוי סג"ל מרגליות היה רב שם עד שנת תקע"ה י"ב תשרי, והוא היה האחד שהשגיח גם על הגליל ארץ זיבענבירגען, אחריו נתקבל הרב ר' יעקב במו"ה משה מסעמלין אבל נפטר מיד ולא זכה לשמש שם רק ימים מועטים.

עברו איזה ימים מיום שמת הרב ר' יעקב במו"ה משה, וכבר עסקו כל בני קארלסבורג בהשאלה הגדולה מי ימלא מקומו,

התה"ה

---

1) בהנוגע לקורות ישראל בקארלסבורג כתבתי בספרי דער יידישער קונגרעסס 153. „עשרים קהלות" עפ"י מקורים חדשים גם מהאמר של הח' אייזלער בספר השנה Imit שנת 1901. וראה בהקונטרס שחבר חותני הה"ג החה"ש מו"ה צבי הלוי איש הורוויץ רב בהערמאנשטאדט. Die Judn in Ung. u. Siebenbürgen in alter Zeit וראה דברי הח' ביכלער במכ"ע M. Zs. Sz. שנת 1893 דף 374. 2) ראה בהקדמה לס' דרך יבחר (מונקאטש תרנ"ג).

הת״ח המועטים בהעיר ובראשם הדיינים ר׳ משה דאמאן 1) ור׳ משה רפאל, בקשו לקבל את הרב ר׳ יחזקאל פאנעטה שהיה מפורסם לגדול בתורה, ועלתה להם כי נקרא למבחן, הרב ר״י בא וכמעט שנתקבל 2), אבל פתאום נתהפך כל הענין, ונתקבל לרב, הרב ר׳ מנחם בר׳ יהושיע. —

הרב ר׳ מנחם היה יליד קארלסבורג בן הר״ר יהושיע בר׳ מנחם 3). היה עוזר ורב ממלא מקום יותר מעשרים שנה אצל הרב הקודם לו, היה ג״כ עשיר מפורסם ונכבד אצל ההגמון, וכנראה נתן הרבה כסף 4) עד כי עלתה בידו שנבחר הוא בין החמשה הנבררים ברוב מנין ורוב בנין, אבל מנגדיו לא נחו, מסרו מחאה נגד הבחירה, כי לא היתה כשורה, ובקשו רשות לעשות בחירה חדשה, אבל גם הפעם נבחר ר״מ. הבחירה בפעם השנית היתה במעמד השלוח של ההגמון ששלח להשגיח שיהי׳ הכל כשורה, ואחרי הבחירה קבל מההגמון מכתב כי מאשר ומקיים בחירתו, והוא הוא הרב בקארלסבורג, ובכל המדינה מדינת זיעבענבירגען, ושם יבקש ההגמון מכל היהודים בזיעבענבירגען שלא ימרו את פי הרב ושלא לצער אותו, כי רשות נתונה לו לעשות בבל המדינה כטוב בעיניו, וכהרבנים הקודמים לו, וכל אשר לא ישמע לקולו יקנס, המכתב מסר ההגמון Rudnai Sándor בשנת 1818 (תקע״ה) בחודש אקטאבער ט׳ בו.

ר׳ מנחם שמח לקראת המכתב הזה, כי דמה בנפשו כי שלום יהי׳ לו, כי מי האיש אשר ימרה את פי ההגמון, אבל לא כן היה, מנגדיו בידעם כי מלחמת ה׳ המה לוחמים לא שקטו, הדיינים ר׳ משה דאמאן, ור״מ רפאל כתבו לכל גדולי ישראל כי יש להם רב שנתקבל ע״י כסף אשר ע״ז יש חרם מגדולי ישראל, וכי רבם לא הגיע להוראה, לא נסמך מעולם, ואין לו ידיעה בש״ס ופוסקים, ורבנים גאוני הגר נבהלו בעת שמעו דבריהם ומיד נתנו כולם עינידם בהגאון גדול דורו הרב ר״מ סופר.

והרב ר״מ סופר כאשר שמע כ״ז מהר וכתב מכתב להרב ר׳ מנחם, וז״ל 5). — —

ה׳ ישפות שלומו ויאריך ימיו ושנותיו, בשמעו לקול חכמיו, ולא יתבייש מימי עלומיו, ה״ה הרבני המופלג מו״ה מענדל כעת רב ואב״ד דק״ק קארלסבורג והגליל מינייהו כבימות ס״א ע״א 6).

טרם

1) ר׳ משה דאמאן מוזכר בח״ס ח״ו תשובה א׳, ובשו״ת מראה יחזקאל לר״י פאנעטה כ״פ. 2) הדברים הללו מסר לי הרב מק״ב ה״ה הרב היקר מו״ה שלמה פישער נר״ו אב״ד דשם. 3) ר״י נפטר י׳ ניסן תקנ״ו. 4) אודותיו ראה במאמרו של החי׳ איזלער במכ״ע Imit שנת תרס״א. 5) הכת״י של הג׳ ח״ס ראיתי בעיר מולדתי סיגעט כי שלח הג׳ רמ״ס ההעתקה להרב מו״ה יודא רב בסיגעט ובמארמארוש כמו שכתב במכתבו. ונדפס בספר הקטן תולדות הרב ר׳ הילל ל״ש רב בקאלאָמעא (מונקאטש תרנ״ג) 6) כוונתו על יהושיע ב״ג שנתמנה לכה״ג ע״י תרקבא הדינרא — —

טרם אחלה פניו, אל נא ישם אשם בנפשי, אם שלא כדת יצאתי, אשרי מי שחושדין אותו ואין בו, ואולי אויבים אפקידו לקלא דלא פסיק, אבל הרבה רבנים וצדיקים עוררני, באשר רבים אומרים כי מעלתו שתיים רעות עשה בעמו . .

א) שהשתדל לעצמו משתררות בקהל עדתו שלא ברצונם ודעתם, וכן לא יעשה בישראל, ואפי׳ יהי׳ גדול הדור שאין כמוהו מורה, והקב״ה נמלך במרע״ה, ומשה רבינו בישראל למנות את בצלאל לנגיד בית ה׳ וכו׳, ומלבד כ״ז יש תקנה מרשב״ם ור״ת וראב״ן וק״נ רבנים ימצאם בסוף תשובת מהר״ם מרוטענבורק, וז״ל; ועוד גזרנו ונדינו והחרמנו בשמתא ובשם מיתה שלא יהי׳ אדם רשאי ליטל שררה על חבירו, לא ע״י מלך ולא ע״י שררה ושופט, כדי לענוש ולקנום ולכות את חבירו, לא בדיני אדם ולא בדיני שמים כי עושים עצמם פרושים, ואפילו צדיקים אינם, אם לא שימנו אותם רוב הקהל מפני חשיבתם, והעובר על גזרותינו יהי׳ באלה בנידוי ובשמתא ומוחרם בשם מיתה, ויהי׳ כל ישראל מובדלים ממנו, התומים ואינם חתומים, תלמודים ותלמודי תלמודידהם גדולים וקטנים, פתו פת כותי יינו יין נסך, ספרו ספר כותמים, והשומר תקנותינו יגוהו ברכות על ראשו ע״כ, וחתם רשב״ם ור״ת וק״נ רבנים ע״ש, ולפענ״ד נראה משו״ה דקדקו שימנו אותם רוב הקהל דתרווייהו בעי שיהי׳ חשובים והגונים להתמנות, וגם דעת רוב הקהל דאפילו חשובים והגונים באי דעת הקהל ורצונם, דלא עדיפי מבצלאל שהי׳ צריך דעת ישראל, ואפילו דעת רוב הקהל, דמ״מ בעי חשוב והגון, דלפעמים הרוב מושלים בזרוע רמה, וקשר רשעים אינם מהמנין, ולא תהי׳ אחרי רבים לרעות ויעיין באו״ח סי׳ קי״ג וכו׳ עכ״ל, א״כ לא אקוה ח״ו שאדם כשר מישראל אשר הריחו ביראת ה׳ ואור תורה בוער בקרבו ירצה ח״ו להכוות בגחלי ישראל, וה׳ יצילנו מאש הזה וכיוצא בו לע״ל.

והשנית שמעתי מלעיגין ואומרים כי מעלתו מעולם לא נסמך, ולא עמד לפני שום רב, ואפשר לא שמש חכמים כלל, וחלילה שיפול במצודת רבים חללים הפילה, עיין שו״ע יור״ד רמ״ב בהסכמת רמ״א שאין לזוז ממנהג אבותינו ליטל סמוכה, וכל זה בגדול ות״ח ידוע לרבים, אבל לא כל אדם יכול לאמר חכם ורב אני, א״כ איש כזה בוודאי צריך להראות חזותו לרבים, ואם אירע איש כזה פשיטא שאסור לאכול מהוראתו, והנה כבר זה התנצלות במה שהקדמתי שאם אולי תרווייהו ליתנהו במעלתו, ושקר ענו בו ימחל לי על כל דברי, אמנם אם ח״ו האמת הוא כן איעצהו ויהי אלקים עמו, כתיב אשר נשיא יחטיא ואמרו חכז״ל אשרי הדור שנשיא שחטא מביא קרבן על שגגתו, הנה העבר אין והעתיד עדיין עלי להסיב לב כל אנשי עירו ומדינתו שיהי׳ מרוצה להם, אך בזאת יאות אם על הוצאת הקהל יעמוד עצמו לפני ידיד נפשי הרב הגאון הגדול המפורסם מו״ה יהודא כהנא

אב"ד דגליל מארמארוש 1), ואם רצונו בכך יודיעני, ואכתוב לידידי הגאון הגדול הנ"ל, שלא יכביד ולא יחמיר עליו, ושלא יגרום לו בושת, ואם אולי לא ישר בעיני מע"כ נ"י כי שכח או לא למד ילמוד מרבותינו הגאון מו"ה בעריש זללה"ה שהיה צעיר לימים כשנתמנה בק"ק קרעמזיר, החזיק מורה הוראה אצלו איזה שנים, וכן עשו שאר גאונים, אבל חלילה לעמוד על דעתו, ואני אצפה לתשובתו, יאוחז דרך צדיקים מחכמי ישראל, ואם לאו אדע כי צדקו דברי דאפקיהו לקלא, וע"כ אכתוב לקהלתו ולכל המדינה לאסור הוראתו, וגם אראה להתאמץ בע"ה במקום גבוה שרי המלוכה לגדור הפרצה, אבל אקוה שלא אצטרך לזה ח"ו, ואז יהיה שלום לו ולתורתו, וכסאו יהיה נכון ברצות ה', והנני חותם לכבוד ה' ולתורתו . . .

משה"ק סופר מפפד"מ.

מהדברים הנחמדים של הרב רמ"ס אנו רואים תכונת נפשו, איך ידבר בכבוד ובנמוס, יבקש סליחה, אולי הפריזו שונאיו על המדה, ושקר ידברו, ויספר לו כי גם בקרעמזיר נתמנה רב שהיה צעיר לימים, ולקח בביתו דיין, ואם ימלא רצונו כי יסע לנסיון לק"ק סיגעט, או כי יקח לו דיין אז מוכן הוא לעשות לטובתו כל מה שיבקש ממנו, ואם לאו אז יאסר הוראתו, וישתדל ג"כ ממקום גבוה, אבל הרב כפי הנראה לנסיון לא נסע, והרב ר' משה סופר משך ידו מכל הענין, אולי שמע כי מתנגדיו הפריזו על המדה, אבל המה לא שקטו, נסעו מכפר לכפר ומעיר לעיר, לעורר את העם שיפרדו מאם הקהלה, בני ישראל במחוז סאלנאק־דאבוקא הי' הראשונים שמאנו ברבם, ובאו בבקשה לפני שרי העיר כי רוצים להפרד מהרב דקארלסבורג, כי לא ימצאו חפץ בו, אבל ראשי הפלך נתנו להם תשובה, אם העיר ק"ב בחרו בו אז מחויבים גם המה לקבל אותו לרב, וינהגו בו כבוד, אז התאספו הרבה חשובים וגמרו לילך לבית ההגמון בבקשה כי יפטרו אותם מרבם, אבל ריקם שבו משם, כי ההגמון הושיבו אותם דבר אם תוסיפו לדבר סרה על רבכם, אז תקבלו עונש, היהודים היו כעובדי עצות, האם באמת יכולים אנשים נכרים לכוף אותנו לשמוע תורה מפי רב אשר לא קרא ולא שמש ת"ח ונבחר ע"י כסף ? . . ומה יעשו כעת ? באיזה אופן יכלו להתפטר ממנו . . . עד בית המלך אנו הולכים, זאת היתה להם התקוה האחרונה אנו הולכים עד בית המלך אנו מבקשים את המלך בבכי ובתחנונים לסור מעלינו את החרפה הזאת, את הרב שלנו . . כן עשו . . אבל גם שם לא עלתה להם . . בקשתם השיב המלך ריקם, כי כמובן המלך האמין יותר להגמון מק"ב, הוא השיב כי הרב

---

1) הרב ר' יהודא חבר ס' תרומת הכרי, וקונטרס הספיקות נספח לס' קצות החושן לאחיו ר' ארי' ליב רב בסטריא, ראה קורות חייו בספרי זכרון לראשונים (סאטמאר תרס"ט דף 9) ובספרי היהודים באונגאריא דף 47.

הרב גדול הוא בתורה, ונבחר בהסכמת רוב העדה . . היהודים שבו במר נפש משם, התאספו עוד הפעם לגמור עצה מה לפנידהם, ולא מצאו עצה אחרת רק עוד הפעם לילך עד בית המלך . .

ובבואם לפני המלך התנפלו לפני רגליו להצילם מרבם, כי פתשגן צו יש כי אין לנגוש עדה או כתה או עם בהנוגע לאמונה, והמה לא ימצאו חפץ ברבם כי לא למד ולא שמש ת״ח, אבל גם הפעם לא הועילו מאומה, כי המלך שמע מההגמון ברון סעפעשי איגנאטיץ (אשר מלא מקום ההגמון רודנאי) כי הרב גדול בתורה, אז נתן פתשגן כתב ביום כ״ח לחודש יוני כי הרב ר׳ מנחם הוא רב בקארלסבורג והמדינה זיעבענבירגען וכל אשר ימרה את פיו ענוש יענש, ההגמון מסר המכתב הזה לפרסמו בין אנשי העיר, וידי מנגדיו רפו. הרב שמח על גאולתו ופדות נפשו, אבל אך זמן מעט מאד, כי בשנת תקפ״ג ער״ח שבט מת 1) . .

אחרי מות הרב ז״ל פנו בני קארלסבורג אל הג׳ חתם סופר שיאמר חוות דעתו מי הוא הראוי לשבת ולכהן פאר בק״ב אף השיב להם, כי יבחרו או את הרב ר׳ דניאל פרוסטיץ רב״ד בפרעשבורג, או את הרב ר׳ אליקים כ״ץ שווערין רב בבאיא או את הרב ר׳ יחזקאל פאנעטה רב בטערצעל. המה בחרו בהרב ר״י פאנעטה, ומאז נשתנה מעמד ומצב מדינת זיעבענבירגען לטובה . . .

ושם הרב הארין היה ללעג ולקלס בעיני כל ישראל, הכל ידעו כי קל הוא, גם אלה האנשים שהיו ידידיו מכבר באו לידי הכרה, כי הוא כופר בכל ולא חסר לו רק המים הזדונים לעשותו לנוצרי, כדברים האלה כתב הרב החכם ר׳ שלמה ראזענטהאל מפעסט 2) להגאון ח״ס, וכן גם לחכמים אחרים.

זה האיש ר׳ שלמה עמד לשטן לו בכל עת ועונה, הוא סכל עצתו עצת הארין אשר גם עלתה לו כמעט, לקבל התואר רב הראשי על כל ארץ אונגאריא כי הבטיח את הממשלה כי אז יעשה הרבה לטובת ההשכלה והתבוללות. כן כתב ראזענטהאל להג׳ ח״ס כי יכתוב הוא לראשי קהל עדת ישרון מפעסט, בעבור כי דבריו נשמעים שמה, שאל יקבלו יותר את פני הארין כי יטמא בהבל פיו. הרבה עשה ר׳ שלמה ראזענטהאל לטובת הכלל, כי בימים ההם התחילו איזה קהלות לשנות

---

1) מבניו לא ידענו מי ומה היו אבל בפנקס החבורה דף 205 נמצא זכר מב׳ חתניו „בא לפני ב״ד שני חתני הרב מו״ה מנחם בר׳ יהושיע, דהיינו ר׳ ישראל בה׳ שאול, והר׳ איציק בר׳ אברהם הכהן ושטרם שטר חצי זכר שנתן להם הרב המנוח ויבקשו מהקהל לעשות חשבון וליתן להם כערך הנ״ל״. מצבת הרב ר׳ מנחם פשוטה ונחקק עליה, „פ״נ אמ״ו הרב המ׳ הג׳ מו״ה מנחם בר׳ יהושיע שנ׳ בשבת קודש ונקבר ביום א׳ ער״ח שבט תקפ״ג לפ״ק״ — 2) ראה קורות האיש הדגול מרבבה הזה בספרי תולדות משפחת ראזענטהאל, ובמכ״ע M. Zs. Sz. שנת 1890 במאמרו הנכבד של החו׳ ביכלער.

לשנות ולעשות שנויים בכל דבר, בהרבה קהלות נעשו כתות כתות מדיינות אלו עם אלו ועם רבניהם, יש שהיה רב מן המתחדשים אז התעוררו היראים להסיר את הרב ממשמרתו, ויש שהיה רב מן המחזיקים בהתורה ובכל המצות אז קמו המתחדשים להדפו ממצבו.

מחלוקה גדולה פרצה אז בקאנישא, Nagy-Kanizsa (1, היה שם הרבה אנשים מהמתחדשים ורצו להפך הסדר, ולעשות תקנות וסדרים. ועוד בשנת תקפ״ה בחיי הרב ר׳ מאיר סאנטא רצו האנשים האלה להפוך הקערה על פיה, אבל להרב ר״מ עלה בכל פעם לעמוד בפרץ מול אלה, כי היה איש חכם ועלתה לו לאחד את כל הכתות, ולאגד את כל הלבבות, אבל אחרי מותו נעשו שמה כתות כתות, הרבה דרשו בחזקה כי הרב ידרוש להם בשפת גרמנית צחה, גם עלתו להם לקבל להם את הרב ר׳ אייזיק מישאל בן להרב ר׳ גדלי׳ מפאסטאכא, היראים ובראשם הדיין מאנו בו, ומחלוקה עזה ונוראה פרצה בהקהלה, סוף סוף עלתה להם כי קיבל דמי התפטרות (אבפערטיגונגסגעלד) אלף זהובים והלך לו, היראים שמחו אז כי עלתה להם לשלח את הרב משם, אבל עד מהרה ראו כי לא הצליחו הפעם, כי המתחדשים קבלו להם את הרב ר׳ יהודה לייב לעוו, היראים אשר ידעו כי הוא מהולכי קדימה לפי רוח העת קמו אז כאיש אחד לבטל בחירתו, אבל גם פה לא עלתו להם, היראים אשר הי׳ מתי מעט ועפ״י רוב עניים, מוכרחים הי׳ לראות על אפם ועל חמתם, איך נפלה חומת התורה, איך יגוש על הבימה לדרוש לעם ה׳ דבר ה׳, איש אשר כל מגמתו לבטל מנהגים ישנים, ידיהם רפו, כבה השלהבת, ולאט לאט הסכינו לראות איך נפל הבנין אשר עמד לתפארת שנות אלף, ובניהם כבר התחברו עם המתחדשים השליכו מעליהם עול התורה והיראה ונעשו חפשי בדעותיהם עד קצה האחרון.

כן היה גורל הרב ר׳ בער מיקולאש (2 Liptószentmiklós מיקולאש היתה עיר מלאה תורה ויראה, גם הרב אב״ד ר׳ בער מפורסם לגדול בתורה חסיד ועניו צדיק וישר, בימים ההם קמו עליו ימים רעים, הנערים לקחו את שבט המושלים מידי הזקנים בחזקה והמה הטיפו לעמם לקח חדש, כן קמו עליו ימי צרה אדות שאלת הבימה, (אלמעמאר) כי הצעירים רצו לשנות המנהג הישן וליתן הבימה בראש בית הכנסת וכן עשו, ואח״כ קראו את הרב המטיף המפורסם בערנהארד לעווינ־שטיין (3 וסידר קדושין בבה״כ למרות רצון הרב (4 גם אחרי שעזב

לעווינשטיין

---

1) גם הרב החי׳ שלמה יהודה הכהן ראפאפורט רב בטארנאפאל ופראג רצה לבוא לעיר קאנישא, ראה בספרי תולדות משפחת ראזענטהאל דף 67. 2) ר״ב נפטר בשנת תרכ״ב כ״ז חשון היה בן הרב המפורסם ר׳ סיני למדן ראה קורות חייו בס׳ „תולדות ר׳ בער״, הו״ל פרופ. קוהלבאך פעסט תרנ״ה. 3) ראה תולדות אנשי שם מהח׳ שלמה באבר בערכו. 4) ראה אללג׳ צייטונג דעס יודענטהומס שנת

לעווינשטיין 1) את מיקולאש, נתקבל על מקומו הח׳ צבי ציקענדארף ואחריו הרב ר״י קאבאק שהיה אח״כ רב בלבוב.

כן סבל הרב ר׳ ליפמאן שטיין, אחד מגדולי ישראל באונגאריא ודרשן נחמד ומפורסם, 2) היה רב בדינדיש, ובשנת תקפ״ח פרצה מריבות בהקהלה אדות שוחט אחד 3) שהרב אסרו לשמש בהקהלה, אבל השוחט שהיה איש תקיף גם כל בני העיר עמדו לימינו ואכלו משחיטתו להכעים את הרב, גם שופט העיר בא אל בית הרב שיחזור מאיסורו כי השוחט ראוי להיות שוחט, בנתיים נסע אל הג׳ ח״ס לשפוך לפניו שיחו, והג׳ ח״ס כתב לקהל דינדיש כי הבשר ששחט השוחט גם הכלים שבשלו מהם אסורים, וכל מי שימרה את פי הרב יקבל עונשו, אבל גם דבריו לא נתקבלו שמה, השוחט שחט ובני הקהלה אכלו, הרב שבע אז צרות ויסורים, הגם כי הרב השתדלן ר׳ שלמה ראזענטהאל מפעסט עמד לימינו וכתב גם הוא לקהל דינדיש כי אם לא ישמעו בקול הרב, אזי ידעו כי יקבלו עונש מראשי הממשלה, גם דבריו לא פעלו על העם, אז גמר בנפשו לעזוב את הקהלה, ואז ראו בני הקהלה כי הפריזו על המדה, וצערו את רבם שלא כדין ובקשו אותו שימחול על כבודו ושלא לעזוב אותם, גם נחם הרב על מחשבתו ולא עזב אותם.

הקטטות והמריבות נעשו למעשים בכל יום, גם הלכו בטענותיהם לפני שרי המדינה כמו שמתאונן הרב ר׳ מאיר א״ש רב באונגוואר במכתבו להרב ר׳ חיים קיצע 4) „מה אשוב למעכ״ת ומה אומר אחרי כי פנה ישראל עורף לא דרשו דבר ה׳ מפי מורים, ואת פי הרבנים אשר עמהם לא שאלו, מי יכשר להוראה, כי אם הקריבו משפטם לפני השרים יר״ה ושפטו אם יכון גבר להורות וליקח מפיו תורה, ומה ימריצהו כי אענה אני, והנה גם על זאת יכאב לבי כי הקריבו הדברים הצד שכנגד המורה לפני שרי המשפט בפעסט שטאדטהאלטערייא, ומה יחשבו השרים על מורי ישראל, כי יאמרו כולם כי תוך ומרמה בלבבם, ובין כך וב״כ שם שמים מתחלל, וידל כבוד ישראל ויקר תורת ה׳ הלוך וחסר בע״ה״—

והאמת כי בדרך כלל עמדו ראשי המדינה על צד היראים ובטלו טענות ובקשות המתחדשים, הלא כה דברי הרב ר׳ בנימין וואלף בעלי שערי תורה רב בווערבא במכתבו נגד האספה בברוינ־שוויג, (אשר גם רבני אונגאריא יצאו נגדם כגבורים משכילים הלא המה הרבנים 5) ר׳ יהודה אסאד־סערדעהעל, ר׳ מאיר א״ש־אונגוואר, ר׳ בנימין וואלף־ווערבא, ר׳ אברהם שמואל בנימין סופר־פרעשבורג, ר׳ יצחק משה פערלס־באנהארד, ר׳ אליעזר שטראססער־עיר הדש, ר׳ זלמן ליב טייטעלבוים־אוהעל, ר׳ איציק ווינר־אורמעני, ר׳ מאיר

פערלס

---

1) ראה שניצער־קאמארען, יידישע קולטורבילדער וויען 1903 דף 173. 1846 2) מהרב הזה ומספריו היקרים כתבתי בספרי עשרים קהלות. 3) ביכלער במכ״ע M. Zs. Sz. שנת 1890. 4) אוצר החיים על יו״ד לר״ח קיצע תשובה ב׳. 5) בס׳ תורת הקנאות ב״ח נגד האספה בברונשוויג.

פערלס - קראל, ר׳ אברהם אוללמאנן - לאקענבאך ר׳ - שלמה זלמן אוללמאני - מאקא, ר׳ אברהם שאג-קאבערסדארף אחרי כי יאריך שם בשבח המלך מאוסטריא, יאמר „וזה ימים לא כבירים קמו אנשי בליעל ויעמדו לפני שרי ופחי המדינות לבקש פקודתם לעשות שנוים בדת, וחדשות יבחרו למו, אכן גדולי המדינה וסגניה, הכלימו פניהם ודברו אתם קשות, שלא יתאוו לתאר את האמונה במהגת שכלם רק יעמדו על המשמר כדרך אבותיהם החרדים על דבר ה׳.״ —

אבל לא בכל פעם עלו להם להיראים לבטל עצת שונאיהם, בעיר הבירה בודאפעשט קמו הצעירים ובנו להם בית הכנסת עם קאהר, ולקחו להם לחזן את החזן דענהוף שהיה מפורסם לקל, גם קבלו להם למטיף את הח׳ יוסף באק שהיה ג״כ מהולכי קדימה, וקמו היראים ובראשם הרב הגביר ר׳ שלמה ראזענטהאל ולחם בכל כחו נגדם לבטל מנינם. קודם כל כתב ראזענטהאל להג׳ ח״ס שיכתב הוא להגביר האדון לעמיל עדלען בוויען שיגלה את אוזן הממשלה, כי כתה אחת מפעסט בנו להם ביה״כ עם קאהר לא בהסכמת ראשי העדה, רק בשוחד ובערמה עלתה להם כי איזה אנשים מראשי העדה הסכימו להם, וע״י הביה״כ הנז׳ פרצה ריב אחים, ע״כ יבקש את הממשלה, כי תתנה צו להסגיר את הבית-תפלה הרעפארמית הנז׳. היראים חכו כי יעלה ביד הג׳ ח״ס להוציא זממו, אבל לדאבונם, הפעם לא עלתה לו, הממשלה העלימה עין מכל הנעשה שם.

בין הלוחמים עמד גם הרב ר׳ אליהו ראזענטהאל אחיו של ר׳ שלמה הנז׳ אשר היה קרוב למלכות הלא כה דבריו במכתבו 1) אל הגאון ר״מ בנעט „עשרים שנה עברו מעת שהתחילו האפיקורסים וכופרים לרום ראשם במחנה ישראל, ואנכי עמדתי בכל פעם על המשמר לשמור כרם ה׳ צבאות, כגבור מזוין לחמתי בכל פעם נגד המתפרצים, כי ה׳ נתן לי הן בעיני השרים, והמה יקרבני בכל עת כמו נגיד, אבל לדאבוני רואה אנכי כי הרבנים עזבני, הרבה מהם יעמדו מנגד, ומה בכחי לעשות, הנני רואה, כי עבדים מתפרצים נגד אדוניהם ואין איש שיעמוד נגדם, בדד אשב ואין איש עמדי, רק איזה רבנים מועטים שעומדים לימיני ללחום מלחמת ה׳, ובפרט ר׳ משה מינץ רב באו״ו וכו׳ עכ״ל.

הסבה לכ״ז היתה אז באשמת הרבנים, כתר הרבנות הי׳ הפקר לקחו להם רבנים זרים מארץ רחוקה לא נודע להם מתמול שלשום כאשר התאונן הג׳ ח״ס במכתבו להרב ר׳ שלמה ראזענטהאל הנזכר, 2) אם צרי אין בגלעד? ולמה לכם זאת? להביא ממרחק להמכם אז בעת ההוא נתקבל הרב ר׳ שעפטיל לק״ק קעסטהעלי, אשר היה מפולין אז קם הג׳ ח״ס וכתב להם מכתב „בארצנו נמצאו רבנים צעירים לימים וגדולי תורה ואין להם פרנסה, ואתם תקבלו איש זר מבלי שתדעו.

1) רייך בית אל בערכו. 2) M. Zs. Sz. שנת 1890. ובספרי תולדות משפחת ראזענטהאל.

שתדעו מה הוא ומי הוא, ומה מעשיו, ובאמת כאשר נביא מראש איש אלהים כן היה, כי אח״כ נודע להם כי הרב ר׳ שעפטיל אינו ראוי להיות רב, ונסתלק מרבנותו, וראה נא דברי הג׳ ח״ס בשו״ת ח״ס חיור״ד תשובה רכ״ז מה שכתב להרב ר׳ דוד רב בטעמעשוואר, . . . וכדברים הללו כתב גם הג׳ ר׳ מאיר א״ש 1) להרב ר׳ שלמה ראזענטהאל הנ״ל „ראה נא ידידי החלוק בין הימים הראשונים לדורנו דור הזה, אז היה הרבה לומדים ואיזה רבנים, והיום רבנים הרבה, אבל מעט לומדים,״. גם נשמעו אז דברים זרים כי רבנים רצו בעזרת השרים לימלך בחזקה בין ישראל, והג׳ ח״ס כאשר שמע מכ״ז יצא ברעש ובסופה למלחמה נגדו 2).

כן פרצה מחלוקה עזה בקהל סעטשין הקהל מררו את חיי הרב ר׳ שעפטיל, בצר לו מאד פנה אל הגביר השתדלן ר׳ שלמה ראזענטהאל בבקשה כי יעשה למענו מה, גם כי יכתוב להרב ר׳ מאיר א״ש שהיה אז רב בירמאט, שזה האחרון ישתדל עבורו בקהלתו, וז״ל 3) הרב ראזענטהאל אל הרה״ג ר״מ א״ש „יום ד׳ העבר קבלתי מכתב מידידי הרה״ג מהר״ש אבדק״ק סעטשין, וקובל וצועק על אנשי עירו אחרי עכשיו גברו אנשי רשע מכל חייבי כריתות ויתלקטו אליהם ריקים ופוחזים ופערו פיהם לבלי חק לשפוך דמו כמים ארצה, וחלה פני להמליץ בעדו אל מעכתה״ר באשר קהלתו סמוכה אליו, וישמעו תוכחתו ומוסרו ויפחדו מלהרע לו עוד ולהכריחו לשתות מים המרים כוס התרעלה, אשר מלאו בטנו די והותר״.

כן יתאונן באזני ראזענטהאל, הרב ר׳ גדליהו מפאסטאכא כי בני קהלתו ישטמהו וימררו את חיו, וכדברים הללו, יכתב גם הרב ר׳ פייש וואללענשטיין הרב ממאדר 4).

כן ישפך שיחו הרב ר׳ יחזקאל סג״ל רב בטרענטשין אל הגאון ח״ס, כי אנשי טרענטשין התאספו יחד ועשו תקנות נגד הרב והתורה, והרב ח״ס מהר וכתב להם 5) „כי אין ממש בכל התקנות הזה אשר את פי רבם לא שאלו, ומחזי כאפקורתא, כיון דהרב נתמנה מכל הצבור קודם להם, ושוב נתמנה הם, ע״כ אין לו לשמוע בקולם ולהאזין למצותיהם וכל מה שעשו נגד רצונו ישא רוח, יקח הבל ואין בו ממש״.

כן סבל צרות ומכאובות הרב ר׳ מאיר אלמאשד. היה אחד מגדולי הרבנים בזמנו, וזכה לגורל רע, מעולם לא מצא מנוח לכף רגלו. הוא נולד באלמאשד, היה תלמוד הרב ר׳ יוסף מפוזנא שהיה חתן הגאון נודע

---

1) גם הרב ר׳ מאיר א״ש שתה מהמים המררים בירמאט, ראה במאמרו הנכבד של החו׳ ביכלער במכ״ע הנ״ל שנת 1890. 2) ח״ס חו״מ י״ט, כ׳, „והוא יוצא ונכנס בבית השרים ורצה לימלך בחזקה בק״ק יינק, באנאוויץ״ וכו׳ יע״ש. 3) תומך כבוד לר׳ יונתן אלכסנדרזאהן דעסויא תר״ה. 4) ביכלער במכ״ע M. Zs. Sz. שנת 1900. 5) ח״ס יור״ד תשובה ה׳.

נודע ביהודה (שם למד ביחד עם ידידו ורעו הרב מו״ה משה פערלס רב באייזענשטאדט ובונהארד) ר״מ היה חתן הגביר המפורסם הקצין מו״ה וואלף מדארא 1), דר כמה שנים באלמאשד, משם נתקבל לק״ק בוקארעשט, וגם שם רדפוהו וימררהו, משם נתקבל לק״ק מאטערס־דארף, אבל מיד התגרה בו ת״ח מפורסם במטר״ד ה״ה הרב ר׳ אלעזר ליפשיטץ, ועד מהרה התגברה המחלוקה עד לב השמים, מסירות ועלילות היו למעשים בכל יום, הגאון ח״ס יגע להשלים בין הכתות וכמעט עלתה לו אבל בשנת תקצ״ה בערך, שוב נתעורר רעש בקהלה, והמחלוקה הישנה בין הרב ליפשיטץ נתעוררה עוד הפעם, אז הגישו טענותיהם,לפני שרי המשפט אשר בעיר אייזענשטאדט, אבל הרב כאשר רצה למנוע חלול השם התפשר עם הקהלה וקבל איזה מאות זהובים ועזב את קהלתו ונסע לוויען 2) ושם מת בשנת תר״ג י״ג כסליו.

הרבה גרמו המורים אשר קמו אז בארצנו מורי־דת מארץ בעהמען מעהרין, הרבה צערו המה את הרבנים ויגעו בכל כחם להרס המנהגים הישנים 3) אחד מהם גם השתמד ועזב את דתו, ואת אשתו בת גדולי הדור, ה״ה חיים וואלף בן יונתן פריעדענבערג חתן הרב מו״ה דוד העשיל רב בפרויענקירכען ובן הרב מחנה לוי בן הג׳ הפלא״ה, וחתן הרב ר׳ אלעזר קליר רב ברעבניץ), בא לק״ק קארלסבורג בשנת תקפ״ז 4) „והיה שם שנה תמימה מלמד נערי בני ישראל בכתיבת יהודית וגלחית, והוחזק א״ע שאין לו אשה, וכאשר נתגלה הדבר שיש לו בביתו אשה, נהפוך לדת הנוצרים״, הרב ר׳ אפרים זלמן מרגליות פאר דורו כתב על זה 5) „להתיר האשה בת גדולי הדור ה״ה דבורה בת דוד העשיל הלוי״ וכו׳ הלאה כותב „כך כתבו לי מק״ק צעהלים אחי האשה החכם המופלג מו״ה אליעזר נר״ו 6) וזכות אבותיה הגאונים יעמד לה״ . . .

גם במונקאטש סבל הרב הצדיק ר׳ צבי אלימלך שפירא 7) היה מקודם רב בליביטש ובשנת תקפ״ד נתקבל לרב במונקאטש ועל כל הגליל

---

1) ר׳ וואלף היה מפורסם בכל הגליל, הרבה רבנים מצאו בביתו מנוחה, היה חותן להרב הגדול ר׳ צבי הלוי איש הורוויטץ סג״ל רב בוואראל (משנת תקס״ח עד שנת תר״י י׳ אדר) אבי הרב הגדול המפורסם ר׳ מרדכי הלוי הורוויץ רב בהאלמין ובשומלוי (ראה במכ״ע M. Zs. Sz. שנת 1908 דף 280 קורות חיין מהח׳ הנעלה בלוי.) (מת בשנת תרמ״ז כ׳ אייר) אבי חותני הה״ג השלם ר׳ צבי הלוי איש הורוויטץ נר״ו רב בהערמאנשטאדט. 2) הוא לא היה מעולם רב בוויען (אבל חתנו הרב ר׳ יעקב הירש פלייסיג היה רב״ד שם) (והח׳ בלוי במכ״ע M. Zs. Sz. שנת 1908 דף 282 יזכירו בתור רב בוויען. 3) במכ״ע אללג׳ צייטונג דעס יודענטומס ימצא הקורא כהנה וכהנה, 4) שו״ת מראה יחזקאל להרב ר׳ יחזקאל פאנעטה רק בקארלסבורג תשובה ע״ה, 5) שם תשובה ע״ו 6) הוא ר׳ אליעזר הורוויטץ רב בווינא, בבראד במקום ר׳ אפרים זלמן מרגליות דר הרב הגביר אלכסנדר זיסקינד קליר בן אור חדש, דוד להאשה העגונה הזאת, והוא עורר את הרב רא״ז, 7) היה אחד מגדולי הדור המפורסמים גם הסתופפו בצלו הרבה

הגליל, מקודם שמח בגורלו, הלא כה דבריו 1) אי לזאת גם אנכי כי באתי עד הלום בגזירת יוצר כל אלקינו הגיעני לכאן פה"ק מונקאטש היא קריה עלוזה, כמעט אין כמוה בכל מדינה הלזו לשם ולתהלה, בה צפרים יקננו, ובתוכה ישכונו יראי ה' מבקשי תורה ויראת שמים, אבל עד מהרה נהפכה שמחתו לתוגה, כי בני הגליל לא שמעו לו ומררו את חייו, בצר לו שפך שיחו לידידו הרב ר' יחזקאל פאנעטה רב בקארלסבורג והמדינה זיבענבירגען 2), וזה דברי הרב ר' יחזקאל, „והנה ראיתי במכתבו שהתלונן מאד על קושית עורף בני הגליל שם, כי סרבים וסלונים אתם, ואינם שומעים לקול מורה, ידעתי גם ידעתי וגם ההוא גברא בהאי פחדא יתיב" וכו'. וכל כך לא חסו על כבודו עד כי ראה הרב כי אין מנוס, עזב את עיר מונקאטש ונסע לדיניב.

במונקאטש לא היו מתחדשים אף לא קלים, אבל עכ"ז צררו את חיי הרב. כי שמה היה חסידים, החסידים אם הרב אב"ד לא יתדבק ברבם אז הותרה הרצועה, גם אם קרא ושנה וגדול הדור, מותר לצערו ולגרשו, ועי"ז היו מחלוקת נוראות בעיר מארמארוש סיגעט זה כמאה שנה, בין היהודים, גם בעיר מונקאטש, וגם בעיר אוהעל, וגורל אחד לכולם, במונקאטש עזב הרב ר' צבי אלימלך את עירו. כן גם בסיגעט, הרב ר' אלעזר ניסן טייטעלבוים בנו יחידו של הרב ר' משה טייטעל־בוים ז"ל מאוהעל 3). וגם באוהעל מוכרח היה לעזוב הרב ר' יקותיאל יהודה טייטעלבוים ז"ל 4) את עירו. ולדאבוננו עד היום הזה, לא באו לידי הכרה לחיות בשלום.

אבל ביותר פרצה מריבות וקטטות בסוף שנת המאה הששית לאלף הששי, בעיר בארשאד טשאבא 5). אדות רב אחד אשר הרעיש את כל רבני הדור ואשר עבר כל מדינת אשכנז אנגליא, איטאליא צרפת גליציאה, הלא הוא הרב ר' יונתן הלוי אלכסנדרזאהן.

ר' יונתן הלוי היה מטבעו נבהל ומהיר חמה ופחז כמים, נולד בגראעטץ, נתקבל לק"ק שווערין למורה צדק ומורה בבית הספר, ואח"כ עזב את העיר ובא לאונגארן, גם גדולי ארצנו סמכו אותו להורות, ונתקבל לק"ק טשאבא, אבל כאשר עברו עליו איזה חדשים, ומהומה גדולה פרצה בעדתו העידו עליו עדות כי הוא קל יזלזל בכל התורה, כפר בתחיית המתים, ובשכר ועונש, וישבו בית דין בטשאבא וגם בפני הב"ד העידו העדים דברים הנ"ל, ואז אסרו אותו הב"ד וגדולי ישראל ה"ה ר' אלעזר רוקח־סאנטא, ר"מ טייטעלבוים־אוהעל, ר"מ א"ש־אונגוואר, ר"ץ העללער־בונהארד, והגאון רבן של הדור ח"ס. אבל הרב ר"י אלכסנדרזאהן

חסידים, חבר ספרים גדולים בני ישכר, אגרא דכלה, דרך פקודיך ועוד, 1) תקנותיו בשם „תמכין דאורייתא" שתקן בעיר מונקאטש אות ח'. נדפס במונקאטש כ"פ. 2) שו"ת מראה יחזקאל סינעט תרל"ט תשובה ע"ט. 3) במאמרי לקורות החסידות בארצנו. וראה בספרי זכרון לראשונים (סאטמאר תרס"ט) בערכו. 4) שם. 5) קורותיו ראה בספרי תולדות משפחת ראזענטהאל פרק ה' כתבתי באריכות מה שעבר עליו.

אלכסנדרזאהן הרעיש אז את כל הארץ כי הב"ד היו שונאיו מכבר, וגבו עדות שלא בפניו, בנתיים יצאו לעזרתו ראשי הקהלה דעיר פעסט והרב הגביר ר' שלמה ראזענטהאל, וגם עלתה להם כי נשלח ב"ד חדש לטשאבא, אבל גם המה מצאו כנים הדברים הנז'. הג' ה"ס אמר לו כי ישב השקט שנה תמימה וילמד תורה, ואז הוא בעצמו יעמוד לימינו בדבר רבנות, אבל הוא לא שמע דבריו הנאמרים באמת, נסע לבאיא, והרב ר' אליקים כ"ץ שווערין עם הב"ד התירו, גם הרב ר' בנימין זאב רפאפורט רב בפאפא עם בית דינו התירו, ועוד רבנים מארץ אשכנז, הוא עבר את כל הארץ גם ארצות שונות, ובשנת תר"ה שב לביתו עם ספרו אשר הדפים לברר צדקתו, אבל הכעס והעקשנות הביאו לכל רע, שכח את תלמידו והתחפר עם עניים, אבד כחו אבד שכלו, ומת בתור עני נודד בבית החולים בעיר אפען ישן.

גדולי ישראל הרבה יגעו הרבה עמלו לעצור בעד זרם הזמן, לבבם הי' ער בכל פעם לישע להדת ולהיהדות וללחום מלחמת ה', אשר כפעם בפעם גם עלתה להם, ותמיד עמדו על המשמר, להתבונן מאין יבא הרוח הרעה.

פרק ד'

משנת ת"ר—תר"י

אחרי מות ר"מ סופר, האספה בפאקש, ר"פ הורוויטץ, ר"י אסאד, ר' פנחס ליב מקאמארום, ר"ג שווערין, שוואב, מלחמות ההרות, יצחק איינהארן, האספה בפר"ב, הבקשה להמלך, מעמד הדור.

אחרי מות רבן של ישראל ר' משה סופר, הסירו הקהלות והרבנים המסוה מעל פניהם, הצעירים קמו כאיש אחד, ורצו להנהיגו מנהגים חדשים, גם בפרעשבורג עמדו הרבה אנשים, ורצו לסתור בנין זקנים, רצו לבנות להם בית הכנסת עפ"י רוח הזמן, ולקבל להם לחזן איש אשר לא היה ראוי להמשרה הזאת, היראים רצו לבטל עצתם, וכאשר ראו כי הצעירים לא רצו לבטל דעתם, אז פנו ראשי הקהלה אל המלך בבקשה, כי המלך יתן צו לאסור להם לבנות הבית הכנסת אשר המה רוצים לעשות בלי הסכמת הקהל, וכן לאסור להם שיקבלו חזן בלי הסכמות הרבנים ודייני הקהלה, ראשי הקהלה ה"ה ר' צבי משה שלעזינגער, ור' צבי הירש פאפענהיימער הצליחו הפעם 1).

הרבנים כאשר ראו כי פשתה המחלה בקרב עדתם, ראו כי נגזלו מחיק היהדות רבים מבניה היקרים בחזקה, מה עשו כדי להשיב לב בנים אל מסורת אבותם, קראו לאספה לטכס עצה לעצור בעד הרעה הזאת, ובשנת תר"ד התאספו הרבנים בעיר פאקש, המתחיל והמעורר והגומר היה הרב ר' פייביל הורוויטץ.

הרב

---

1) ראה לעוו Der jüd. Kongress 153—4

הרב ר' פייביל 1) היה סוחר במאד גם בתור סוחר למד בהתמדה עזה ש"ס ופוסקים עד כי זכה לשם גדול 2), משם נתקבל לק"ק פאקש למלאות מקום הרב ר' יחזקאל בנעט אשר הלך משם לק"ק נייטרא, היה גם דרשן נפלא ונחמד, נבו צלצלי תרועה, ובשנת ת"ר דרש פ"א לפני הגראף קארל עסטערהאזי, שהיה אז ראש הפלך במחוז טאלנא, בשפת אשכנזית צחה. השר השתומם למראה עיניו, לא דמה לשמוע דרשה נפלאה כאשר שמע, אז אמר לו הגראף, חבל לך לישב פה, עזוב את עירך עיר הקטנה פאקש, ואנכי אביאך לעיר הגדולה ק"ק פאפא, וכן היה, נתקבל בכבוד גדול לקהל פאפא, שם לחם מלחמות ה', והוא היה המתחיל והגומר בדבר האספה הנז', הוא הפיץ מכתבים לידידיו הרבנים, שם עורר את העם בלשון מדברת גדולות, לחזק מעמד הדת כי ברע הוא, וכי נחוץ מאד לעשות אספה גדולה, להתיעץ איך לחזק עמודי הדת ולבצר חומותיה, קבע זמן האספה בר"ח אלול שנת תר"ה בעיר פאקש לכבוד הגראף עסטערהאזי.

הזמן המוגבל הגיע, מקרוב ומרחוק באו רבנים גדולים, אבל לא כאשר קווה הרב ר' פייביל, ממאה ועשרים רבנים שהיה אז בארצנו, באו רק חמשה ועשרים, הרבנים הזקנים כמו ר"מ א"ש מאונגוואר, ר' משה פערלס בונהארד, ר' פנחס ליב קאמארן 3), ר"י בנעט נייטרא, ר' אברהם שמואל בנימין פרעשבורג, ועוד הרבה לא באו. כ"ה רבנים התאספו

1) על ר"פ כתבתי פה מפי המקורים, קוהן, בספרו Götz Schwerin ומה שאמר לי הרה"ח הגדול פרופ. אהרן פריימאנן פפד"מ ששמע מפי חותנו הרה"ג המפורסם מרדכי הורוויטץ אב"ד בפפד"מ שהיה ש"ב להרב ר"פ הנ"ל, ומה שמצאתי במכ"ע אללג' צייטונג דעס יודענטומס לפיליפזוהן. 2) הג' ח"ס כתב לו (ח"ס אבהע"ז א' מ') „וכל דילדי אימי כוותיה תילד גודר גדר ועומד בפרץ וכל דברי המפקפקים ישא רוח יקח הבל". 3) גם ר' פנחס ליב התאונן על רוע הזמן במכתבו להרב ר' דוד הירש אבדק"ק מעדיער, וז"ל „באתי עם הספר ליד מעכ"ת כי הסכימו רוב הרבנים והצדיקים במדינתינו לעשות אסיפה, כי בעוה"ר גם בארצנו החל הצרעת ממארת אשר מקודם הי' מסוגרת כי קצת מהמוני עמינו התאוו תאוה לכשמעו דברי הרבנים חדשים היושבים באלני ממרא אחי אשכל הכופרים האומרים אין עול לבטל גדרים ואין מצוה לשמוע דברי סופרים וכו' אך יען כי עדיין הוא עת לדבר, בעבור שת"ל עדיין רבנים רובא דרובא בארצנו המה צדיקים ויראים וגם רוב המון קהל עמינו, אף כי נהרס מעט הבנין עוד ת"ל רוב המנין עמודים באמונה שלימה וכו' וכו', ואתמול קבלתי מכתב מהג' דק"ק פאפא כי כבר השגנו ת"ל עוז ורשיון ממקום גבוה על האסיפה שזמן קבוע ליום ב' ג' ד' פ' תבוא הסמוך, וקרוב לודאי כי אנכי לא אוכל להיות באסיפה כי קבעתי מועד וזמן לנשואי בתי בכירה ת' באותן הימים" וכו' . אבל הרב ר' דוד הירש הלוי השיבו הגם כי לבו יבכה על שבר בת עמו וצר לו מאד אבל לא יוכל לנסוע מהמת היסרון כיס להוצאת הדרך, אבל חתם במכתבו „מי יתן והיה יכולת בידנו למנוע מבית ישראל את מכתבי קורות העתי הנקרא יודענטהום צייטונג מהמחבר פיליפזוהן ממאגדעבורג, כי הן הנה היו לבני ישראל למסור מעל בה' ולהמיר דתו בכל

התאספו בפאקש. ואלה הםה, 1) הרב ר' יונה אריה במו"ה משה ז"ל רב בצעצע, צבי הירש אפענהיימער רב בטעמעשוואר, וואלף חיות רב בפאלוטא, יהושיע רב בבאנארדע, יהודה ליב מלבוב רב בפוחאף יהושיע אדלער רב בווערפעלעט, אריה ליב רייכארטה רב בקאטה, שלמה זלמן פערלשטיין רב באונצדארף, דובער רב במיקולאש, מנחם מענדל רב ביערגעז, 2). אהרן קוטנא רב בטאטים, ישראל הרואה רב בסאבאטיש, פייביל הורוויץ רב בפאפא, ישראל לעווי רב בבאראניע, אפרים רב באפאשטאק, שמעון סג"ל רב ביאנקאוויטץ, יואל רעכניטץ רב בפאקש, ליפמאן הירש רב בסאבאדקא, חיים קיצע רב באירשא, אברהם אהרן רב ביעמרינג, יהודה אסאד רב בסעמניטץ 3) פנחם כ"ץ גליקסמאנן, יוסף פלעש רב בוועספרעם, יוחנן שפיטץ רב בטאב, והרב ר' געץ שווערין רב בבאיא שעזב את האספה כמו שאכתוב להלן.

ר' פייביל פתח את האספה, וכאשר רצה לתאר לפני הרבנים מעמד הדור כי ברע הוא, קם ר' געץ שווערין רב בבאיא, ואמר כי מקודם כל עלינו לשלוח שלוח מיוחד לקרוא את הרב ר' ליב שוואב רב בפעסט שיבא גם הוא לכאן לשמוע חוות דעתו, אבל כאשר שמעו זאת הרבנים התרגזו והתקצפו, וקפצו ממקומם, דבר כזה לא היה מעולם, שיחכו הרבה רבנים על דעת רב אחד, ובפרט כי הרב ר' ליב שוואב, לא היה חביב בעיני הרבנים היראים, ועוד יותר התפלאו על הרב ר' געץ מה ראה על ככה.

זה הרב ר' געץ 4) היה רב גדול ומפורסם, אבל כאשר עברו עליו שמונים שנה, הטיהו בניו את לבבו, ומאז התעקש הרבה פעמים נגד היושר והדין, כן עשה בדבר הרב ר' יונתן הלוי אלכסנדרזוהן רב בשאבא 5), וכן בהנוגע להרב ר' דניאל ביללישץ רב בסעגעדין 6), וכן היה לו דו"ד עם הרב ר' פנחס ליב 7) וכן עשה גם היום, הוא התעקש כי בעלי אספה ישלחו שלוח מיוחד אחר הרב שוואב, וכאמור, הרבנים לא רצו לשמוע דבריו, אבל כאשר אמר כי אם לא יסכימו לדבריו יעזוב

מקומות תפוצתם" וכו'. המכתבים הללו נדפסו במכ"ע M. Zs. Sz. שנת 1908 דף 157; הו"ל הרה"ח ר' מאיר צבי ווייס. 1) במכ"ע אללג' צייטונג דעס יודענטומס שנת 1844 דף 634. 2) נם הוא השתדל הרבה לטובת האספה הזאת, ראה קוהן בספרו Götz Schwerin 3) ר' יהודה אסאד השתדל הרבה לטובת האספה כאשר כתב בשו"ת שלו יהודה יעלה אבן העזר ל"ג במכתבו להרב ר' פייביל ז"ל, וז"ל בתוך דבריו, טוב הדבר שגדולי הרבנים המפורסמים צדיקים וחכמים שבמדינה לכה"פ עשרים יבואו יחד וימתיקו סוד, ואותן הרבנים יטילו גורל מי ומי יהי' ההולכים ועוסקים בזה להשתדל מהקיר"ה להעמיד דתינו על תלה שלא ימוט יותר, וימצאו בנו תהל"י צדיקים חכמים פרקלטים שיודעים לדבר לפני המלך יר"ה ולא אלמן ישראל" וכו'. 4) תולדות הרב ר' געץ כתב נכדו ה"ה הרב החי' ר' שמואל הכהן במחברתו Götz Sehwerin 5) ראה בספרי תולדות משפחת ראזענטהאל פרק ה'. 6) ראה להלן דף 63 7) ראה ח"ס ח"ז ג' כתב לו תני ה"ס "איך הקיל והחניף לאשה המנואפת שהרב ר' פנחם ליב

יעזוב את האספה ויסע לביתו, ואז הסכימו לדעתו כי לא רצו להחליש את דעת הרב הזקן הזה אשר היה בן פ״ד שנה, ורץ אחד נשלח להביא את שוואב, ושוואב בא.

בראש הקרואים ישבו הרבנים ר׳ געץ, ר״פ הורוויטץ, ור״ל שוואב. ר״פ פתח את הועד, והסופרים ישבו בצד השלחן לכתוב כל המשא ומתן, אז רמז שוואב להסופרים כי יכתבו את המשו״מ בשפת אשכנזית 1) אז קמו כל הרבנים מכסאם ומחאו בכל כחם נגד דבריו, באמרם האספה שלנו איננה בשם המלך, ולא בשם ראשי המדינה, רק אספה פרטית, ואז קם ר׳ געץ והציל כבוד שוואב.

ר״פ דבר דבריו בדברים נמרצים ובלשון למודים, ותאר לפני שומעיו מעמד הדת, ומעמד הרבנים . . . אז קם ר׳ ליב שוואב ואמר, חוב קדוש עלינו לעשות בכל עיר בתי למוד לנערים, ולעשות תקונים וסדרים כי העת דורשת מאתנו, כשמעו הרבנים דבריו קמו כולם כאיש אחד ממקומם, רצו לעזוב את האספה, כשראה ר׳ ליב כי אין לו אף אחד שיתן לפעלו צדק, ואין לו תומך ועוזר, עזב את האספה בלוית ר׳ געץ, הנשארים שמחו מאד, וקבלו בפ״א את דברי ר׳ פייביל ונמנו וגמרו 2) . .

„בבית ישראל ראיתי שעהורידה, בעוה״ר במעט נפלו חומותיה, ונפרצו גדריה, ועמודי הדת ואשיותיה ינעץ עד ינטו לנפול ח״ו, וכמעט אין שר ואין שופט בינינו, איש כל הישר בעיניו יעשה, לא ישמעו לקול הורים ומורים, גם עלו שועלים קטנים מחבלי כרמים להשחית כרם ה׳ צבאות, רבים עלו על כסא ההוראה, ולא הגיעו להוראה, ע״כ התעדנו יחד להתיעץ מה לעשות לתקן בדק הדת, לחזק מוסדי הדת ולגדור הפרצים, היום באנו הנה בעצת כל חכמי ורבני המדינה כאשר הודעו אותנו במכתבים אלינו, וכעת ידינו אסורות ואין אתנו לק״ן עד אשר נביא אל מקדש אל האסיפה הגדולה אשר יועדו כולם, ולעת הזאת למען לא תהי׳ ביאתנו הנה חנם ולריק הסכמנו יחד, בלב אחד, וברצון כולנו ליועץ עצה ולתקן המכשול עד״ז אם נשיג רשיון ע״ז מאת מלכינו ושרינו יר״ה . .

א) הארץ תחלק לארבע חלקים (בעצירקע) ובכל שנה ושנה יתאספו חכמי רבני כל בעצירק למחוז הבעצירק ועד״ז מכל קומיטאט יכרחו לבוא אל הועד אחד מרבני הקומיטאט את אשר יבחרו חכמי הקומיטאט, וקומיטאט גדול שרבו מקהלות ה׳ בתוכה ישלחו ב׳ או ג׳ אל הועד, ושאר הרבנים אשר באותו בעצירק שלא נבחרו, הרשות בידם

אסרם שפסולים לשבועה וכבודו התירם״ 1) הה׳ קוהן במחברתו הנ״ל, 2) ראה במכ״ע לפיליפזוהן Allg. Zeit. d. Judenthums שנת 1844 דף 634, וראה לעוו בספרו דער יידישער קונגרעסס דף 2—200, וראה וו ע נ ע ט י א נ ע ר בספרו A zsidóság szervezete az europai államokban Budapest 1901. וגם קוהן במכ״ע M. Zs. Sz. שנת 1898 דף 373.

בידם אם ירצו לבוא אל הועד, ויהי׳ דבריהם נשמעים כאחד מן המבוררים, ובכל ג׳ שנה אחרי עבור האספות הנזכרות ג׳ פעמים, יתאספו כל רבני ממדינתנו בועד הגדול במרכז המדינה עד״ז וכל קומיטאט יבורר וישלח אחד מהרבנים, ומקומיטאט גדול ב׳ או ג׳, וגם רבנים שאינם מבוררים הרשות בידם לבוא ג״כ אל הועד הגדול, ואיש לא ימחה בידם, וכל אחד ואחד מן המבוררים והמשולחים בועד הגדול או בועד הקטן אין רשות בידם לעזוב מקום הועד, כי יגמרו כל הדברים ויחתמו כולם שם הנרשם מראשי הועד, ובכל עת התועדם בועד הקטן יבחרו בני הועד ג׳ אנשים גדולים ות״ח וצדיקים, דהיינו האחד יהי׳ לראש עליהם פרעזעס, והשני סמוכים אליו המה ינהיגו כל עניני הועד, מתחילתו ועד סופו, וכן יהיה הענין בועד הגדול, והנשיאות והרמת ראש לא תימלך רק לזמן המשך ימי הועד, גם טרם הפרדם מועד הגדול או מהקטן. יבררו הראשים לועד הבא, והראשים המבוררים המה יגבילו מקום וזמן הועד הבא . .

ב) לא יהיה רשות לרב ואב״ד מי שיהיה ליתן הוראה וסמיכת היתר הוראה, כ״א בעת התאסף רבני ארץ בועד הקטן, אז יעמוד הרוצה ליטל את השם ולהסמיך בפני ג׳ אנשים הנבחרים לראשים לאספה והמה לא יסמכוהו כ״א בהביאו כתר תעודה מרבו שלמדו תורה, ששימש בישובה כראוי, והיה נגד ה׳ דרכו ותהליכותיו בתמימות, אבל להסמיך לשו״ב ליתן קבלה, רשות לכל אב״ד ומורה לעדתו, ואם השו״ב יוסמך ג״כ לאיזה פרטים להורות בצוה״ג או וושט וכדומה, יצטרך האב״ד בעירו שני רבנים סמוכים אליו אל הסמוכה, וכל נתינת היתר הוראה, וסמיכה יהי׳ בחנם בלי שום תשלים שכר ונטילת פרס . .

ג) ריב ומצה כי יהיה בין הרב ובין הקהלה שבני הקהלה יעוררו על הרב הן בדרכי הוראה, או שאינו מתנהג כחוק המוטל עליו, יבואו לפני הראשים בועד הקטן, ועל הרב לעמוד לפניהם ולעשות כאשר ישימו עליו, ואם ח״ו יעברו עליו הדרך הרשות ביד הרב הנדון לבוא לועד הגדול, ולדון שם בפני הועד . .

ד) חוב על כל רב בעירו להשגיח על השו״ב וסופרים ומורים ומלמדי תינוקת על עניני הלמוד, שלא יעשו המלמדים מלאכת ה׳ ברמיה, וגם על חנוך הנערים שיהי׳ על דרכי התורה והיראה, גם הנהגת המלמד בעצמו שיהיה נגד ה׳ דרכו, ושלא יתעצל הרב מלנסות ולהעמד את כל הנערים אל כור הבחינה ודרכי הלמוד חייב על הרב לתקן כפי אשר יורו המורים המה הראשים המבוררים בועד הגדול . .

ה) כל מי שאינו נסמך לכל הדברים כ״א על עניגם פרטים הנזכר לעיל נקראים מורה צדק, המה לא יורשו בשום אופן לסדר קדושין, אם לא נתן לו הרב בעירו או בגליל שלו רשות והורמנא לסדר דהיינו לפרטים, אבל לא בכלל שיורשה לסדר קדושין בכל עת ובכל

ובכל עונה, גם הרב אב״ד לא יסדר הקדושין עד הביא כתב תעודה על תולדותיהם ומשפחותיהם, והתנהגותם.

ו) השוחט יהיה תמיד עיני הרב עליו להשגיח על ידיעותיו והתנהגותיו ועל עניני חושיו אם לא אבד כח הרגשתו וידיעת תקון סכין מזה יחיוב שהשוחט לא יוכל להיות רב ואב״ד גם אם השיג סמיכות היתר מראשי הועד, וראוי להורות ולדון בכל ענינים, עכ״ז כל זמן עסקן בשו״ב לא יורה ולא ידין כ״א בנתינת רשות והורמנא מרב הגליל, ולא יהיה כ״א כאחד משארי המון . .

ז) בעת האסף ראשי עם יחד שבטי ישראל בועד הגדול ברצון מלבנו יר״ה, יתוקנו כל הענינים הנצרכים, וגם ישימו עין על מנהגי ביהכ״נ ועניני תפלות ועל דרכי הלמוד וחנוך נערים באיזה דרך ישכון אור השכל ויושכלו בעיני התורה למודיות ונימוסי׳, ובלשונות העמים וחנוך נערים, גם יראו לתקן את אשר נכשלו בו רבים בעוה״ר אחינו בני ישראל בהלוואת רבית, וטעות א״י אשר נעשה ליהודים כהיתר, והוא איסור גמור כמפורש בדהז״ל ולצות על רבני הזמן ויזהירו על זה תמיד, גם להודיע לעם כי נדר או שבועה שנדר או נשבע אחד להבירו, לא יותר ולא יופר בשום מנין שבעולם, וכהנה רבות המכשולים, המה יסקלו המסלה ויפנו הדרך, וישרו מסלה לאלקינו, ה׳ יהיה בעזרנו, וישלח מלאכו לפנינו, להמציא לנו חן וחסד בעיני מלכנו, ושרים יר״ה . .

נעשה פה פאקש יום ב׳ ד׳ אלול שילת שתא „מצדיקי הרבים כוכבים" תר״ד לפ״ק . .

הרבנים נסעו לביתם, ושם שאלו מהם העם, רבותי „מה החליטה האספה"? והמה הושיבו האספה החליטה להתאסף עוד הפעם, כמנהג ההלטת האספות בכל תפוצות ישראל, בחנם עמל ר׳ פייביל, הגם כי גם הגראף עסטערהאזי שלח שלוחים לברך בשמו את הנאספים, ולהודיעם כי הוא יעמוד לימינם בכל דבר. הרבנים גמרו להתאסף עוד הפעם באפען ישן. הרב ר׳ פייביל הפיץ מכתבים לכל הרבנים, גם להמתחדשים 1), גם הזמין את החכם ל׳ האללענדער מעפעריעש 2) שהיה מפורסם לבעלי הרעפארמיר, ועמד במשא ומתן עמו.

וכאשר שמעו הרבנים הגדולים, כי ר״פ הזמין גם את החכם האללענדער התרגזו עליו הלא כה דברי הרב ר׳ יהודה אסאד אחד מגדולי הדור בארצנו 3). „אמרתי גם אני אשיחה וירווח לי, כי מלאתי במלין בדבר ה׳ ואביט לימין ואין עוזר לי, וכעת לבי אומר לי כי מצאתי

---

1) תשובת ר׳ יהודה אסאד אבן העזר ע״ח. 2) הח׳ קוהן במחברתו הנ״ל, וראה צרור מכתבים שעברו ביניהם (בין ר״פ הורוויטץ ובין ה׳ האללענדער במכ״ע Allg. Zeitung des Judenthums נומ׳ 21 שנת 1844 מהמכתבים הללו אנו רואים תכונת נפשו של הרב ז״ל, וגם ה׳ האללענדער. גם נמצא שם חומר ולבנים לקורות חיי הרב ז״ל. 3) שו״ת ר״י אסאד אבן העזר ע״ח.

מצאתי און לי חבר אח וריע כבוד הדר״ג נ״י לעשות לה׳, הנה זה כמה ימים אשר בבית ישראל ראיתי שערוריה, ובלבי כאש בוערת כי מתבונן אנכי על זמן העתיד . . והוצאתי מחשבותי בזה לרבנים רבתי בדעות חכמי התורה גאוני וגדולי ישראל יחי׳ מיודעי ומכירי מאז, והכל בחשאי והצנע לכת בסתרי סתרים, ככתוב כבוד אלקים הסתר דבר, ואז״ל אין לך יפה מן הצניעות בכדי שלא לעורר העזי פנים שבדור ללחום נגדנו, ומע״כ לא כן עשה, א) במה שהמתיק סוד עם אותו האיש הידוע מהשמאילים (בל״ס הוא האללענדער מעפעריעש) המבקשים לעסוק בלימודי חיצוניות לעיקר ומגמתם לבטל הלמוד התורה שבע״פ לגמרי ר״ל והתחברות ההוא רבת הנזק ומעט התועלת היה כי אז״ל, ודע מה שתשוב, ה״מ נכרי אבל ישראל כיון דפקר פקר טפי ואסור להתגרות. ב) במה שפרו״מ נ״י העלים זאת מאתנו, ולא גילה לנו דבר ורמז מהמתקת הסוד ההיא בהוותנו יחד בק״ק פאקש באסיפת רבנים גדולים וצדיקים יחיו ג) במה שכתב ידו לד׳ לכל רבני המדינה בכלל ובפרט לבוא ולהתועד בפתע פתאום בב״א ולא נודע לכולנו שום רמז דבר מקודם, ובלי שאלת עצה תחילה מהזקנים הגדולים בתורה שבמדינה יחי׳. ד) מה תועלת מעצת הרבנים החדשים רע־בנים מעוטי ימים וצעירים אשר לא מלאו כריסם בש״ס ופוסקים, אבל יאמר לדבק טוב הי׳ להתוועד הגדולים והמפורסמים שרי התורה בלבד שסתירתם ג״כ בנין, וגם אחרי עצתם והסכמתם נגררים כלם אחד לאחד ע״י מכתבם, הקטנים שומעין לגדולים צדיקים וחכמים שלמים, וכבר הוכחתי בתוכחת מגולה לידי״נ הרב דק״ק פלוני נ״י שאיך הרבה ילדות עשה (הוא בלי ספק הרב מק״ק באיא ה״ה ר׳ געץ), ולא אפונה כי פרו״מ הרה״ג נ״י טעמו ונמוקו עמו, וכל מעשיו לש״ש, אבל כבר אמר החכם, ועל בינתך אל תשען, ומה גם בענין גדול כזה שצריך התחכמות והתבוננת רב, אבל מה שעבר עבר, ועתה יתקוננו ה׳ וכו׳, והן עתה רצוני לידע דעת מעכ״ת נ״י מה שיחו ועצתו עוד לעשות לכרם ה׳ צבאות, אחרי אשר הוחלנו לעשות לה׳ לבל יבוא המחבל והמשחית, אם לעורר להתאסף שנית, או אם נגוח הדבר משך זמן מה, ואולי יראה ד׳ בעני עמו כי אפס עצור ועזוב וירחמנו״, וכו׳ עכ״ל.

ר׳ פייביל גמר בנפשו לקרוא לאספה בעיר אפען ישן, וגם אז היה ראש המדברים, כי כתב מכתבים לכל רבני הדור כאמור לעיל, אבל פתאום מת בשנת תר״ה בן מ״ט שנה, ועמו ג״כ האספה . . . וימים עברו ונשכח כל הענין, ואיש כל הישר בעיניו עשה כי לא היה אז מושל בישראל, הרבנים נתקבלו גם אחרי האספה בקהלות גדולות, הגם שלא הי׳ ראוים לכתר התורה, ועוד יותר כי נתקבלו רבנים שהי׳ מפורסמים לקלים ולעזי פנים, ובפרדסיא עשו צחוק מהתורה, אחד מהם היה הרב דניאל בילליטץ רב בסעגעד.

ר״ד בילליטץ הרהיב בנפשו גם לבזות את התלמוד בפרדסיא, והדפים בימים ההם קונ׳ נגד התלמוד בשם „דער תלמוד אונד דיא

פערפעקטיביליטאט

פערספעקטיביליטאט ד' מאזאיסמוס פון שטאנדפונקטע דער רעפארם" פעסט תר"ה. ומיד כאשר הופיע הספר ידעו היודעים כי הוא מעשה הרב דניאל ביללימץ רב בסעגעדין, הגם כי שינה שמו על הס' בשם טהעאדור בי־גער, ורעש גדול היה בין הרבנים ע"ז. גם בסעגעדין עמדו היראים נגדו ורצו להעבירו מרבנותו. חלק גדול מקהלתו פנו א"ע אל הרב הגדול ר' געץ שווערין רב בבאיא שיחווה דעתו אם כשר הוא הרב שלהם. אבל לגודל תמהוננו השיב „אני מבקש אתכם שלא תעמיסו על שכמי עם דברים כאלה" 1), היראים לא הספיקו עצמם עם תשובתו ועוד הפעם כתבו לו בשם ס"א אנשים, שיחוס על כבוד התורה ויכתב להם אם כשר הוא הרב להורות בישראל, וזה לשונם „שנית באנו לבקש סליחה על אשר מצאנו את לבבינו לעבור על רצונו הטהור, אשר ציוה עלינו בל נעמיס עולינו, על שכמו להטריח את נפשו היקרה אדות הפרעדיגער אשר מר לנו מר, ואנחנו מבוהלים ודחופים" וכו', וגם כעת לא ענה להם, ובאמת אנו מתפלאים מדוע החרש ביום צרה, ולא אסרו, בעת אשר קהל ישראל מבקשים אותו כי אין חפצם לשמוע תורה מפי רב אשר ככופר וכמסית בעיניהם, וכי יוכל רב למלוך ביד חזקה ?.

היראים התאספו לגמור עצה מה לעשות, איך יכולים להתפטר מרבם, עד כי גמרו לשלוח מחאה לשר העיר, שמה יספרו מה שיש להם נגד הרב, ששים ואחד אנשים 2), ובראשם הר' שמעון פאללאק מי שהיה מקודם שופט היהודים בסעגעד, ור' אברהם שווייגער היו ראשי המדברים והמה חתמו על המחאה . . . וז"ל 3).

ראשי ושרי העיר אמרו לר' שמעון פאללאק שהיה שופט־היהודים בחודש יונאר לעשות אספה ולבחור רב אשר יבוא ויצא לפניהם, גם הגבילו זמן מוגבל, ומיד אמר שמעון פאללאק, כי אין לנו צורך ברב, ואנו בחרנו את הדיין ביללימץ על שלשה שנים ועוד לא עבר זמנו, גם הזמן קצר מאד, כי בחירה לרב צריך זמן והכנה כמובן, אבל ראשי הקהלה קרוביו ומיודעיו של ביללימץ באו אז ביום הבחירה, ורק המה בחרו אותו. אנו מבקשים מראשי העיר כי יתנו צו לעשות בחירה חדשה ולבטל הבחירה הראשונה כי לא היתה כשורה וכראוי, או כי יתנו לנו רשות לחלוק מהקהלה, ואנו מבקשים חלקנו בבית הכנסת ובשאר הבתים שיש לנו, אנו מבקשים שיבטלו את הבחירה, ואלו טענותנו. א) יותר מששים שנה שיש לנו קהלה ורב, ומעולם לא היה בינינו פרוד־לבבות, היינו בשלום ונחת, אבל כעת על ידי הרב הזה, ממש פרצה מריבת־אחים, כל יום יום יש לנו קטטות ומריבות אודותיו, עד היום בחרנו רב בהסכמת כל הקהל ולא ע"י בחירה כזאת, כי כל

---

1) תולדות ר' געץ שווערין מכ"ע M. Zs. Sz. שנת 1898 דף 220.

2) במכ"ע אללג' צייטונג דעס יודענטומס שנת 1848 דף 352, דף 589 (ולא כמו שאמר הוא כי רק ז' מנגדים יש לו.) 3) מארכיב דעיר סעגעד ראה מכ"ע M. Zs. Sz. שנת 1891 דף 680.

כל הקהל ישלמו דמי שחיטה, והרב מוכרח להיות רצוי ואהוב לכל אחיו. ב) יותר מששים אנשים לא לקחו חלק על הבחירה, ע״כ אין בבחירה הזאת ממש. ג) אנו קבלנו את הדיין דניאל בילליטץ על ג׳ שנה, ועוד לא עבר המועד, ואין יכולים לבחור אותו לרב, ואפילו לדיין לא ראוי והגון, גם אז לפני ב׳ שנה בעת שנבחר לדיין הי׳ מחלוקת אדותיו, ומכ״ש שלא ראוי להיות רב, ובשום אופן אין לנו חפץ בו, רוב מנין מאנו בו, ורק ע״י ראשי העיר, וע״י אנשיו אשר ביד חזקה בחרו בו הבוחרים, ומי היו הבוחרים? כופרים, וקלים, אוכלי טריפות ונבילות ומעולם לא אכלו בשר כשר ולא היה להקהל מעולם הכנסה מהם. ד) רק קרוביו בחרו בו, ואסר זאת אצלנו, הרב צריך לעשות שלום בהקהלה, ולא להרבות במחלוקת. ה) אינו ראוי להיות רב, ולא ראה שום איש התרת הוראות שלו, ואיננו יודעים אם קרא ושנה, הוא באה מפעהערוואר, שמה ידורו רק איזה יהודים, וממי ומה למד שמה?, כתב התרת הוראה שיש בידו מהרב דטעמעשוואר אינה שוה אצלינו כלום, כי יש לו שם קרובים, גיסו הוא שופט היהודים שמה, ע״כ נתנו לו הרב. ו) אינו ראוי להורות ולהיות רב בקהלה גדולה כשלנו, אשר יש בה יותר משמונה מאות נפשות, יש לנו עדות שהוא קל ואינו ירי״ש. ז) אנו מבקשים שילך לנסיון לפני גדולי הדור, ואם המה יתנו לו התרת הוראת, ישאר פה לרב, ואם לאו אין אנו צריכים אותו, ואנו מבקשים חלקנו מהבית הכנסת ומהמקוה וביותר נכסי הקהלה, ואנו מקוים כי שום איש לא יפצה פה נגדנו לכוף אותנו לשמוע תורה מפי רב אשר הוא קל ואפיקורס. היראים חכו לתשובת שר העיר, גם קבלה . . שר העיר יענש קשה את כל מי שיפצה פה לדבר נגד הרב . . הרב ראוי להיות רב, והמה לא יקבלו אף פרוטה מנכסי הקהלה, להרב יש ג׳ התרות מגדולי הרבנים ה״ה שוואב־פעסט, ר׳ יוסף פלעש־וועספרעם, ר׳ הירש אפענהיימער־טעמעש־וואר . . כשר וישר הוא ואין עולתה בו.

סוף כל סוף מוכרח היה לעזוב את מקומו 1), כי הקטטות והמריבות נעשו למעשים בכל יום, כן עזב בימים ההם את הרבנות, הרב אשער מעיר קעטשקעמעט ונעשה סוחר בסארוואש 2).

גם בפאפא פרצו מחלוקת עוד בחיי הרב ר׳ פייביל הורוויטץ קמו המתחדשים, ורצו להרס כל מנהגי ישראל שמה 3), וכאשר מת הרב ז״ל רצו המתחדשים לקבל עליהם את הרב ר׳ יהודה ליב לעוו, אשר היה באונגאריא, מה שהיה גייגער באשכנז, אף גם עלתה להם, אבל קהל גדול יראים ושלמים מאנו בו, והיראים בקשו את גדולי הדור שיעמדו בפרץ נגד לעוו, גם עמד הרב ר׳ יצחק משה פערלס רב בבונהארד ולחם נגדו, והיה מהומות שמ׳ ועד בית המיניסטער באו

1) מכ״ע אללג׳ צייטונג דעס יודענטומס הנ״ל, 2). מכ״ע הנ״ל דף 352. 3) שו״ת יהודה יעלה אבן העזר ע״ח.

באו עם בקשתם 1), ראשי העיר עמדו לימין לעוו, אבל היראים לא טמנו ידם בצלחת, להמו וגם יכלו, ולעוו עזב את הקהלה . . .

כן עמד בימים ההם משה בריקק יליד פרעררוי בא בשנת תר"ה לאונגארן והתישב בעיר גראסבעטשקערעק ושם הדפיס מחברתו בשם Reform. d. Judenth. בשנת תר"ט מת בתור פקיד חיל 2)

יותר מבכל מקום עשו המתחדשים בפעסט, שמה עברו כל גבול, עוד בשנת תקצ"ט-ת"ר, התעסקו הרבה אנשים בהשאלה איך לעשות השנויים והתקונים בדת, אבל לא הצליחו כי הרוב מנין לא הסכימו להם, איזה נבחרים מבית הפרלמנט בקשו את היהודים שיעשו תקונים לפי רוח הזמן בדתם, ואז יקבלו כל הזכיות, גם במכ"ע השמיעו קולם כי הגיעה העת ליהודים, המה יקבלו כל הזכיות אם יעשו כרצון המתבוללים לבטל מנהגי ישראל אשר אינם לפי רוח הזמן, ובאמת קמו אז בישראל הרבה יהודים ורצו להפוך כל התורה, אבל גם הפעם בטלו היראים כל מחשבתם הרעה אשר חשבו על עמם, אבל למרות כ"ז התקבצו איזה צעירים בפעסט 3), ויסדו להם עדה מיוחדת, מטרת החבורה היתה לעורר את העם ישראל להתבולל עם אנשי ארצם, בשנת תר"ח הוציאו לאור היום „לוח" בשפת המדינה ותוכן הלוח הי' לעשות חדשות בדתינו, ראש המדברים היה יצחק איינהארן ששינה שמו על שם הארן עדע.

זה האיש למד תורה בילדותו, גם היה סופר מהיר בכמה לשונות, עזב את עיר מולדתו עיר חדש Vágujhely 4), ומהר לפעסט ושם היה רוח החיה בין המתחדשים, בין כך הגיעה שנת תר"ח, מלחמת החרות, אז קם איינהארן גם עורר את אחיו שיקחו חלק בהמלחמה, גם רצה ליקח את שבט ההתנהלות אצל הקהלה מידי הזקנים בחזקה, אשר גם עלתה לו כי הרבה צעירים נבחרו בין הקהל, ומיד עשו חדשות בהנוגע לבתי הספר, אבל לבסוף ראו בני הקהלה, כי המה רצו להרום כל הדת, אז מוכרחים הי' לעזוב את מקומם בין ראשי הקהלה, ויסדו להם עדה בפ"ע, כמו הרעפארמים בברלין, ושמה עשו מה שלבם חפץ.

א י י נ ה א ר ן יגע ועבד לסדר תקנות אשר גם עלתה לו לסדרם, אז באו בבקשה אל ראשי הקהלה כי יתנו להם מקום תפלה, הקהל השיבו אותם דבר, כו ימסרו מקודם תקנותיהם ואז אם התקנות אינם

נגד

---

1) ראה מכ"ע אללג. צייטונג דעס יודענטומס שנת תר"ז דף 475 ובש"מ שם.
2) לעוו בספרו דער יידישער קונגרעסס. 3) ביכלער בספרו קורות היהודים בבודא־פעשט. 4) גם בעיר מולדתו עיר חדש שפך איינהארן מרוחו עליהם, כי ע"ה היתה הקהלה הראשונה בקורות עם ישראל אשר התיצבו בני ישראל על נפשם והכו את אויביהם את האספוף בשנת תר"ח בחרב וחנית וז"ל בפנקס הקהל ־דק"ק ע"ח „ואנחנו כאשר החלו השודדים האלו להשליך אבנים אל חלנותינו, חיש רצו נערנו מעבר מזה אשר הי' נאספו והתגברו כאריות, והכה בשודדים מכה רבה מאד עד כמעט רפתה ידם" דבר זה לא שמענו מעולם, כי היהודים ירהבו בנפשם לעמוד על אויביהם ובפרט בשעה שהאויב מרובה באוכלסין.

נגד הדין אז יקבלו גם מקום תפלה, המה מלאו בקשת הקהל ומסרו התקנות ליד הרב ר"ל שוואב, ואלו המה תקנותידהם. „את יום השבת יום המנוחה אנו עושים ביום הראשון, מצות מילה אנו מבטלים, בטלית ותפילין לא מצאנו עוד חפץ, סוכה אתרוג לולב אנו מבטלים, כל הימים טובים וכל התעניתם אנו מבטלים, ובכל שלשה שנים אנו עושים סיום התורה" וכו' וכו' הרב והקהל נבהלו נחפזו בעת שראו דבריהם, ומיד השיבו להם כי המה מומרים כופרים ובוגדים ואסור להתחבר עמהם, אבל המה לא נסוגו אחור, המה קבלו את הראש העדה שלהם לרב, ה"ה יצחק איינהארן, איינהארן היה שם רב, וראש, גבאי, ומטיף, הוא נסע לברלין ללמוד שם תהלוכת השמד, אבל הבית הכנסת לא האריך ימים, כי ביום שבאו האוסטרייכעם בתור מנצחים לפעסט סגרו גם את בית הכנסת שלהם, והרב שלהם איינהארן ברח מארצנו גם הרב השני שמלא מקום איינהארן ה"ה דוד איינהארן עזב את מקומו ונסע לאמעריקא, רוב מהחבורה הנז' עזבו את דתם, וכאשר שב יצחק איינהארן בשנת תרכ"ז (שנת השלום בין אוסטרייך־אונגאריא) זכה גם הוא למשרה גבוה„ מזכיר הממשלה" (Staatssekretär) בעבור כי לחם בשנת תר"ח בכל לבו ונפשו בעד ארץ מולדתו, אבל לא ארכו לו ימיו כי בשנת תרל"ה מת בן חמשים שנה.

והרבנים הגדולים בארצנו, לא ידעו לשות עצה בנפשם, מה יעשו, שמעו מה שעשו הצעירים בפעסט, שמעו כי בק"ק דיולא Gyula (1, קם הרב ודרש לפני העם לבטל תקיעת שופר, ויתמרמר הרב ר' יהודה אסאד וז"ל „שנתקבל שם צר הצורר השורר לפי שעה אשר בטל שמה מצות תקיעות שופר ועוד מעשים כאלה, אשר עשה הפרעדיגער באק". כן שמעו (2 „כי יש רב שכתב בידו ממש בלשון וכתב דייטש ביו"ט של ר"ה לפני עדים, דרש ברבים כי בעת הזאת עיקר התפלה השירים שיהי' נעימים לאזן, רצה לפתות עדתו שיסכימו להעביר את יו"ט שני של גליות בזה"ז ומספר את זקנו בידו ובעצמו בחול המועד", ועוד מעשים כאלה. אז באו הגדולים לידי החלטה, לעשות אספה ולהחליט שלא יהיה כתר הרבנות הפקר, ויבחרו שבעה אנשים חכמי לב גדולי ישראל אשר המה יחליטו אם ראוי והגן האיש להשתמש בכתר הרבנות, וכן היה, התאספו איזה גדולי הדור בעיר הגדולה פרעשבורג, ראשי המדברים היה הרב ר' יחזקאל בנעט רב בנייטרא, והרב ר' אברהם שמואל בנימין סופר אבדק"ק פרעשבורג. והחליטו לבקש מהמלך שיתן להם רשות לעשות אספה, ואספה הזאת תבחר מקרבה שבעה אנשים אשר יעמדו על מבחן הרבנים החדשים, ובלי הסכמתם לא יורה שום מורה.

הרב ר' אברהם שמואל בנימין סופר דבר לפני המלך בשם האספה

---

1) שו"ת יהודה יעלה לר"י אסאד או"ח ל"ז. 2) שו"ת הנ"ל או"ח ל"ה.

האספפה 1) הלא כה דבריו „אנחנו שלוחי נאמני עבדיך, רבני ארץ ממשלתך ארץ הגר לבוא אל עיר הבירה ומקום משכן כבודך להודיע לפני כם הודך את רוחם הנאמנת למלכם, וכי דבקים המה בכם הודך בכל לבבם ונפשם. ולעולם לא ישכחו עמך ישראל את החסד אשר עשה להם מלכם ואת אשר יעשה עמם, אבל מקודם יבקשו ראשי עם ישראל לבער בראישונה את כל הרשעה בקרבם, הר גבוה ונורא מאד, יעמוד הכן נגדנו, יפחיד להשבית אותנו ממלאכתנו.

כאלפים שנות עמל מנו לעם ישראל זה, אשר שפך את דמו על אמונתו. ובגדוע האויב כל קרן ישראל, בהעבירו כל ממלכה מיהודה, ואת העם העביר בשביה, מקצה התבל עד קצהו, אבל את תורתו לקח עמו בארצות השביה, תורתו שמר כבבת עינהו, היא היתה לו לעינים בכל הדרך אשר נע ונד עליה, היא המתיקה את בום הרעל, ועליה הרים ידו לה' נגד העמים לבלתי ירף ממנה כל עוד נשמת רוח חיים באפיו.

ועתה הוי! רבים המה מעם זה נרפה ידיו, נרפים הם מלהיות לאל אמונה כימי עולם, רוח עועם נמסכה מקרבם להוציא דבה עליה, זקנה היא ונחת אין בה, ולדאבוננו כח בפיהם להטות לב דלת העם, עניי הדעת ברוה שפתותיהם, אשר יטיפו בלי הפוגה, ולחמום מהם שארית תורתנו. יראה ורעד יבא בלבנו בשימו אל לבנו את הימים העתידים לבוא עלינו, לזאת אפוא נגשו להתנפל כיום לפני כסא הדריך בשם כל אחידהם, ויגזור נא המלך ברוב חסדיו אומר ;

כי יבחרו כל רבני מדינת הגר אנשים חכמים ונבונים מקרבם והמה יתאספו יחד להועץ בדבר אמונתם הרופפה, איך להעביר הרשעה מקרב הארץ, האספפה הזאת תאסף יחד בשם אדוננו המלך בעיר פרעשבורג, האספפה הזאת תבחר שבעה אנשים מקרבה, אשר יעמדו על מבחן הרבנים החדשים לעת כזאת, ובלי הסכמתם לא יורה שום מורה, למען כל מורה יהיה יר"א ובקי בתורתו". — אבל לדאבונם, הגם כי דברידהם הי' טובים ונכוחים, אבל שומע אין להם מאת המלך, לא עלתה להם מאומה, ולא יכלו למצוא עצה ותחבולה איך לקדם פני הרעה.

פרק ה'

משנת תר"י—תרכ"ט

ר"מ פערלס, רש"ז אוללמאנן, ר"מ ציפסער, ר"א פריעדמאנן, אספה במיהאלאוויטץ, הכנה להקאנגרעסס, המחלוקה, הפרוד.

בימים ההם כמעט בכל קהלה וקהלה פרצו ריב אחים, אם היה הרב צדיק וחסיד, קמו המת חדשים וציערו אותו, ואם היה הרב מאוהבי
חדשות

1) מכ"ע מימים ההם ראה החלוץ שנה ראשונה. לה' שור. יהודי הנוצחי לר' יוסף כהן צדק, ובספרי קורות עיר פרעשבורג.

ציפסער, לא מפני זו בלבד, אלא בשביל שכל מעשיו מקולקלין, והוא אחד מקלי הדעת הפורצין כל גדר אשר גדרו הראשונים נוחי נפש, והיה רוצה לתקן שלא יעשו יו״ט שני של גליות, ובפירוש אמר לאנשי עדתו שמותר לאכול חמץ ביו״ט אחרון של פסח. ר״מ ציפסער הצטדק נפשו בספרו מי השלוח כי לא עבר רק על דברי נוב״י שצרף לגט את אחיו שהיה מו״צ, הוא רצה לדחות את הנתינות גט, אבל הכתות לא רצו, הוא שלחם לעיר אחרת, אבל היה גשם שוטף ולא יכלו לילך. בראש ספרו הסכים לדברו הרב ר״ל שוואב רב הראשי בפעסט, הוא דמה בנפשו כי ישתוק מעליו הרעש, אבל טעה כי הרב ר׳ גאטליעב פישער הו״ל ספר „דלתים וברוח״ מענה נכונה וברורה לטענת הרב המורה בעיר ווייסענבורג, וחמשה מכתבים מרבנים מפורסמים ר״מ פערלס בונהארד, ר׳ פנחס ליב פריעדן רב בקאמארום הוא פוסלו לגמרי, ואחרידהם ר׳ שלמה ליב קוועטש רב בלייפניק, ר׳ חיים יוסף במו״ה שבתי פאללאק רב בטרעביטש, ר׳ אברהם פלאטשעק רב בבאסקוויטץ, ר״ג פישער שלחם נגד ציפסער היה מבני קהלתו של הרב וגדול ממנו בתורה, אבל דבריו לא הועילו, הרב נשאר רב, והיראים לא יכלו לעשות מאומה נגדו.

בראש המתחדשים עמדו אז הרבנים לאֶוו־סעגעד, פאססעל־קאניזשא, אפענהיים־בעטשקערעק, שטיינהארד־אראד, ציפסער־שטוהלווייסענבורג, הוכמוט־וועספרעם, הרב קוהוט בעל ערוך השלם. והרבה רבנים הטיפו לפני העם בשפת המדינה, כמו הרב קוהן־פעסט, מהר״י כהן־פאגאראש, האנדלער־אסויד, שטערן־נייפעסט, קליין־מישקולץ, מארגענשטערן, מאר־צאל, והנזכרים לעיל 1).

וגדולי ישראל שמעו וראו מה לפניהם, הרבה רבנים לא הגיעו להוראה, ועוד יותר בעת שמעו כי המתחדשים רוצים בכל לב ליסד בית מד״ש לרבנים, הה׳ לאוו וקציני פעסט הרעישו על דבר בית־מדרש־לרבנים, ובשנת תרכ״ד כבר נתנה הממשלה הודעה כי קרוב הדבר לגמר ואז נבהלו נחפזו היראים, ועוד קודם הזמן המוגבל לזה (30 מארץ היה הזמן המוגבל שאז יתאספו ויהליטו) ישבו גדולי ישראל באוהעל, ה״ה הרב ר׳ ירמיהו לעוו (אוהעל), ר׳ מנחם א״ש (אונגוואר), ר׳ הילל ליכטענשטיין (סיקסא) ר׳ חיים סופר (מונקאטש) וגמרו שם לאסוף הרבה רבנים לטכס עצה מה לעשות, ובניערעדהאזא התאספו בשנת הנ״ל ט״ו להודש מארץ ה״י רבנים ובראשם ר״י לעוו, ר״מ א״ש, ר״ה ל״ש, ר״ח סופר, הנ״ל, ור״מ פערלס (קראל) רי״א לאנדעסבערג (גרויסוואררדיין), תחת ישיבת הרב מאוהעל גמרו שם לשלוח (דעפוטאציאן) שלוחים לבודא, ולוויען, וכן היה שבעה אנשים הלכו עד בית המלך הרב ר׳ אש״ב סופר, הרב ר״י לעוו, ר׳ מנחם א״ש, ר׳ ישעיהו בנעט קאלוב, ר׳ מאיר פערלס קראל, ר׳ ישראל הילדסהיימער, ר׳ דוד דייטש ב־יארמאט

1) ראה גראסמאנן A magyar zsidók a XIX sz. közepén

ב־יארמאט. הרב ר' ירמיהו מאוהעל היה הדברן, ובשם צ״א רבנים בקשו את המלך לבטל את בנין בית המדרש. וראה זה פלא, כי יצא דבר מלכות כי יבטל כל הדבר . . גדולי ישראל שמחו על ישועתם ופדות נפשם. מאז עמדו על המשמר להתבונן על תהלוכת המתחדשים, ולהפר בכל פעם מחשבתם, ומה גם בעת ראו כי המלך קבלם בכל אותי' הכבוד ואמר להם, דיעזער עהרענטאג זאלל אין מיינער קראניק; פערצייכנעט ווערדען 1)

ובשנת תרכ״ו התאספו הרבנים היראים במיהאלאוויץ בראותם 2) „זה זמן זמנים מקרוב באו חדשים, וחדשים עם ישנים, מחבלים כרמים, כרם ה' בפרוע פרעות בישראל פרצו ועברו חק יודעים רבונם ומכוונים למרוד בו, ובנו ובונים במות לעצמם לנתוש ולהרוס ולהחליף ולשנות בתבנית דמות בנין ביהכ״נ, ובעשיות מגדל ובנין בימה, ובמחוצה בין עזרת נשים לאנשים, ובהעמדת החופה, ושינוי כסות ש״ץ, ואם אותן נערים הידועים המנוערים, ובשאר מנהגי ביהכ״נ, ונגוני התפלה הנהוגים בכל תפוצות ישראל מקדם קדמונה . . . וכונתם נראה בעליל רק להתדמות ולהתחבר ולהתערב לשאר נימוסי דתות אוה״ע ולההליש ולעקור ר״ל דת יהודית כמו שנראה עין בעין בכמה מקומות לפני איזה שנים מה היו ועתה איך ירדו עשר מעלות אחורנית, ושלא יעמדו דור אחרון בנים יולדו, ואם כעת אנו מחשים, יאמרו פרושים התירו את הדבר, וע״כ מחויבים אנחנו לחקוק בעט ברזל ועופרת לזכרון לדורות הבאים דברים אלו האמורים בכאן״ . .

והאספה במיהאלאוויץ קבלו עלידם ועל זרעם ועל כל ישראל א) אסור לדרוש דרשה בבה״כ בלשון הגרית ב) אסור ליכנס ולהתפלל בביהכ״נ אשר אין לה בימה באמצע. ג) אסור לעשות בביהכ״נ עם מגדל ד) אסור לעשות מלבושים מיוחדים לש״ץ ומשוררים באופן שיהי' דומים לשאר נמוסי דתות ה) אסור לעשות המחוצה המבדלת בין עזרת נשים ואנשים באופן שיוכלו להסתכל אנשים בנשים רק יעשו כנהוג בימי קדם. ו) אסור לשמוע תפלת קאהר ז) בתי כנסיות הנקראים קאהר שוהל מאחר שהוא בית אפירקורסות אסור ליכנס לתוכם. ח) אסור לעשות החופה בבהכ״נ רק תהיה תחת השמים. ט) אסור לשנות שום מנהג יהודית או שום נימוס בביהכ״נ מאשר מקובל מאבותינו . .

אלו התקנות אשר עשו אז גדולי הדור. המה דברו אז אל המון העם אלה האנשים המגששים באפילה, לא ידעו אם השנוי אסור או לשמוע בקול רבם שהתיר ? ובאו הגדולים, הגידו להמון העם כי כל אלי הדברים, כוונת העושים, רק להתדמות אל הגוים.

ומיד כאשר יצא הפס״ד לאור עולם קם „אחד משומרי משמרת הקודש בעפעריעם״ והדפים מחברת בשם „ששה מכתבים המפיצים אור על

1) תולדות ר״י אב״ד מאת נכדו הרב ביכלער דף 58. 2) הקדמה לפסק הדין שחתמו הגדולים במיהאלאוויץ בשנת תרכ״ו.

על סכסוכי האמונה בגליל ארץ הגר העליון" שמה יפקפק על הפס"ד ויצא לריב עם הרב ר' הילל ליכטענשטיין ועם ר' עקיבא יוסף שלעזינגער, ויברר (?) כי אין ממש בכל הפסק ובפרט בימינו אלה אשר „העת" דורשת מאתנו, ההשכלה וההתחדשות. גדולי הדור השיבו מיד, כי התקנות הללו המה עפ"י ד"ת.

כשמעו העם מה הגדולי דור אמרו להם, מה ה' דורש מאתם, מבלי לשמוע בקול המתירים אשר ידברו כי „העת" יבקש זאת מהם, כי העת שוא ידבר, ואז נתהוה מחלוקת בכל קהלה וקהלה עם רבם המתיר, הרבנים המתירים השיבו כי הגדולים טעו, וכי מותר לשנות, אז ראו גדולי ישראל כי נחוץ מאד להתאסף כל העם, שיתאספו האוסרים והמתירים, ויבררו דבריהם עם מי הצדק . .

באותה העת אשר הרבנים הגדולים התעסקו בהשאלה הגדולה מתי ובאיזה מקום יהי' האספה, באותה העת נולד דבר חדש, המלך ז"ל אשר עוד בשנת תר"י (כ' לחודש סעפטעמבער) ביטל את העונש וכופר נפש היהודים עבור שמרדם במלכם בשנת תר"ח, ובטל מס הסבלנות אחרי אשר נתפשרו עם היהודים שישלמו בפ"א רק מילליאן אחד, והמלך נתן להם גם הכסף הז' במתנה להיות ליסוד מוסד (פונד) לבתי ספר אשר לבני ישראל בממלכת אונגארן, ועוד בשנת תר"י עמדו גדולי ישראל לבטל הענין בתי ספר ובראשם הרב ר"מ א"ש רב באונגוואר אשר גם עלתו להם, כן בשנת תרט"ז כמעט כי גמרה הממשלה לעשות בית מדרש לרבנים ובתי ספר, וגם אז נתבטל הענין, גדולי הממשלה עוררו את היהודים כפעם בפעם שיתאספו ויחליטו בענין הזה. עד כי קראו לאספה ולועד גדול של אחינו בני ישראל באונגארן בשנת תרכ"ט.

ועד כזה להתאסף אז בפעסט בירת מלכות אונגאריא לא היה בישראל עד היום הזה, הן אמנם גם נפליון הראשון אסף אליו אנשי שם מבני ישראל בצרפת להתיעץ על אדות עניני האומה, (הועד ההוא נודע בשם סנדרין) אבל האנשים ההם לא נבחרו מאת בני עמינו רק הקיסר נפליון בחר לו אנשים כאשר ישרו בעיניו, וע"כ לא עשה הועד פרי לימים יצרו לא כן הועד הזה באונגארן הנוסד על יסוד החופשה המדינות שנתנה לישראל לעשות סדרים בעניניהם הפנימים כטוב וכישר בעיניהם, שמש צדקה השפיעה ברכה לרבבות אלפי בני ישראל יושבי ארץ אונגאריא, לעשות להם סדרים בעניני עבודת אלהים ובתי ספריהם מבלי שתתערב זר בתוכם בענינים נכבדים כאלה העומדים ברום חיי היהודים ונצחם, והרשות נתונה מיד אחב"י לבחור מתוכם אנשים כטוב בעיניהם, ולהתאסף יחד בעיר המלוכה להתיעץ אדות הענינים ההם תחת השגחת שר ההשכלה, ועל פי רוב דעותיהם יקום דבר, ויהי' לחוק בישראל בכל דבר המתיחס לעבודת אלקינו, ולחנוך הבנים בבתי הספר . .

וכבר יצאה הפקודה מאת המיניסטער להשכלת העם ברון אטוואש, לכל שרי הפלך באונגארן, שיראו שיבחרו היהודים בכל המחוז

המחוז שלוח בחורי־העם. הפקודה יצאה ביום השלשים לחודש יולי שנת תרכ״ח, ומובן מאליו, כי לרגלי המקרה הזאת פרצה מריבות אחים בכל מקום אשר דבר הדת הגיע, מלחמת קנאה איש מרעהו. .

תוצאת הבחירה היתה כי רוב הנבחרים הי׳ מההולכי קדימה לרוח העת, הנבחרים באו כולם לבודאפעשט, וביום ב׳ טבת י״ד לירח דעצעמבער תרכ״ט נתאספו הנבחרים שתי מאות ועשרים איש לבית הועד . . .

שר ההשכלה הברון אֶטוואָש פתח את הועד בדברים נמרצים מאד מפיקים אהבה לעם ישראל, ויעוררם על המטרה הנשגבה אשר לפניהם, וידבר על לבם כי יעשו מעשיהם בנתינות ולב אחד, ויעשו סדרים ישרים בעניני עבודת אלקים ובתי הספר, ויותר עניני הקהלות, גם הציע לפניהם תקנות וסדרים אשר על פיהם יתנהגו עניני הועד, דברי השר היוצאים מן הלב עשו רושם גדול בלב השומעים . . וגדולי ישראל החרדים מה עשו? המה אשר עוד מקודם נתקבלו ג״כ לראיון בחצר המלך לחלות פני המלך, ונתן להם רשות להעמיד להם קאנצלייא בפעסט שיעמדו על המצפה, והמה ראו מה לפניהם, המה ראו כי הרוב מנגדיהם, ע״כ התאספו שני מאות רבנים גדולים בעיר פעסט, טרם התאסף הועד הגדול להתיעץ על עניני הכלל, האריכו מכתב בקשה אל המיניסטער כי ירשה להם לבחור מתוכם קאמיססיאן מיוחדת להציע לפניהם כל דבר החדש אשר יסכימו עליו בני הועד הגדול בעניני קהלות, תתן הקאמיססיאן עין בקרת אם ראוי והגן לבוא לפני המלך לבקש הסכמתו להיות לחק ולא יעבור, הקאמיססיאן ההיא תבדוק ותבחון אם הדבר החדש ההוא אינו מתנגד לתוה״ק, ורק אז יהי׳ לחוק, ומטרתם בבקשה הזאת יען כי למורת רוחם שורר פירוד דעות גדול בעניני האמונה בין אחב״י באונגארן, ובהיות מגמת הממשלה, וגם חפץ הרבנים להשיג אחדות גמורה בין ישראל בעניני הדת אלה ולא יחצו עוד לכתות שונות, ואחדות לא תהיה לעולם אם יחדש דברים כאלה שהם נגד הדת, ואם אמנם הבטיחה הממשלה שלא להניח להועד לעשות חדשות בעיקרי אמונת ישראל, בכל זאת מודעת זאת, כי הרבה ענינים בתקוני עבודת אלקים ובתי ספר הנראים בראשית ההשקפה לענינים קלי הערך, ובאמת נוגעים הם לעיקרי אמונה ע״כ אם הממשלה תעשה הדבר הזה, אשר גדולי הרבנים יסכימו לכל דבר חדש היוצא מבית הועד אזי שלום יהיה ואחדית בין כלם, אבל השר לא השיב למשאלותיהם זמן רב . . . ביום ג׳ לחודש טבת היתה האספה השניה, ובה נבחרו לראש הועד איגנאטץ הירשלער, ולמלא מקומו רי״ל פאפער, ומר מוריטץ וואהרמאנן, ופה אחד נמנו וגמרו הנבחרים לשלוח מכתב תודה וברכה אל הוד הקיסר, ולהודות לו על טובו וחסדו שעשה לישראל.

וזה תוכן המכתב. אדון ומלך! כאשר לרגלי פקודתך, נתאספו אנחנו בחורי ישראל מאונגארן וזיעבענבירגען, לבית הועד לפקוח על עניני

ענינֵי קהלותינו ובתי ספרינו, לעשות סדרים בכל הנוגע לענינים אלו ביחס דברי האמונה, ולא נוכל לעצור במלין, טרם גשתנו, למטרת פעולתנו, מבלי להגיש לפני הדום כסאך, אדון רם ונשא, את רגשי רוחנו מעומק לבנו, בתשואות תודות וברכות, אשר ירחש לב כולנו אנחנו יושבי ארץ מולדתנו זו באהבה נאמנה אל רום הוד מלכותך . . .

פעמים רבות הגישו אבותינו בארץ זו את מערכי לבם בתודה ותקוה אל הוד אבותיך מלכי ארצנו, אמנם מקהל בחירי כל ישראל אונגארן וז"ב, הננו הראשונים הנגשים הפעם לפני הוד מלכנו האהוב, בתור אזרחים בני חורין השוים עתה בכל זכיות המדינה ככל יתר יושביה, קבל נא ברצון אדוננו המלך! את רגשות רוחנו מעומק לבבנו על חסדך שהגדלת עמנו בזה שהסכמת אל החוק אשר על פיו נתנו גם לנו בני ישראל שווי כל הזכיות המדינות והאזרחים ואשר על ידי זה זכינו לעת אשר עליה קוו בתוחלת ממושכה אבותינו זה כמה מימי עולם.

אחרי אשר שוים אנחנו בזכיות האזרחים והמדינה לכל יתר יושביה, עתה מוטל עלינו להתקרב אל מטרת האחדות, גם בכל דבר הנוגע לעניני אמונתנו כאשר היא אצל בעלי דתות האחרות במדינתנו, הוד מלכותך בטובך הגדול מסרת עניני קהלתנו, ובתי ספרנו בידנו, לעשות סדרים כטוב בעינינו, ומפני זה מוטל חוב קדוש עלינו למלאות רצונך גם בענין הנכבד הזה הדרוש להצלחתינו ולאשרנו, ביתר שאת יכולים אנחנו להבטיחך, כי בעשותינו סדרים בעניני האמונה הנוגעים לקהלתינו ובתי ספרינו נתאמץ ונשתדל למלאות כל אשר דורשת המדינה בצדק מאת כל קהל בעלי דתות מיוחדת אשר נתונה להם הצדקה והמשפט לנהל עניני אמונתם כטוב בעיניהם, מבלי שתתערב הממשלה בתוכם בדברים אלו, ובפרט כי יכולים אנחנו למלאות משאלות המדינה מבלי לגעת בעיקרי אמונתנו הקדושה והעתיקה אשר בחפצנו להוריש אותה בקדושתה וטהרתה מבלי כל שנוי לבנינו כאשר נהלנו אותה מאבותינו . .

ידענו היטב כי תוצאת פעולת הועד תהיינה לטובתנו ולתועלתנו ואחרי אשר נעשה סדרים בעניני קהלתנו, באופן נרצה לכל הצדדים אזי שלום יהי' לנו בתוך קהלתנו, ואחדות עולם תהי' בתוכנו, ועניני קהלתנו ובתי ספרנו תפרחנה ותגדלנה מעלה מעלה לכבוד ולתפארת, כן מקוים אנחנו ביחוס בתי ספרינו באופן שמלבד שישתוו למעלת וערך בתי ספר לבעלי אמונות האחרות עוד יוכלו להיות להם לעינים ולמשל ולטובה ולברכה . . . אלקים ישפיע שפע ברכותיו עליך מלכנו, ועל הוד כל בני בית מלכותך סלה.

המלך קיבל את המלאכים בסבר פנים יפות, וראשי המלאכים האדון מוריטץ וואהרמאנן הודה להמלך בשם כל בעלי הקאנגרעסס

על

על חסדו וטובו, ובדברים נמרצים הבטיח להמלך כי רוחם נאמנת אתו, ובמרוצת דבריו אמר כי השתדלות בני ישראל באונגארן הוא, להיות נאמנים עם דת אבותיהם הקדושה, ולמלאות כל חובותיהם לארץ מולדתם ולבית מלכם.

המלך השיב הנני שמח מאד לקבל מלאכי הקאנגרעסס של בני ישראל יושבי אונגארן, ומאוד הנני חפץ כי בעלי הועד הזה יעשו מעשיהם בשלום ואחדות ויגמרו פעולתם לתועלת וטובת כל ישראל יושבי הארץ ההוא, ועוד הוסף לאמר כי היהודים באונגארן יכולים להיות לעזר גם הם להתפתחות עניני המדינה בשלום ואחדות הנרצית . .

המלאכים ברכו את המלך בקול רם, ויעזבו היכלו בלב שמח, ומשם הלכו כולם אל שר המלוכה מאונגארן מרואי פני המלך ויודו גם לו על טובו ואהבתו לעם ישראל . .

המלאכים שבו מוויען ובעלי הקאנגרעסס 1) התחילו להתיעץ, עברו ימים והמה עוד לא הגיעו למטרת פעולתם, רק התעסקו בהכנות וסדרים הנחוצים טרם בואם להענינים העיקריים. בחרו מתוכם שלש קאמיססיאנען כל אחת במספר כ"ה אנשים, אחת על דבר עניני בתי הספר, שנית על עניני קהלות, והשלישית ועד הבקורת עניני הבחירה להאסיפות של הועדים הבאים, ואח"כ על הקאמיסיאנען למסור הצעתם ופעולתם לפני הועד הכללי, והוא יתן דעתו אם עבודתם כראוי אם לקרב, ואם לרחק, בכל אחת מהקאמיסיאנען היה אנשים מכתות שונות למען יוכל הועד לשמוע דעת כל אחת מהכתות. טרם הבחירה התוכחו הנבחרים, אדות התנאים שיטיל הועד על הקאמיסיאנען בפעולתם, ובאחרונה נמנו וגמרו למסור הדברים בידיהם בלי שום תנאי, אחרי כי סוף סוף יציעו דעותיהם לפני הועד, והוא ישפוט מישרים על פעולתם . . כמעט האמינו כל יושבי הארץ כי הקאנגרעסס תעשה סדרים בלי מחלוקה וקטטה, אבל לא כאשר דמו כן היה . .

הקאמיסיאן אשר על עניני בתי הספר עבדו עבודתם באמונה; מסרו עבודתם לפני הועד הכללי, פה פרצה מלחמה גדולה בין חבירי הועד, רוב הדעות אמרו כי נחוץ מאד ליסד בית מדרש לרבנים (סעמינאר) באונגארן, למען יצאו מתוכו רבנים חכמים, אבל כל היראים התנגדו לזה באמרם כי אין כל צדקה להועד להתיעץ אדות התיסדות הסעמינאר כי זה נוגע לעקרי האמונה, ולפי פקודת הממשלה אין להועד להתוכח על עניני האמונה, שנית כי לא תגיע תועלת לישראל מבית כזה, ואדרבה יזיק להאמונה, והרבנים היראים העבירו תחת שבטם, את

1) תהלוכת הקאנגרעסס באריכות ראה בהספרים, הרב הילדסהיימער „צום קאנגרעסס" דברי שלום ואמת, (בודא תרכ"ה) לאוו דער יידישער קאנגרעסס. גרין לאנדעסקאנגרעסס (קלויזענבורג תרכ"ה) ועוד, וראה בהספר מאת ד"ר גראספאנן A magyar zsidók a XIX. sz. közepén. שמעתיק כל תהלוכת הקאנגרעסס . .

את כל בתי הסעמינארים שנוסדו בישראל, בפאדוי, בפרים, באמסטרדם, בברעסלוי, והראו לדעת כי מהם לא יצאה תורה עד היום, ובולם החטיאו מטרתם, והוסיפו להבטיח כי מהבית הזה לא יצאו ת״ח, אבל בעלי הקאמיסיאן נמנו וגמרו על פי רוב דעות כי נחוץ מאד ליסד בית חנוך רבנים שלמדו בם גם חכמת ומדעים כי העת דורשת זאת.

זאת היתה סלע מחלוקת הראשון, בנתיים גמרו גם הקאמיסיאן בעניני ועד הקהלות פעולתם, ומסרו אותו לפני הועד הגדול ואז פרצה המחלוקה האמתית, הן הקאמיסיאן נמנו וגמרו ביניהם ;

„בהתאסף במקום אחד קבוץ מאחינו בני ישראל ההפצים להקרא בשם עדה מיוחדת עליה לתקן בעדתה ביהכ״נ מקוה בית מועד לכל הי, ולקבל עליהם רב מורה הוראה ושוחט, וליסד בתי ספר כפי תקנות בתי למוד".

הרבנים היראים הציעו להוסיף שש מלות, „והנעשים כפי הדינים הנפסקים בשלחן ערוך" ושש מאות אלה שנוא נפש המתחדשים הפיחו אש המריבה עד לאין מרפא, מאה ושלשים קולות ענו ואמרו יחד אין לנו חלק בשו״ע ונחלה בפסקיו, היראים אשר הי׳ פ״ח אנשים לעומתם החזיקו ואמרו כי כקנה רצוץ כל בית ישראל אם לא ישען על בית יוסף, וכל יהודי אם לא יחזיק בפסקיו אינו יהודי . .

ג׳ ימים ומחצה נחלקו שתי הכתות האלה, עד כי ברוב דעות החליטו בכ״ב שבט, כי אין להוסיף השש מלות, ואין רצונם לבוא תחת השו״ע ורמ״א ואין להם צורך בו . .

היושבים בצד שמאל המה הרבנים היראים, בשמעם הדברים האלה מפורש יוצא מפי הועד, קמו כולם בחרי אף ממקום שבתם, והרב ר׳ ירמיהו לעוו אבדק״ק אוהעל קרא בקול בשם כל בני החבורה שלהם „ארור האיש אשר ישאר פה במושב החטאים האלה" וכולם כאיש אחד עזבו חדר המועצה, הנשארים בני קרימה, הריעו בקול שמחה, „הבית יוסף יהיה לל להבה, עם הוית דאביי ורבא, והשלחן ערוך, המשלחו לסיבירען יהי׳ ברוך" . .

כעת ראו הרבנים היראים כי עת לעשות היא, המה לא טמנו ידם בצלחת, הוציאו קול קוראות ומודעות ושלחו בכל ארצנו, להודיע לקהל ישראל מה הגיע אליהם באשמת האנשים המתחדשים, ראשי החבורה מהיראים אשר קראו את החבורה „שומרי הדת", יגעו ועבדו הרבה ויזכר שמם לטובה, ראשי החבורה היה ר׳ מאיר טרעביטש 1) ר׳ שמשון קרוים 2) ר׳ איסר גרין מארוש

1) ר״מ טרעביש ת״ה מפורסם מת באוב״י יום ב׳ כ״ו תשרי תרמ״ו ועל מצבתו מצאתי כדברים האלה „איש גבר חי גדול בתורה שמו נודע לתפארת בישראל הרב המאור הגדול מו״ה מאיר המכונה מהר״ם טרעביטש זצ״ל גדולי ישראל מנוהו לראש שומרי דתינו" וכו׳ 2) שמשון קרוים איש גבור חיל וסופר ומשורר פאר דורו ונכבד בישראל, אמו רבקה היתה בת הרב ר׳ אברהם שיק רב בראאב, ראה בספר של הח׳ רייך בית־אל בערכו.

(מארוש וואשארהעל) ר' קלמן פאפענהיים (פר"ב) יהודה פישער (הערענד) משה פליישמאנן (פעסט) אברהם פריעדליבער (אוהעל) אליהו שלעזינגער (וואגניישטאדטיל) אלו המה הגבורים אנשי השם אשר לחמו בעד העם, והרבנים הגדולים גמרו בנפשם כי עד כס המלוכה יגישו טענותיהם ומשפטם.

מה נהדרה היא התמונה הזאת, גדולי וקדושי ישראל יבואו ברגש קודש לחצר בית המלך פנימה, לבקש מלפניו על עם הנגש והנענה, ועתה בזרוח עלידם שמש צדקה ובאור פני מלך חיים, קמו בנים כחשים ביניהם לחלק בישראל ולהשכיח תורת אל חי . . .

ואלה הרבנים אשר זכו לבוא לפני המלך, הרב אברהם שמואל בנימין סופר (פר"ב), הרב מנחם א"ש (אונגוואר), הרב ירמיהו לעוו (אוהעל), הרב מנחם כ"ץ (צעדהלים) הרב חיים סופר (פעסט), הרבנים האלה בידעם כי עיני ישראל עלידם נשואות, ומהראיון הזה משפטם יצא אם לשבט ואם לחסד, הזמינו דברים לדבר לפני המלך, אולם בבואם לפני המלך, והנה דמעות פרצו מעיני הרב מאונגוואר ר' מנחם א"ש . . המלך ראה את האיש הזקן ודמעות בעיניו שאלו „מדוע אתה בוכה זקן נכבד"? התורה הקדושה שארית מחמדנו, השיב הזקן, רוצים הקלים האלה לחמוס מאתנו, אשר עבור התורה הקדושה פעמים אין מספר מסרו אבותינו נפשם עליה, ואין ספורות את אשר סבלנו כדי לחזק קיומה, והזאת החרות אשר עליה סבלנו זה כמה? המלך שמע דברי קדשו בהתרגשות, וידבר אליהם דברים טובים ונחומים, ואמר ימי ספרד ימי האינקוויזיציאה לא ארשה בארצי, רשות נתתי לכל עם להאמין, ולחיות באמונתו, ואנכי כבר אסבול זאת, וביניכם עוד נמצאים אנשים אשר רוצים לנגוש חלק גדול שלא יעבדו את אלהינו כרצונם, היה לא תהיה זאת בארצי 1) . .

משם הלכו לבית השר אָטוואָש, גם הוא קבלם באהבה, גם הוא הבטיחם, כי יעשה בקשתם . . מסרו לידו כתב מחאה מהרבה נבחרים, וביניהם כארבעים רבנים בחורי־עם, אבל אח"כ נודע להם כי השר אָטוואָש חתם השטאטוטען של בעלי הקאנגרעס, בנתיים שלחו החבורה שומרי הדת את תקנות הקאנגרעסס אל רבנים גדולים ראשי ישראל להוות דעתם עליהן, ויבאו תשובות מגדולי ישראל, מהרב ר"נ אדלער ראש על כל מדינת בריטאניא, מהרב הראשי על כל מדינת צרפת, הרב מייזלעש ווארשוי, הרב באמבערגער ווירצבורג, ר"י עטלינגער אלטונא, מהאמבורג, מראטערדאם, וכו' וכו' . . כולם פה אחד הגידו כי רוב התקנות המה לצור מכשול ליהדות, כי הן נגד התלמוד ושו"ע

בניות

---

1) הרב ר' זוסמאנן סופר רב בפאקש בספרו מלאה קטורת „נגילה ונשמחה שטוב חלקנו שזכינו להיות יושבי ארץ תחת צל הנשר הגדול אשר על עמיו מרחם כנשר על גוזליו, גם חבה יתירה נודעת לנו, וכמעט לא נראה כבושם הזה, בחיל ורעדה השתחוו לרגליו לעמוד על נפשם . . ומיום גלות ירושלים לא היה ליהודים כבוד כזה".

בניות וכי סכנה גדולה צפונה בתוכן אל החרדים לדבר ה' ומדקדקים במצות.

והנה הגיע היום, אשר עיני כל ישראל, כלו מיחלות אליה, יום הפתח הלאנדטאג, אשר שמה יוטל הגורל אם לשבט, אם לחסד. סוף חודש אדר ראשון נפתח הלאנדטאג, ובבוא שאלת היהודים לפני המועצה, קם איש שר ואוהב היהודים בבית המחוקקים גהיצי קאלמאן שמו, וידבר על עניני אחינו בני ישראל, ועל דבר אסיפת הקאנגרעס, ובתוך דבריו אמר, לא כן עשה השר המושל על עניני הדת והשכלה בארץ, בשימו לחק לאסוף ולקבץ בחירי היהודים, למען יעשו תקנות על מוסדות השלום, ונהפך הוא, כי תחת השלום והאחדות, זרע זרע ריב ומדנים, אשר בין אחים יפריע, לבטל דעות המעטים מהם, מי נתן להשר העוז וכח לעשות בעצמו דברים אשר לא יצאו מקרב הבית? אשר בו אנחנו נאספים היום להביא עצה ותושיה לטובת המדינה? לא יהי' ולא יקום משפט כזה, כי הדור יקרא לארצנו, וכל איש ואיש יכול לעשות בעבודת אלהיו כנפשו וכלבבו, ובחוקי האמונה אין אונס היום כאשר היתה זאת בימים הראשונים, עת עוד חשך כסתה ארץ, ואין לחברה אחת התוקף והעוז לעשות תקנות או גדרים להבריח על ידן חברה אחרת, ולא רוחה, כל השומעים קראו בקול גדול הידד! אחריו נשא מדברותיו איש חכם נעלה מפורסם וסופר מהיר מוריטץ יאקאי ודבר דברים קשים מאד אל השר, והגיד לו בפה מלא כי לא כהוגן עשה, וגם חטא מאד נגד עם ישראל להשלך אש ומריבה ביניהם, ועוד האריך החכם יאקאי לדחות דברי וואהרמאן באמרו; גם אנכי ידעתי רבים האוחזים באמונתם על פי מנהג קדומים, ועכ"ז המה אנשים חכמים ומצויינים במעשיהם, ואוהבם את ארץ מולדתם בכל לבבם ונפשם, ופקודי הממשלה שומרים ועושים, ועכ"פ לא יפה עשה וואהרמאן הוסיף יאקאי כי דבר סרה על כת אחת נכבדה בישראל, ואין איש מהם בהבית להצדיק מעשיהם, גבור מנצח ידבר את אויביו בשער, ואוהב האמת פנים בפנים יוכיח לרעהו מומו, וגם האנשים אשר המה חיים על פי דרכי השו"ע לא פג טעמם וידעו להלוך נגד החיים, ואחריו דברו עוד הרבה שרים, וכולם כאחד הצדיקו את הארטהאקסען . .

והאדון וואהרמאן שהיה נכד הרב ר' ישראל וואהרמאן רב בפעסט משנת תקנ"ט עד יום מותו תקפ"ו, שהיה יהודי כשר ומפורסם וכן כל בית אביו, קם הוא, וקרא אחת לאחת מהשלחן ערוך הגדול איזה דברים בבית הפרלמנט כדי לעשות צחוק מדתינו דת משה לפני נוצרים, לא לבד שלא התימר ביהדותו ובמשפחתו, אך גם קלל יקללו אותם ויבזה אותם ברבים, את מי בזה שם? את זקנו! את אביו! את עמו! את דתו! את המסור דנו חכמינו ז"ל בעונש היותר קשה, לפי שהלכו וספרו להנוצרים מעשי יהודים לבזותם ולגנותם . . ואחד מהם היה וואהרמאן, אבל לא על השו"ע לבד דבר סרה אז וואהרמאנן כי גם על דתו, מיוצאי ירכו השתמדו ועזבו גם השו"ע גם את הדת.

היראים שמחו על ישועתם, ובנתיים הלכו אל האיש הגדול מאחיו פאר ארץ אונגריא פראנץ דעאק לשפוך לפניו שיחם, ולהגיד לו איך התנהג עמהם המיניסטער שלא ביושר, לתת למתנגדידם העוז והכח לשפוט עליהם כפי ראות עיניהם . .

ימי הפורים האלה של שנת תר״ל, לא יעברו מזכרון רבנים ויראים בישראל, כי דעאק נטה להם חסד ודבר בבית המחוקקים כי צדקו ארטה׳ בבקשתם, וכל דבריהם נאמרים באמת בצדק, ונבחרי העם נמנו וגמרו עפ״י רוב דעות כי הצדק עם הארטה׳ ורשות בידם בכל קהלה וקהלה לעמוד על נפשם לחלוק ולפרוד מהמתחדשים ולהתיסד קהלה ולקבל להם רב ושוחט כרצונם, הדבר יצא מפי השרים, ורבים מבעלי ארטה׳ אשר נצבו בעליות הבית קפצו בשמחה ובצהלה עשר מעלות בבת אחת להגיד הבשורה מוצאות כי הצליח ה׳ דרכם והגיע למטרתם . . .

והשמועה עשתה לה כנפים, וקוי הטעלעגראף הוליכו את הבשורה הזאת כהרף עין בכל ארץ אונגאריא, ובכל מקום אשר הדבר הגיע ששון ושמחה ליהודים ומאז נמצאו בארצנו כתות כתות 1), היראים המה הכת ארטהאדאקסעם, המתחדשים המה הכת הנעאלאגעם, והכת השלישית שנשארו בבחינת שב ואל תעשה המה נקראים בשם שטאטוסקווא.

ומאז פור התפוררה הארץ, מוט התמוטטה התבל וה׳ ירחם.

---

1) בשנת תרע״ה פרסמה הממשלה רשימה סטאטיסטים של מספרים הנוגעים ליהודים, לפיה היו בארץ הזאת לפני המלחמה שי״ח (318) קהלות עקריות של ארטה׳, קפ״ב (182) קהלות עקריות של מתחדשים, ס׳ (60) קהלות שטאטוסקווא, קהלות־בנות הנטפלות לקהלות העבריות לארטה׳ 1274, לנעאלאגעם 302, לשטאטוסקווא 132, רבנים ארטה׳ ר״ס (260), נעאלאגעם קי״ב (112) שטאטוסקווא מ׳ (40).

נגמר נגמר

הספר

תולדות משפחת ראזענטהאל

כולל

תולדות הרב השתדלן המפורסם ר׳ נפתלי ראזענטהאל ממאָהר, ותולדות בניו המפורסמים, קורותיהם והקשר והיחס אשר היה ביניהם ובין חכמי זמניהם, ומכתבים יקרים מחכמי הדור המפורסמים ה״ה הגאון חתם סופר, ר׳ מאיר א״ש, ר׳ צבי הירש חיות, החכם ר׳ משה בן מנחם, ר׳ שלמה ליב כהן רפאפורט, ר׳ שמואל דוד לוצאטו, ר׳ שמואל ליב גאלדענבערג עורך הכרם חמד ועוד. והמה חומר רב לקורות היהודים בכלל, ולקורות החכמים ההם בפרט.

מאת

יקותיאל יהודה גרינוואלד

הספר „תולדות משפחת ראזענטהאל״ מצא חן בעיני כל חכמי דורנו, וכולם לדבר אחד נתכוונו, כי הוא ספר חשוב מן המדרגה הראשונה, ה״ה פרופ׳ יצחק יהודה גאלדציהער, פרופ. יהודה ליב בלוי, פרופ. יהיאל מיכל גוטמאנן, פרופ. שמעון ביכלער, פרופ. אהרן פריימאנן, פרופ. אברהם מארמורשטיין, א׳ קאמינקא, ש׳ א׳ פאזנאנסקי, פרופ. צבי פרץ חיות (הוא כתב „אני חושב אותה למקור חשוב להכרת אָפים של אנשים בעלי צורה״) מיכה יוסף ברדיצבסקי (החומר שתאסף היה יהיה לעינים לחוקרי קדמוניות) ישראל גאלדבערגער ועוד.

LEOPOLD GRÜNWALD
Leopold Grünwald

Korot Hatora Vehuemuna
Korot Hatora Vehuemuna

Behungaria.
Behungaria

Das Schicksal der Tora und des Glaubens in Ungarn.
Das Schicksal der Tora und des Glaubens in Ungarn.

Die Entstehung der Gemeinden. Konfessionelle Streitigkeiten zwischen Gemeinden und Rabbiner. Die Reformbewegung im Kreise der ungarischen Juden bis 1869 (Kongressjahr). Die Ursache der Trennung in der ungarischen Judenheit. Orthodoxie, Neologie, „Status-quo."